

KALLE NIGOLA

KOHTUKORRALDUS NSV LIIDUS

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Kriminaalõiguse ja -protsessi
kateeder

Kalle Nigola

KOHTUKORRALDUS NSV LIIDUS

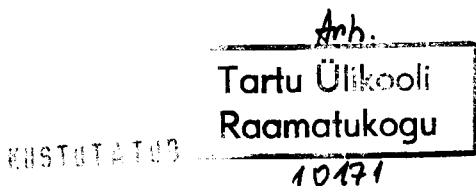
Eesti NSV Riiklik Hariduskomitee
lubab kasutada kõrgkoolis õppevahendina
õigusteaduse erialal

TARTU 1989

Kinnitatud õigusteaduskonna nõukogus 24. veebruaril 1988.a.

Retsenseerinud U.-P. Rahi

Kaane kujundanud A. Peegel

Käesolevas õppevahendis käsitletakse kursuse "Kohus ja õigusemõistmine NSV Liidus" programmi (Moskva, 1981) esimese kümne teema põhiküsimusi. TRÜ 1986. a. väljaandes "Õppeaine "Kohus ja õigusemõistmine NSV Liidus" programm. Metoodilisi juhiseid aine omandamiseks" on need küsimused hõlmatud esimese üheksa teemaga.

Õppevahendi piiratud maht ei võimaldanud käsitleda kõiki probleeme võrdse põhjalikkusega. Nii on kohtunike ja rahvakaasistujate tagasikutsumisel, enne tähtaega vabastamisel ja puutumatusel, samuti kohtunike distsiplinaarvastutusel peatunud vaid episoodiliselt. Nende institutsioonide põhjalikumaks omandamiseks on tarvis läbi töötada vastavad normatiivaktid, millele allpool on osundatud. Vaid mõõdamines on käsitletud ka kohtute organisatsioonilist juhtimist (programmi 11. teema). Selle kohta on plaanis omaette metoodilise materjali koostamine. Koostamisel on skeemide kogu, hõlbustamaks kõnesoleva aine omandamist.

1. peatükk

KOHUS KUI ÕIGUST MÕISTEV RIIGIORGAN

§ 1.

MARKSISTLIK-LENINLIK ÕPETUS KOHTUST

Riigieelses ühiskonnas reguleerisid inimestevahelisi suhteid sajandite kestel väljakujunenud tavad, konflikte aga lahendasid suguharude ja sugukondade vanemad (juhid), erilised koosolekud või nende koosolekute poolt eraldatud isikute kolleegiumid. Olid välja kujunenud ka konfliktide lahendamise tavad, näiteks veritasu* ja talioon**.

Eraomandi tekkimise ning ühiskonna jagunemise tõttu eksploateerijate ja eksploateeritavate klassiks kujunesid orjanduslikus ühiskonnas riik ning õigus, mis pidid kindlustama valitsevale klassile kasuliku ja meelepärase korra. "Riik, see on organiseeritud vägivald, tekkis paratamatult ühiskonna teatud arenemisastmel, kui ühiskond lõhenes lepitamatuteks klassideks, kui ta ei oleks saanud eksisteerida ilma "võimuta", mis näiliselt seisab kõrgemal ühiskonnast ja on sellest teatud määral eraldunud..." /1/. Õigusnormide täitmiseks oli tarvis riigi sunnivõimu. Sunni vahetuks teostamiseks loodigi vastav aparaat - erilised riigilorganid, mille hulka kuulub ka kohus. "...Õigus pole midagi ilma aparadita, mis on võimeline sundida õigusnormide pidamisele," kirjutas V. I. Lenin /2/.

* Tapmise eest kättemaksmine kas süüdlase enda või tema sugukonna esindaja surmamiseega.

** Tekitatud kahju eest süüdlasele täpselt samasuguse kahju tekitamine ("silm silma, hammas hamba vastu").

Riigi arenemise varajastel etappidel polnud riigivalitsemise funktsioonid veel diferentseerunud. Ühed ja samad organid teostasid valitsemist, juhtisid sõjajõude ja täitsid kohtulikke funktsioone. Vastavalt orjandusliku riigi arengule ja sugukondlike suhete lagunemisele hakkasid riigi eri funktsioonide täitmiseks kujunema aga iseseisvad organid, sealhulgas kohus. Kohtuorganite eraldumine riigimehhanismi eriharuks oli tingitud peamiselt sellest, et klassiühiskonnas nõuavad erinevad situatsioonid erinevaid riikliku sunni vorme. Näiteks on mõnikord vaja rakendada klassivaenlaste suhtes sõjaväelist mahasurumist või eriliisi administratiivse sunni vorme ilma igasuguse protseduurita. Nii on see ennekoike klassivõitluse teravnemise ajajärgul. Ent teinekord on vaja ka varjatumat sunnivormi, on tarvis põhjalikult orienteeruda konkreetsetes asjaoludes ning välja selgitada, milline küsimuse lahendus, milline otsus konkreetset juhul kõige rohkem vastab valitseva klassi huvidele. Sellisteks juhtudeks loodigi spetsiaalsed riigiorganid kohtute näol.

Orjanduslikus ühiskonnas võisid kohtulikku kaitset oma rikutud õigustele saada vaid vabad kodanikud. Orja karistamiseks polnud vaja pöörduda kohtusse, orja kallal oli lubatud kohtuväline arveteõendus. Orjad ei tohtinud olla isegi tunnistajad.

Feodaalriigi kohtule oli iseloomulik seisuslikkus. Eri seisusest isikute tarvis olid loodud eri kohtud (talupoegade-, kiriku- jt. kohtud). Suurmaavaldajad kasutasid kohtulikku immuniteti, neil olid avarad kohtulikud volitused oma pärisorjade suhtes. Koos keskvaldumise tugevnemisega tsentraliseerus ka kohtusüsteem ning suurenes riigi osa kohtutegevuses. Kohtuprotsess muutus järk-järgult arukamaks*.

Feodalismi rüpes arenenud ja poliitilisele võimule pürgiv kodanlus hakkas üsna ulatuslikult reformima feodaalset kohtusüsteemi. Kuulutati välja mitmed kohtukorralduse

* Näiteks hakati piirama ordaale, mis seisnesid valdlevate poolte süü või süütuse "tõestamises" loodusjõudude küsitlemise (katsed tule, vee või tulise rauaga), liisuhetmise või kahevõitluse teel.

ja kohtumenetluse demokraatlikud põhimõtted, nagu kõigi kodanike võrdsus kohtu ja seaduse ees, rahvaesindajate osavõtt kohtupidamisest vandekohtunike näol, kohtumenetluse avalikkus ja suulisus, kohtunike valitavus jt. Tegelikult on nendest ellu viidud vaid osa, mõnest põhimõttest on loobutud isegi formaalselt (näit. kohtunike valitavus). Kodanlik kohus on alati olnud ja jääb edaspidigi valitseva kodanlaste klassi avalikuks tööriistaks, "... ekspluateeritavate halastamatu mahasurumise pimedaks, peeneks tööriistaks, kaukamehe huvide kaitsjaks" /3/. Klassivõitluse teravnemise ajal kodanlus loobub tema poolt loodud seaduslikkusest. Väheneb seaduse osa kohtu tegevuses. Ilmuvad teooriad, mille kohaselt kohus ei pea olema seotud õigusnormidega, talle tulevat anda õigus lahendada asju oma äranägemise järgi.

Seega on ekspluataatorliku ühiskonna kohus peamiselt rõhumise aparaat. V. Lenin on öelnud: "... Väljaspool klassse seisvaid kohtuid me ei tunnista." /4/. Kuna riik teenib alati valitseva klassi huve, siis on ka kohus valitseva klassi teenistuses.

Proletaarse revolutsiooni käigus vana ekspluataatorlik kohus likvideeritakse ja asendatakse uue, rahvaliku kohtuga, mis sotsialismi edasiarenemisel muutub üha demokraatlikumaks. Sotsialistliku riikluse areng viib järk-järgult riigi ümberkujunemisele kommunistlikuks omavalitsuseks ja lõppastmes riigi väljasuremisele. Riigi väljasuremisel lakkab tegutsemast ka kohus kui riigiorgan. Kuid kohtu, nagu riigigi, väljasuremine on pidev ja järkjärguline protsess. Kohus lakkab olemast alles siis, kui ta on täitnud oma ajaloolised ülesanded. F. Engels on seoses sellega kirjutanud: "Riigivõimu vahelesegamine ühiskondlikesse suhetesse muutub vähehaaval ülearuseks ja lõpeb iseenesest. Isikute üle valitsemise asemele astub asjade üle valitsemine ja tootmisprotsesside juhtimine. Riiki ei "kaotata", ta sureb välja." /5/. Kommunistlikku ühiskonda võib ette kujutada tööinimeste kõrgesti organiseeritud sõpruskonnana, kujunevad ühtsed üldtunnustatud kommunistliku ühiselu reeglid, mille järgimine saab kõigi ini-

meste sisemiseks vajaduseks ja harjumuseks.

Seega on kohtu olemus avatav järgmiste peatunnuste kaudu:

1) kohus kuulub ühe sunnivahendina üldriiklikku süsteemi kui selle lahutamatu osa. "Kohus on riiklik asutus, kohtu tegevus on üks riikliku tegevuse osa." /6/;

2) kohus on klassiorgan, mis tekkis seoses ekspluataatorite ja ekspluateeritavate tekkimisega;

3) kohus teostab talle kuuluval alal ja temale omaste meetoditega üldriiklikku poliitikat;

4) kohus on ajalooline kategooria.

§ 2.

NÕUKOGUDE KOHTUSÜSTEEMI LOOMISE JA ARENGU ÜLEVAADE

Esimeseks seadusandlikuks aktiks Nõukogude kohtu kohta oli VNFSV Rahvakomissaride Nõukogu (RKN) 22. novembri 1917. a. dekreet "Kohtust", mis läks ajalukku k o h t u d e k r e e d i nr. 1 nime all.

Mainitud dekreedi ajalooline tähtsus seisneb kõigepealt selles, et temaga seadusandlikult vormistati kogu tsaariaegse kohtuaparaadi lammutamine, mis rahvamasside initsiatiivil oli alanud kohe pärast revolutsiooni võitu. Likvideeriti kõik varem tegutsenud kohtud, nagu ringkonnakohtud, kohtupalatid, valitsev senat oma departemangudega, sõjakohatud jt. Pandi seisma rahukohtunike instituudi tegevus. Kohtuotsuste edasikaebamise apellatsioonikord asendati kassatsioonikorraga (vt. 2. ptk. § 1).

Töötajate initsiatiivil loodud uued nõukogulikud kohtud kandsid mitmesuguseid nimetusi, nagu seltsimehelikud kohtud, ühiskondlikud südametunnistuse kohtud, revolutsioonilised kohtud, rahvakohtud jne. Neil oli sageli erinev koosseis ja struktuur.

Uute kohtutena nägi dekreet ette kohalike kohtute moodustamise. Need koosnesid ühest alalisest kohtunikust ja kahest kaasistujast. Nähti ette alaliste kohtunike valimine otseste demokraatlike valimiste teel. Kuni valimiste välja-

kuulutamiseni pidid kohalikke kohtunikke aga valima kohalikud tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogud. Needsamad nõukogud koostasid ka järjekordsete kaasistujate nimekirjad ja määrasid kaasistujate ilmumise järjekorra kohaliku kohtu istungile. Endisi rahukohtunikke võidi nende nõusolekul valida kohalikesse kohtuusse.

Kohalike kohtute kompetentsi kuulusid kriminaalasjad, milles võis mõista vabadusekaotust mitte üle 2 aasta, ja tsiviilasjad hagisummaga kuni 3000 rbl. Kassatsioonikaebusi kohalike kohtute otsuste peale tähtsamates asjades pidid läbi vaatama kohalike kohtunike maakondade või pealinnade (mõeldud on Petrogradi ja Moskvat) kokkusõidud (соезды). Vähetähtsates asjades ei olnud kassatsioonikorras edasikaebamine lubatud.

Dekreet nägi ette, et kohalikud kohtud otsustavad asju Vene Nõukogude Vabariigi nimel ja oma otsustes juhinduvad kukutatud valitsuse seadustest üksnes niivõrd, kui võrd need pole revolutsiooniga tühistatud ega ole vastuolus revolutsioonilise südametunnistuse ja revolutsioonilise õigusteadvusega.

Kohtudekreet nr. 1 lõi kohalike kohtute kõrval ka erikohtud - revolutsioonilised tribunaliid - võitluseks kontr-revolutsiooniga, aga samuti kaupmeeste-, töösturite- ja teiste isikute poolse marodöörluse, riisumiste, sabotaaži ja muude kuritarvituste vastu. Revolutsioonilised tribunaliid, eesistuja ja 6 järjekordset kaasistujat, valiti kubermangu või linna tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude poolt. Nendesamade nõukogude juurde loodi ka tribunaliidele alluvate asjade uurimise komisjonid.

Kohtudekreedi nr. 1 ajalooline tähtsus seisneb ka selles, et see dekreet kehtestas Nõukogude kohtute moodustamise ja tegevuse tähtsamad põhimõtted (kohtunike valitavus, töötajate osavõtt õigusemõistmisest, kohtuliku arutamise avalikkus, süüdistatava kaitseõigus).

Peale vana kohtuaparaadi lammutamise nägi kõnesolev dekreet ette ka vana prokuratuuri, uurimisaparaadi ja advokatuuri likvideerimise, kuid uusi vastavaid asutusi ei loonud. Kohalikele kohtutele alluvate asjade eeluurimine pandi

kohalikele kohtunikele ainuisikuliselt, revolutsioonilistele tribunaliidele alluvate asjade uurimiseks aga moodustati kubermangu või linna tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude juurde uurimiskomisjonid. Süüdistajate ja kaitsjatena võisid esineda kõik end mittekompromiteerinud isikud. Seejuures väärub märkimist, et süüdistataval võis olla kaitse juba eeluurimise staadiumis.

Kohtudekreedi nr. 1 arendamiseks ja täiendamiseks andis Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee (ÜKTK) 7. märtsil 1918 välja k o h t u d e k r e e d i nr. 2. See nägi ette terve kohtuorganite süsteemi loomise: 1) kohalikud rahvakohtud, 2) ringkonna rahvakohtud, 3) oblasti rahvakohtud ja 4) Kõrgem kohtukontroll.

Ringkonna rahvakohtud olid mõeldud nende asjade arutamiseks, mis ületasid kohalike rahvakohtute kompetentsi. Ringkonna rahvakohus teenindas mitut maakonda ning arutas kriminaalasju alalise kohtuniku ja 12 rahvakaasistujaga, tsiviilasju aga 3 alalise kohtuniku ja 4 rahvakaasistujaga.

Ringkonna rahvakohtu otsuste peale esitatud kassatsioonikaebuste läbivaatamiseks nähti ette oblasti rahvakohtu moodustamine, kelle liikmed pidi valitama ringkondade rahvakohtute liikmete üldkoosoleku poolt. Tegelikult moodustati need kohtud vaid mõnes kubermangus. Kohalike rahvakohtute suhtes jäid kassatsioonioorganiks kohalike kohtunike maakondade või pealinnade kokkusoitud.

Kõrgema kohtukontrolli koosseisu pidid kuuluma oblastite rahvakohtute esindajad ning talle tehti ülesandeks kindlustada kohalike rahvakohtunike kokkusoitude ja oblastite rahvakohtute kassatsioonipraktika ühetaolisus. Tegelikult ei organiseeritud ka Kõrgemat kohtukontrolli.

Nagu näeme, ei õigustanud mitmed kohtudekreedi nr. 2 sätted end praktikas, mistõttu neid ei viidudki ellu või nad tühistati järgmiste dekreetidega. Sellegipärast pole kohtudekreet nr. 2 tähtsusetu. See dekreet ei näinud ette ainult nimetatud kohtuorganite moodustamise, vaid sisaldas ka selliseid sätteid, mis jäid kehtima ja mida arendati edasi hilisemates seadusandlikes aktides. Nii nägi see dekreet esmakordselt ette kohtupidamise kõigis kohalikes keeltes. Tõen-

dite suhtes ei olnud kohus piiratud mingisuguste formaalsete kaalutlustega ja temast olenes ühe või teise tõendi lubamine. Tunnistades võistluspõhimõtet protsessis, määras dekreet, et peale põhilise süüdistaja ja kaitsja võivad asjas täiendavalt esineda üks süüdistaja ja üks kaitsja rahva hulgast. Mainiti asjaarutamise suulisust ja avalikkust. Dekreet sätestas samuti, et kohtuotsuste tühistamise põhjuseks pole mitte ainult seaduse formaalne rikkumine, vaid ka otsuste sisuline ebaõigsus. Seega anti kassatsioonimenetlusele hoopis uus tõlgendus, mis on kehtima jäänud tänapäevani.

Kuna praktika oli näidanud, et vaenulikud elemendid püüdsid nn. vabasüüdistust ja -kaitset kasutada võitluseks nõukogude võimu vastu, siis sellest loobuti ning süüdistus ja kaitse seati kohtudekreediga nr. 2 töötajate kontrolli alla. Selleks moodustati kohalike nõukogude juurde õiguskaitsejate kolleegiumid, kelle liikmed täitsid ühiskondliku süüdistaja ja ühiskondliku kaitsja kohustusi.

20. juulil 1918 andis VNFSV RKN välja k o h t u d e k r e e d i nr. 3.

Selle dekreediga laiendati kohalike kohtute kompetentsi. Neile pandi kõigi kuritegude ja üleastumiste arutamine, välja arvatud tapmine, vägistamine, altkäemaksu võtmine, banditism, spekulatsioon ja rahamärkide võltsimine. Loetletud kuritegude arutamine jäi ringkonna rahvakohtu alluvusse. Uus dekreet laiendas ka kohalike kohtute volitusi karistuse mõistmise osas. Neile anti õigus mõista vabadusekaotust kuni 5 aastani. Laiendati samuti kohalike rahvakohtute volitusi tsiviilasjade arutamise alal, allutades neile asjad hagisummaga kuni 10 000 rbl. Kohtudekreedis nr. 2 ettenähtud oblastis rahvakohtud ja Kõrgem kohtukontroll likvideeriti. Ringkonna rahvakohtute otsuste peale esitatud kassatsioonikaebuste läbivaatamiseks nähti ette kogu vabariigi tarvis ühtse kassatsioonikohtu organiseerimine, mis aga tegelikult jäi samuti paberile.

Esimene Nõukogude konstitutsioon aastast 1918 andis kohtukorralduse ja kohtumenetluse küsimuste lahendamise ülevenemaalisele nõukogude kongressile ja ÜTK-le. Sellest tu-

lenevalt kinnitas ÜTKTK 30. novembril 1918 "Vene NFSV rahvakohtu põhimääruse".

Tähendatud põhimäärusega likvideeriti ringkonna rahvakohtud kui rahvast suhteliselt kaugel asuvad kohtud ning kohtudekreediga nr. 3 ettenähtud kassatsioonikohus. Vene NFSV piires asutati ühtne rahvakohus, kes oma territooriumi piires pidi arutama kõiki kohtuasju, välja arvatud need, mis olid antud revolutsiooniliste tribunaliide alluvusse.

Oli ette nähtud rahvakohtu tegutsemine kolmes erinevas koosseisus: 1) rahvakohtunik ainuisikuliselt, 2) rahvakohtunik ja 2 rahvakaasistujat ning 3) rahvakohtunik ja 6 rahvakaasistujat. Rahvakohtunik arutas ainuisikuliselt abielulahutuse asju, tööstaaži tuvastamise asju, kellegi ülalpidamisel oleku tuvastamise asju jms. Alalise kohtuniku ja 6 rahvakaasistujaga arutati ohtlikumaid kuritegusid, mis varem olid ringkonna rahvakohtu arutada (tapmine, vägistamine jne.). Kõiki muid kriminaal- ja tsiviilasju arutasid alaline kohtunik ja 2 rahvakaasistujat.

Kõnealune põhimäärus osutas suurt tähelepanu ka rahvakohtunike ja rahvakaasistujate valimise korrale. Nähti ette, et rahvakohtunikuks ja rahvakaasistujaks võivad olla vaid isikud, kellel on õigus valida nõukogusid ja olla ise sinna valitud. Rahvakohtunikelt nõuti teoreetilist ettevalmistust ja praktilise töö kogemusi. Nähti ette rahvakohtunike valimine linnades kohalike nõukogude istungjärgudel, maakondades aga maakonnannõukogude täitevkomiteede poolt. Rahvakaasistujaid endiselt ei valitud, nende nimekirjad koostati töölisorganisatsioonide, samuti valdade ja külanõukogude poolt.

Rahvakohtu otsuste peale esitatud kassatsioonikaebuste läbivaatamiseks nägi põhimäärus ette kubermangude rahvakoh-
tunike nõukogude moodustamise. Selle liikmed valiti kubernangu rahvakohtunike seast nende kokkusoitudel. Kõnesolev nõukogu vaatas asju läbi viieliikmelises koosseisus.

21. oktoobril 1920 kinnitas ÜTKTK uue "Vene NFSV rahvakohtu põhimääruse". See jättis varem loodud kohtusüsteemi endiseks, kuid täpsustas rahvakoh-
tule alluvate asjade ringi ning tegi rea muudatusi kohtu protsessuaalses tegevuses, eeluurimise korras ning süüdistu-
se ja kaitse organiseerimises.

Nagu eespool juba tähendatud, lõi kohtudekreet nr. 1 kohalike kohtute kõrval ka erikohtud - r e v o l u t s i - o o n i l l i s e d t r i b u n a l i d . Nende peamiseks ülesandeks oli võitlus kontrrevolutsiooniga.

Kohtudekreet nr. 1 pühendas revolutsioonilistele tribunalidele vaid ühe paragrahvi. Nende kohtute korraldus ja tegevuse kord jäid üksikasjalikumalt reguleerimata. Seda lünka püüti täita Vene NFSV Justiitsrahvakomissariaadi 19. detsembri 1917. a. sellekohase instruksiooniga, mida aga tervikuna ei saa õnnestunuks lugeda. Seda järgmistel põhjustel: tribunalide koosseisu komplekteerimise kord oli kohmakas ja võimaldas nendesse juhuslike inimeste pääsemist; asjaarutamise avalikkus oli ette nähtud ilma ühegi erandita; kohtulik uurimine ja arutamine pidi kõigil juhtudel toimuma süüdistaja ja kaitsja osavõtul; tribunalidel puudus surmanuhtluse kohaldamise õigus. Kõik see pidurdas tribunalide ette seatud ülesannete täitmist, kes pidid endast kujutama kiirelt tegutsevaid ja revolutsiooni vaenlaste suhtes karmi repressiooni kohaldavaid organeid.

Revolutsioonilisi tribunale moodustati esialgu maakonnalinnades ja isegi külades. Sageli arutasid nad mitte niivõrd kontrrevolutsiooniliste kui muude kuritegude asju, mis polnud sugugi kooskõlas nende tähendusega. Sellest tingituna nägi Vene NFSV RKN-i 4. mai 1918. a. dekreet ette revolutsiooniliste tribunalide allesjätu üksnes suurtes keskustes (pealinnades, kubermangulinnades, tööstuskeskustes). Mujal nad likvideeriti. Ka nähti ette, et revolutsioonilised tribunalid ei aruta nn. kriminaalkuritegude asju.

Kõnesoleva dekreeidi põhimõtete elluviimiseks andis Vene NFSV Justiitsrahvakomissariaat 16. juunil 1918 välja sellekohase määruse, millega muu hulgas tühistati ka eespool märgitud 19. detsembri 1917. a. instruksioon. Revolutsioonilised tribunalid polnud nüüd kontrrevolutsiooni-, sabotaazi- jms. vastase võitluse vahendite valikul enam mingite kitsendustega seotud. Revolutsiooni vaenlaste suhtes hakati kohaldama ka surmanuhtlust.

ÜKTK 29. mai 1918. a. dekreediga moodustati revolutsiooniline tribunal ka ÜKTK juures, kelle arutada anti eriti

tähtsad asjad. Selle tribunali isikkoosseis valiti ÜKTK poolt.

11. juunil 1918 loodi ÜKTK juures samuti Kassatsiooniosakond, mis varsti reorganiseeriti Kassatsioonitribunali. Tema funktsiooniks oli kubermangude ja linnade revolutsiooniliste tribunali otsuste peale esitatud kaebuste läbivaatamine. Enne seda revolutsiooniliste tribunali otsused ei kuulunud edasikaebamisele.

Seega oli 1918. a. keskpaigaks kujunenud järgmine revolutsiooniliste tribunali süsteem: kubermangude ja linnade tribunali (esimese astme kohtud), Kassatsioonitribunal ÜKTK juures (teise astme kohus kohalike tribunali suhtes) ja Revolutsiooniline tribunal ÜKTK juures (esimese astme kohus erakordse tähtsusega asjades).

Nii kohalike sõjatribunali kui ka ÜKTK juures asuva tribunali korralduse ja tegevuse põhimõtted, samuti kompetents määrati kindlaks 12. aprilli 1919. a. revolutsiooniliste tribunali põhimäärusega.

Kõrvuti revolutsiooniliste tribunaliidega võitles kontr-revolutsiooni ja sabotaaži vastu Ü l e v e n e m a a l i n e E r a k o r r a l i n e K o m i s j o n RKN juures (Vetšekaa). See loodi Vene NFSV RKN-1 20. detsembri 1917. a. dekreediga ning tema esimeheks nimetati F. Dzeržinski.

Esiialgu tegutses Vetšekaa kui eeluurimise ja revolutsioonilise tribunali alla andmise organ. Hiljem anti talle õigus ka ise repressioone kohaldada.

ÜKTK 6. veebruari 1922. a. dekreediga Vetšekaa reorganiseeriti Riiklikuks Poliitiliseks Valitsuseks (GPU), millest seoses NSV Liidu moodustamisega sai ühendatud Riiklik Poliitiline Valitsus (OGPU).

Kaht liiki kohtute - rahvakohtute ja revolutsiooniliste tribunali - olemasolu kaotas oma tähtsuse rahulike ülesehitustööle ülemineku perioodil. Päevakorda tõusetas kohtute ühtse süsteemi moodustamine, kus kohtud arutaksid kõiki asju, sealhulgas ka neid, mis varem allusid revolutsioonilistele tribunaliidele. Ühtse kohtusüsteemi loomine sai teoks 11. novembril 1922 ÜKTK poolt " V e n e

NFSV kohtukorralduse põhimääruse" kinnitamisega. Seda kohtusüsteemi ümberkorraldust nimetatakse meie kirjanduses 1922. a. kohtureformiks.

Nimetatud põhimäärus kaotas revolutsioonilised tribunaliid ja nägi ette Vene NFSV territooriumil järgmiste üldkohtute tegutsemise: 1) rahvakohus, 2) kubermangukohus (kubermangu rahvakohtunike nõukogu ja kubermangu revolutsioonilise tribunali asemel) ja 3) Vene NFSV Ülemkohus. Erikohtuteks olid 1922. a. kohtureformi järgi sõjatribunaliid, transpordisõjatribunaliid jt., mis kuulusid ühtsesse kohtusüsteemi, alludes Vene NFSV Ülemkohtu järelevalvele.

Rahvakohus pidi arutama enamikku kriminaal- ja tsiviilasjadest. Üldjuhul arutas ta asju kahe rahvakaasistuja osavõtul. Rahvakohtunik võis ainuühtlusega arutada ainult väga väikest asjade ringi. Rahvakohtunikud valiti kubermangukohtu või Justiitsrahvakomissariaadi ettepanekul kubermangu täitevkomitee poolt üheks aastaks. Rahvakaasistujate nimekirjad koostati ettevõtete, valdade ja sõjaväeosade poolt.

Kubermangukohus oli rahvakohtule teise, kassatsiooniaseme kohtuks. Kubermangukohus tegutses aga ka esimese astme kohtuna, arutades keerukamaid ja tähtsamaid asju, sealhulgas neid, mis varem allusid nüüd likvideeritud revolutsioonilistele tribunaliidele. Kubermangukohtu esimees ja liikmed valiti samuti kubermangu täitevkomitee poolt üheks aastaks, kuid kinnitati ametisse kohtu rahvakomissariaadi poolt.

Vene NFSV Ülemkohus oli teise astme (kassatsiooniaseme) kohtuks kubermangukohtule. Esimese astme kohtuna arutas ta eriti tähtsaid kriminaal- ja tsiviilasju, mis olid ära võetud madalamalseisvate kohtute alluvusest. Ka valvas ta kõigi kohtute tegevuse järele. Ülemkohtu esimehe ja liikmed kinnitas ÜKTK Presiidium.

Tasub märkida, et kõnesolevas põhimääruses olid üksikasjalikumalt kui kunagi varem reglementeeritud kohtunike ja rahvakaasistujate kandidaatide suhtes esitatavad nõuded. Näiteks pidi rahvakohtuniku kandidaadil olema: 1) õigus valida ja ise olla valitud nõukogudesse; 2) vähemalt

kaheaastane staaž vastutaval poliitööil või kolmeaastane staaž Nõukogude justiitsorganites mitte madalamal kui rahvauuri ja ametikohal. Ka kubermangukohtu rahvakaasistujatelt nõuti vähemalt kaheaastast tööstaaži (ühiskondlikes või ametiühingu organisatsioonides).

1922. a. kohtureformi tähtsus seisnes selles, et see rajas NSV Liidu kehtiva kohtusüsteemi alused.

Teiste liiduvabariikide kohtusüsteemid olid aastatel 1922 - 1923 üles ehitatud Vene NFSV kohtusüsteemi eeskujul.

Seoses NSV Liidu moodustamisega 1922. a. asutati NSVL Kesktäitevkomitee (KTK) otsusega 6. juulist 1923 NSVL KTK juures NSVL Ülemkohus. Tegutsema hakkas ta jaanuarist 1924. Selle esimese põhimääruse kinnitas NSVL KTK 23. novembril 1923. Põhimäärust arendas edasi KTK 14. juuli 1924. a. "Juhend NSVL Ülemkohtule".

Esialgu oli NSV Liidu Ülemkohus mitte niivõrd kohtuorgan, kui NSV Liidu konstitutsiooni järgimise üle järelevalvet teostav organ. Ta pidi jälgima liiduvabariikide kesktäitevkomiteede ja rahvakomissaride nõukogude ning NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu otsuste vastavust NSV Liidu konstitutsioonile. NSV Liidu Ülemkohtul oli õigus anda üleliiduliste seaduste tõlgendusi. Kui NSV Liidu või liiduvabariikide keskorganite otsused olid vastuolus üleliiduliste seadustega, võis NSV Liidu Ülemkohus teha NSV Liidu KTK Presiidiumile esildise nende seismapanekuks või muutmiseks. NSV Liidu Ülemkohus täitis seega osalt neid funktsioone, mis käesoleval ajal on pandud prokuratuuriorganitele. Säärane olukord kestis kuni NSV Liidu Prokuratuuri moodustamiseni 1933. a. Ka andis ta liiduvabariikide ülemkohtutele juhendavaid selgitusi üleliidulise seadusandluse kohta.

NSV Liidu Ülemkohtu kui kohtuorgani funktsioonid olid esialgu suhteliselt piiratud. Alles 1934. a. anti talle õigus muuta või tühistada liiduvabariikide ülemkohtute pleenumite määrusi. Esialgu võis ta liiduvabariikide kohtute otsuseid ja määrusi vaid protestida NSV Liidu KTK ees, kui need polnud kooskõlas üleliiduliste seadustega või riivasid teiste liiduvabariikide huve. Esimese astme kohtuna te-

gutses NSV Liidu Ülemkohus erakordse tähtsusega asjades. NSVL Ülemkohtu isikkoosseisu esialgu ei valitud, see määrati NSVL KTK Presiidiumi poolt.

NSV Liidu 1924. a. konstitutsioon nägi ette, et kohtukorralduse ja kohtumenetluse alused, samuti kriminaal- ja tsiviilseadustik kehtestatakse NSV Liidu kõrgemate riigivõimuorganite poolt. 29. oktoobril 1924 NSV Liidu KTK kinnitaski "NSV Liidu ja liiduvabariikide kohtukorralduse alused". Nendes fikseeriti kohtu ülesanded. Kinnitati kogu meie maa kohtukorralduse ühtsed alused, mis kohustuslikud kõikidele liiduvabariikidele, kriipsutati alla, et iga liiduvabariigi kohtusüsteemi aluseks on rahvakohus ja fikseeriti need sotsialistliku demokraatliku põhimõtted, mis juba algusest peale olid omaks võetud (kohtunike valitavus, asjade kollegiaalne arutamine, rahvakaasistujate osavõtt õigusemõistmisest, kohtuprotsessi avalikkus jne.).

1924. a. "Alused" on esimene seadusandlik akt, mis kehtestas ühetaolisuse liiduvabariikide kohtuasutuste korralduses. "Alused" kehtisid kuni 16. augustini 1938, mil NSV Liidu Ülemnõukogu võttis vastu "NSV Liidu, liidu- ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduse".

1925. a. alustati kubermangude likvideerimist. Nende asemele moodustati kraid ja oblastid, mis omakorda jagunesid ringkondadeks. Seoses sellega asendati kubermangukohtud krai- ja oblastikohtutega.

NSV Liidu 1936. a. konstitutsioon ja selle alusel vastuvõetud kohtukorralduse seadus laiendasid ja kinnistasid kohtu korralduse demokraatlikke põhimõtteid. Nende juures oleme juba peatunud. Siinkohal olgu vaid märgitud, et alles 1936. a. konstitutsioon nägi ette rahvakohtunike valimise vahetult rahva poolt, kuid teoks sai see alles pärast Suurt Isamaasõda.

1938. a. kohtukorralduse seaduse järgi jagunes kohtute ühtne süsteem NSV Liidu kohtuteks ja liiduvabariikide kohtuteks. NSV Liidu kohtuteks olid NSV Liidu Ülemkohus,

sõjatribunalid ning raudtee- ja veetranspordi liinikohtud. Liiduvabariigi kohtuteks olid liiduvabariikide ülemkohtud, autonoomsete vabariikide ülemkohtud, krai- ja oblastikohtud, autonoomsete oblastite kohtud, rahvusringkonnakohtud ning rahvakohtud.

Tehti mõningaid muudatusi kohtute kompetentsis. Nii võeti NSV Liidu Ülemkohtult ära seadusandliku algatuse õigus, mis oli tal 1923. a. põhimääruse järgi. Kohtuliku järelevalve funktsioonid jäeti ainult NSVL Ülemkohtule ja liiduvabariikide ülemkohtule, võttes need ära madalamal seisvatelt kohtutelt. Need muudatused osutusid põhjendamatuteks ning hiljem see viga parandati.

Suur Isamaasõda nõudis teatavate muudatuste tegemist nii seadusandluses kui ka kohtusüsteemis endas, ennekõike sõjatribunalides. Tunduvalt laiendati sõjatribunalide õigusi. Kohtades, kus oli välja kuulutatud sõjaseisukord, hakkasid sõjatribunalid arutama kõiki ohtlikumaid kuriteoasju. Sõjaväevõimud said õiguse anda tribunallidele arutamiseks isegi kuritahtliku huligaansuse, kuritahtliku spekulatsioonid jms. asju. Osaliselt muudeti ka sõjatribunalide organiseerimise ja tegevuse korda. Sõjatribunalide liikmeid nüüd enam ei valitud, vaid nimetati ametisse NSV Liidu justiitsrahvakomissari ja kaitse- või sõjamerelaevastiku rahvakomissari ühise käskkirjaga. Asju lubati arutada alaliste kohtunike poolt ilma rahvakaasistujate osavõtuta. Kui sõjatribunalid tegutsesid kohtades, kus oli välja kuulutatud sõjaseisukord, või sõjategevuse piirkonnas, siis nende otsused ei kuulunud kassatsioonikorras edasikaebamisele. Sõjatribunalide otsuseid oli võimalik läbi vaadata vaid järelevalve korras ringkondade või rinnete tribunallides.

Kohtuorganite tegevus kohtades, kus sõjaseisukord polnud välja kuulutatud, toimus endistviisi.

Pärast Suure Isamaasõja lõppu kaotasid sõjasegused seadused oma kehtivuse. Ka kohtusüsteemis taastati endine olukord. Uue hoo sai kohtukorralduse seadusandluse arengki.

1948 - 1949 toimusid esmakordselt rahvakohtute otse-
sed valimised elanikkonna poolt.

1953 ühendati raudtee- ja veetranspordi liinikohtud ühtseks transpordikohtuiks.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 14. augusti 1954. a. seadlus nägi ette liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemkohtute, krai- ja oblastikohtute, autonoomsete oblastite kohtute ning rahvusringkonnakohtute koosseisus presiidiumide moodustamise kohtuliku järelevalve funktsiooni teostamiseks.

Seoses NSV Liidu Justiitsministeeriumi kaotamisega 31. mail 1956 laiendas NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium oma 4. augusti 1956. a. seadlusega krai- ja oblastikohtute õigusi, pannes neile ka kohtuhalduse funktsioonid.

NSV Liidu 11. veebruari 1957. a. seadusega anti liidu-vabariikide kompetentsi liiduvabariikide kohtukorraldust ja kohtumenetlust käsitlev seadusandlus, samuti tsiviil- ja kriminaalkodeksi kehtestamine, jättes NSV Liidu kompetentsi kohtukorraldust ja kohtumenetlust käsitleva seadusandluse aluste ning tsiviil- ja kriminaalseadusandluse aluste kindlaksmääramise.

NSV Liidu 12. veebruari 1957. a. seadustega kinnitati uus "NSV Liidu Ülemkohtu põhimäärus" ning likvideeriti transpordikohtud. Ülemkohtu osas tehtud muudatustest võib kõige olulisemaks lugeda tema järelevalve funktsioonide piiramist. NSVL Ülemkohtule jäeti õigus tühistada või muuta järelevalve korras üksnes liiduvabariikide ülemkohtute otsuseid ja määrusi. Varem võis ta järelevalve korras välja nõuda mistahes kohtust igat kohtuasja, minnes mööda liiduvabariigi ülemkohtust.

NSV Liidu 25. detsembri 1958. a. seadusega kinnitati "NSV Liidu, liidu- ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadusandluse alused". 1938. a. kohtukorralduse seadus kaotas oma jõu.

Uued "Alused" kinnistasid ja arendasid edasi Nõukogude kohtusüsteemi demokraatlikke põhimõtteid, tehes üsna olulisi muudatusi rahvakohtu korralduses. Nimetagem nendest kolme. Esiteks. Kaotati rahvakohtute jaoskonnasüsteem ning nähti ette igas rajoonis (linnas) ühtse rahvakohtu moodustamine. Jaoskonnasüsteem tähendas seda, et rajooni (linna) ter-

ritoorium oli jaotatud jaoskondadeks, igas jaoskonnas tegutses üks rahvakohus. Teiseks. Rahvakohtunike volituste aega pikendati kolmelt aastalt viiele aastale. Kolmandaks. Rahvakohtute rahvakaasistujaid hakati valima kodanike üldkoosolekutel töö- või elukoha järgi. Aastatel 1938 - 1958 valiti neid samasuguses korras nagu rahvakohtunikkegi.

Viimati mainitud NSVL seadusega kinnitati ka "Sõjatribunalide põhimäärus".

Kooskõlas "Alustega" kehtestati liiduvabariikides aastatel 1959 - 1961 uued kohtukorralduse seadused, Eesti NSV-s 19. augustil 1960. Üldmääratud NSV Liidu 11. veebruari 1957. a. seaduse realiseerimiseks andsid liiduvabariigid teisigi kohtukorraldusi käsitlevaid seadusandlikke akte (rahvakohtute valimiste määrustik, kohtunike ja rahvakaasistujate tagasikutsumise korra määrustik jne.).

Nõukogude kohtukorralduse demokraatlikud alused leidsid järjekordset edasiarendamist NSV Liidu 1977. a. konstitutsiooniga. Seoses sellega tekkis vajadus viia kohtukorraldust käsitlevad seadusandlikud aktid kooskõlla uue konstitutsiooniga. Sel eesmärgil võttis NSV Liidu Ülemnõukogu 30. novembril 1979 vastu seaduse "NSV Liidu Ülemkohtust" /7/ ning kinnitas 25. juuni 1980. a. seadustega uutes redaktsioonides "NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandluse alused kohtukorralduse kohta NSV Liidus" /8/ ning "Sõjatribunalide põhimääruse" /9/. Kehtestati ka liiduvabariikide vastavad aktid uues redaktsioonis, Eesti NSV omadest järgmised: "Eesti NSV kohtukorralduse kohta" (ENSV 2. detsembri 1981. a. seadus /10/, "Eesti NSV rajoonide (linnade) rahvakohtute valimiste kohta" (ENSV 2. detsembri 1981. a. seadus) /11/ ning "Eesti NSV rajoonide (linnade) rahvakohtute rahvakohtunike ja rahvakaasistujate tagasikutsumise korra kohta (ENSV 2. detsembri 1981. a. seadus) /12/.

§ 3.

KOHUS NÕUKOGUDE RIIGIORGANITE SÜSTEEMIS

1. Ka Nõukogude kohus, nagu ekspluataatorliku riigi kohuski, on riigilorgan, kuuludes koos riigivõimu- ja valitsemisorganite ning prokuratuuriga riigilorganite ühtsesse süsteemi. Tema tegevust ei saa lahutada Nõukogude riigi kui terviku tegevusest.

V. I. Lenin on kohut nimetanud võimuorganiks /13/. Siis pidas ta silmas võimuorganit laiemas tähenduses. Eviavad ju teatavat võimu mitte ainult riigivõimuorganid otsestest mõttes, kelleks on rahvasaadikute nõukogud (kaasa arvatud ülemnõukogud), vaid ka valitsemisorganid (ministrite nõukogud, ministeeriumid, kohalike rahvasaadikute nõukogude täitevkomiteed jne.) ja prokuratuur. Nii on täitevkomitee administratiivkomisjonil ja siseasjade osakonna ülemal õigus määrata õiguserikkumiste eest rahatrahvi ja prokurör on volitatud andma sanktsiooni isiku vahi alla võtmiseks, sanktsioneerima läbiotsimist, esitama kõigile organeile, ametiisikutele ja kodanikele täitmiseks kohustuslikke nõudeid jne. Kohtuvõimust rääkides peetakse silmas kohtu õigust kohaldada õigusemõistmisel riiklikku sundi, teha organeile, ametiisikutele ja kodanikele mitmesuguseid ettekirjutusi jne.

Riigivõimu esindusorganitest erineb kohus peaaesjalikult selle poolest, et ta ei loo õigust, ei kehtesta üldkehtivaid käitumiseeskirju, mis on esindusorganite spetsiifiline volitus. Kohus vaid kohaldab õigusnorme, ühtlasi juhendades nendest oma tegevuses. Valitsemisorganitele on iseloomulik täitvate ja korraldavate funktsioonide teostamine. Kuigi ka kohus lahendab üksikuid administratiivset laadi küsimusi (näiteks arutab administratiivõiguserikkumise asju), ei anna see veel alust lugeda teda valitsemisorganiks. Kohtu ja prokuratuuri erinevustel peatatakse veidi allpool.

Et paremini mõista kohtu asendit Nõukogude riigilorganite süsteemis, on tarvis üksikasjalikumalt käsitleda koh-

tute ja teiste riigiorganite vastastikuseid suhteid ning kohtuvõimu täiust. Kohus on teatavates suhetes nii kõrgete riigivõimuorganitega, kohalike riigivõimu- ja valitsemisorganitega kui ka prokuratuuriga.

2. Meie maa kõrgeimaks riigivõimuorganiks on NSV Liidu Ülemnõukogu, tema istungjärgude vahelisel ajal aga NSVI Ülemnõukogu Presiidium. Nema peavad tagama kõigi teiste riigiorganite, sealhulgas kohtute juhtimise üleliidulises ulatuses, tagama selle, et kõigi riigiorganite eesmärgid oleksid ühtsed ja tegevus kooskõlastatud. Samuti peavad nad kontrollima alamalseisvate organite tegevust. Analoogilised ülesanded on liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogudel ja nende presiidiumidel oma territooriumi piires.

Kõrgematel riigivõimuorganitel on kohtute suhtes järgmised prerogatiivid.

NSV Liidu Ülemnõukogu kehtestab kohtukorralduse ja kohtumenetluse seadusandluse alused, samuti üleliiduliste kohtute korraldust reguleerivad aktid. Nimetagem nendest niisuguseid nagu "NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandluse alused kohtukorralduse kohta NSV Liidus" ning seadus "NSV Liidu Ülemkohtust". Liiduvabariikide ülemnõukogude kompetentsi kuulub liiduvabariikide kohtukorraldust ja kohtumenetlust käsitlev seadusandlus, samuti mitmesuguste koodeksite kehtestamine (näiteks seadus "Eesti NSV kohtukorralduse kohta"). Teisisõnu: kohtud on moodustatud ja tegevusevad kõrgemate riigivõimuorganite kehtestatud aktide alusel. Seejuures on NSV Liidu Ülemkohtul üleliiduliste, liiduvabariikide ülemkohtutel aga liiduvabariikide seaduste algatamise õigus.

Kõrgemad riigivõimuorganid osalevad vahetult kohtute moodustamises. Nii valib NSV Liidu Ülemnõukogu NSV Liidu Ülemkohtu, NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium aga madalama ja keskmise lüli sõjatribunalide kohtunikud. Liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogud valivad vastavalt liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemkohtud. Needsamad organid on õigustatud ka nende valitud kohtunikke ja rahva kaasistujaid enne tähtaega tagasi kutsuma.

Kõrgemad riigivõimuorganid lahendavad mitmesuguseid
niisuguseid küsimusi, mis kuuluvad kohtute organisatsioonilise juhtimise sisusse. Näiteks kinnitab NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium NSV Liidu Ülemkohtu, liiduvabariikide ülemnõukogude presiidiumid aga liiduvabariikide ülemkohtute aparaadi struktuuri ja arvulise koosseisu; Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium kinnitab Eesti NSV Ülemkohtu presiidiumi koosseisu ja kohtukolleegiumide esimehed, vabastab enne tähtaega ametist rahvakohtunikke, annab nõusoleku rahvakohtunike ja rahvakohtute rahvakaasistujate kriminaalvastutusele võtmiseks jne.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumil on üleliiduliste, liiduvabariikide ülemnõukogude presiidiumidel aga liiduvabariikide seaduste tõlgendamise³⁸ õigus. Vastavat taotlust on kompetentsed esitama ka NSV Liidu Ülemkohus ja liiduvabariikide ülemkohtud.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumil on õigus tühistada NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi, liiduvabariikide ülemnõukogude presiidiumidel aga liiduvabariikide ülemkohtute pleenumite määrusi, mis pole tehtud konkreetsetes tsiviil- ja kriminaalasjades.

NSV Liidu Ülemkohus annab oma tegevusest aru NSV Liidu Ülemnõukogule, liiduvabariikide ülemkohtud aga liiduvabariikide ülemnõukogudele.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium annab üleliidulisi amnestiaakte³⁹ ja teostab armuandmist⁴⁰ üleliiduliste kohtute poolt süüdimõistatud isikutele. Liiduvabariigi ülem-

³⁸ Seaduse tõlgendamiseks on selle ühiskondlik-politilise eesmärgi ja täpse sisu väljaselgitamine seaduse tekstile tuginedes. Lähemalt vt. 2. ptk. § 4.

³⁹ Amnestia tähendab kuritegusid toimepannud isikute vabastamist kriminaalvastutusest või -karistusest või nende karistuse kergendamist või nende karistatuse kustutamist. Amnestiaakt puudutab kurjategijate terveid rühmi, kusjuures isikud, keda amnestia puudutab, pole nimeliselt ära näidatud.

⁴⁰ Armuandmise all mõeldakse konkreetse isiku (konkreetsete isikute) vabastamist karistusest või nende karistuse kergendamist või nende karistatuse kustutamist.

Amnestia ja armuandmine ei tähenda sekkumist õigusemõistmisse, sest kohtuotsust seoses sellega ei tühistata ega muudeta, tegemist on vaid kuriteo toimepannud isikute olukorra kergendamisega humaansetel kaalutlustel.

nõukogu presiidium annab armu liiduvabariigi kohtute poolt süüdimõistetutele, mõnes vabariigis annab ka amnestiaakte.

3. Kohalikest riigivõimu- ja valitsemisorganitest on kohtutega suhetes kraide, oblastite, nendega võrdsustatud linnade, autonoomsete oblastite ja autonoomsete ringkondade, samuti rajoonide ja nendega võrdsustatud linnade rahvasaadikute nõukogud ja nende täitevkomiteed. Need suhted seisnevad peaaesjalikult järgnevas.

Kraide, oblastite, nendega võrdsustatud linnade, samuti autonoomsete oblastite ja autonoomsete ringkondade rahvasaadikute nõukogud valivad vastavad kohtud (kraikohu, oblastikohtu jne.), määrates ühtlasi kindlaks nende poolt valitavate kohtute kohtunike ja rahvakaasistujate arvu. Ka kutsuvad nad enda valitud kohtute kohtunikke ja rahvakaasistujaid enne tähtaega tagasi.

Kõnesolevad kohtud esitavad vähemalt üks kord volituste kestel aruande oma tegevusest neid valinud nõukogudele ja kannavad oma tegevusest süstemaatiliselt ette nende nõukogude täitevkomiteedele.

Krai, oblasti, linna, autonoomse oblasti ja autonoomse ringkonna rahvasaadikute nõukogu täitevkomitee kinnitab vastava kohtu presiidiumi koosseisu ja kohtukolleegiumide esimehed.

Liiduvabariikides, kus on kolmelüüline kohtusüsteem (vt. 2. ptk. § 1), määrab krai, oblasti, linna, autonoomse oblasti või autonoomse ringkonna rahvasaadikute nõukogu kindlaks igasse rahvakohtusse valitavate rahvakohtunike ja rahvakaasistujate arvu. Eesti NSV-s lahendab neid küsimusi Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium.

Kahe või enama rahvakohtuniku valimisel kinnitab rajooni, linna või linnarajooni rahvasaadikute nõukogu ühe rahvakohtunikest rahvakohtu esimeheks. Tema ajutise äraoleku korral (haigus, puhkus jne.) paneb sama nõukogu täitevkomitee rahvakohtu esimehe kohustuste täitmise ühele sama kohtu rahvakohtunikule. Rahvakohtuniku ajutise äraoleku korral võib täitevkomitee panna tema kohustuste täitmise ühele sama kohtu rahvakaasistujale.

Rajoonide, linnade ja linnarajoonide rahvasaadikute nõukogude täitevkomiteed võtavad osa rahvakohtute valimis-

te korraldamisest (moodustavad rahvakohtunike valimiseks valimisringkondi ja -jaoskondi, kinnitavad valimiste jaoskonnakomisjonid, korraldavad rahvakohtute rahvakaasistujate valimisi jne.). Ka osalevad nad hääletamise korraldamises rahvakohtuniku või rahvakohtu rahvakaasistuja enne tähtaega tagasikutsumise otsustamiseks (määravad vastava hääletamise, kinnitavad rahvakohtuniku tagasikutsumise hääletamise komisjoni koosseisu jne.).

Seega taanduvad kohtute ning kohalike riigivõimu- ja valitsemisorganite vastastikused suhted peaaesjalikult kohtute organisatsioonilisele juhtimisele valitsemisorganite poolt. Siiski on need suhted ka teisesuunalised: kohtud osalevad seaduslikkuse tagamises valitsemisorganite tegevuses. Nii on rahvakohtud õigustatud arutama kaebusi ebaõigsuste kohta perekonnaseisuahtide sissekannetes ja valijate nimekirjades, tühistama täitevkomiteede allasutuste poolt määratud administratiivkaristusi, tegema erimäärusi valitsemisorganites toimepandud õiguserikkumiste põhjuste ja soodustingimuste kõrvaldamiseks jne.³².

4. Prokuratuuri funktsiooniks on kõrgeim järelevalve seaduste täpse ja ühetaolise täitmise üle kõigi ettevõtete, asutuste, organisatsioonide, ametiisikute ja kodanike poolt. Prokuratuur jälgib, et seadusi täidetakse kõikjal ühtemoodi. Ta võitleb igasuguste õiguserikkumiste vastu, ükskõik kes neid ka toime ei pane, kaasa arvatud kohus.

Kohus ja prokuratuur töötavad tihedalt käsikäes. Prokuratuur teostab järelevalvet kriminaalasjade kohtueelse uurimise üle ja saadab need seejärel kohtule arutamiseks. Prokurör võtab osa kriminaalasjade kohtulikust arutamisest. Ta toetab kohtus riiklikku süüdistust, võtab osa tõendite uurimisest, esitab arvamuse kõigis kohtuliku arutamise ajal tekkivates küsimustes ning kaalutlused kriminaalseaduse

³² Kohtute organisatsioonilist juhtimist kontsentreeritud kujul teostavad NSV Liidu Justiitsministeerium ning liidu- ja autonoomsete vabariikide justiitsministeeriumid, samuti nende kohalikud organid. Seega on kohtud teatavates suhetes ka mainitud riigiorganitega. Nende tegevust käesolevas õppevahendis lähemalt ei käsitleta.

kohaldamise ja karistuse kohta kohtualuse suhtes. Kui prokurör kohtuliku arutamise tulemusena jõuab veendumusele, et kohtuliku uurimise andmed ei kinnita kohtualusele esitatud süüdistust, on ta kohustatud süüdistusest loobuma. Prokurör võtab osa ka tsiviillasjade arutamisest kohtus, mille käigus ta kas toetab esitatud tsiviilhagi või loobub sellest, annab arvamusi asja sisu, samuti ka kohtuliku arutamise ajal tekkivate üksikküsimuste kohta, jne. Prokuröri arvamused pole aga kohtule siduvad. Kui prokurör leiab, et kohtuotsus või -määrus on ebaseaduslik või põhjendamata, protestib ta selle kõrgemalseisva kohtu ees. Ise ta ei saa neid muuta ega tühistada.

Kohtute ja prokuratuuriorganite vahel pole alluvussuhteid. Nad tegutsevad iseseisvalt, neile omaste meetoditega. Prokuratuur vaid teostab järelevalvet kohtu tegevuse seaduslikkuse üle.

5. Nõukogude kohtud evivad võimutäiust. Ilma selleta kohtuotsused ja -määrused ei avaldaks asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide tegevusele, samuti ametiisikutele ja kodanike käitumisele soovitatavat mõju.

Kohtu võimutäius avaldub kõigepealt selles, et kohus võib õiguserikkujate suhtes kohaldada mistahes riikliku sunni vahendit, mis seaduses on ette nähtud.

Võimutäius avaldub edasi selles, et kohtul on õigus seoses konkreetse tsiviil- ja kriminaalasja arutamisega anda oma kompetentsi piires asutustele, organisatsioonidele ja ametiisikutele ülesandeid vajalike toimingute (näiteks ekspertiisi) läbiviimiseks. Ka võib kohus igaühelt nõuda asja lahendamiseks vajalike dokumentide ja esemete esitamist ning iga isikut välja kutsuda ülekuulamiseks tunnistajana või eksperdina. Kohtu nende nõuete vabatahtlikul mittetäitmisel võidakse kohaldada riiklikku sundi. Näiteks võib kohtuistungile mõjuva põhjuseta ilmumata jäänud tunnistajale määrata rahatrahvi kuni kolmekümne rublani; ilmumisest keeldumise, samuti ütluse andmisest keeldumise või teadvalt vale ütluse andmise eest kannab tunnistaja aga kriminaalvastutust.

Kohtuotsused ja -määrused ei vaja ühegi riigiorgani ega ka kõrgemalseisva kohtu poolt kinnitamist. Kui ettenäh-

tud tähtaja jooksul nende peale kaebust või protesti ei esitata, nad jõustuvad ja omandavad seaduse jõu. Kohtuakt, mis ei kuulu edasikaebamisele, jõustub selle kuulutamisega.

Jõustunud kohtuotsused on kohustuslikud kõigile asutustele, ettevõtetele, organisatsioonidele, ametiisikutele ja kodanikele ning kuuluvad täitmisele kogu NSV Liidu territooriumil. Kui neid ei täideta vabatahtlikult, viiakse nad ellu sunniviisiliselt. Kuni kohtuotsus on jõus, pole ühelgi teisel kohtul õigust võtta sama asja samade isikute suhtes uuesti arutusele.

Kohtuotsuseid ja -määrusi on õigustatud tühistama või muutma üksnes kõrgemalseisev kohus, mitte aga otsuse või määruse teinud kohus ise.

Kohtu võimutäius avaldub samuti NSV Liidu Ülemkohtu pleenumile ja liiduvabariikide ülemkohtute pleenumitele kuulvas seaduste algatamise õiguses ning õiguses anda juhendavaid selgitusi seaduste kohaldamise küsimustes, mis on tekkinud kohtuasjade arutamisel. Need selgitused on kohustuslikud nii kohtuile kui ka teistele organitele ja ametiisikutele, kes kohaldavad seda seadust, mille kohta on selgitus antud.

Eelöeldut resümeerides võib öelda, et kohtutel on Nõukogude riigiorganite süsteemis iseseisev asend ning kohtulik tegevus on täpselt piiritletud teiste organite tegevusest.

§ 4.

NÕUKOGUDE ÕIGUSEMÕISTMISE MÕISTE JA ÜLESANDED

1. Nõukogude õigusemõistmise mõistet on kirjanduses mitmeti defineeritud, näiteks järgmiselt:

Nõukogude õigusemõistmine on Nõukogude kohtu tegevus tsiviil- ja kriminaalasjade arutamisel ja lahendamisel erilises protsessuaalses korras ning õiguserikkujatele seaduse alusel riikliku sunni kohaldamisel eesmärgiga igakülgsest tugevdada sotsialistlikku seaduslikkust ja õiguskorda, kasvata kodanikke kommunistlikult, ära hoida õiguserikkumisi, kaitsta igasuguste rünnete eest NSV Liidu ühiskonnakor-

da, tema poliitilist ja majandussüsteemi, sotsialistlikku omandit, kodanike, sotsialistlike organisatsioonide ja Nõukogude riigi õigusi ja huve /14/.

Selles määratluses sisaldub nii õigusemõistmise mõiste kui ka ülesanne.

Ülaltoodust nähtub, et õigusemõistmise e s i m e - s e k s t u n n u s e k s on see, et õigust mõistab üksnes kohus. Silmas peetakse kohut riigiorgani tähenduses. Niisugused kohtud on loetletud NSV Liidu konstitutsiooni §-s 151. Ühegi teise organi tegevus ei ole õigusemõistmine. Selleks pole ka asjade arutamine seltsimehelikus kohtus, sest tema ei ole riigiorgan, vaid ühiskondlik organisatsioon.

Kõrvalepõikena märkigem, et sõnal "kohus" on üldse 3 tähendust. Sellena mõeldakse: 1) konkreetset kohtuorganit (näiteks rajooni või linna rahvakohut); 2) mingi riigi kohtute kogumit; 3) õigusemõistmise teostamist konkreetsetes asjas (näiteks "toimub kohus spekulandi üle").

Tuleb vahet teha mõistete "kohus" ja "kohtunik" vahel. Kohus on kollegiaalne organ ja tegutseb alati järgmises koosseisus: üks kohtunik ja kaks rahvakaasistujat või vähemalt kolm kohtunikku. Kohtuniku all mõeldakse üksikisikut. See on üldnimetus, mis hõlmab rajooni või linna rahvakohtu rahvakohtuniku (ka rahvakohtu esimehe), samuti kõrgemalseisvate kohtute ja ka sõjatribunalide esimehed, esimeeste asetäitjad ja liikmed.

T e i s e k s . Õigusemõistmine seisneb tsiviil- ja kriminaalasjade arutamises ja lahendamises kohtuistungitel. See on sõnaselgelt öeldud "NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandluse alustes kohtukorralduse kohta NSV Liidus" (§ 4). (Edaspidi "Alused"; vt. /8/) Sellepärast, kui kohus või kohtunik arutab administratiivõiguserikkumise asja, kui kohtunik tutvub kriminaalasjaga otsustamaks süüdistatava kohtu alla andmise küsimust, kui kohtunik üldistab kohtupraktikat, esineb aruandega valijate ees jne., pole tege mist õigusemõistmisega.

Olenevalt laadist ja ühiskonnaohtlikkuse astmest on õiguserikkumised jaotatavad administratiivõiguserikkumis-

teks, kuritegudeks ja tsiviilõiguserikkumisteks.

Administratiivõiguserikkumisteks on viibimine avalikus kohas joobnuna, pishuligaansus, kauplemine selleks mitte ettenähtud kohtades, piletitähtaegselt ühissõidukis ja muud niisugused teod, mis enamalt jaolt on ette nähtud "Eesti NSV administratiivõiguserikkumiste koodeksis". Kuriteoga võrreldes on nad väiksema ühiskonnaohtlikkusega. Enamiku administratiivõiguserikkumistest lahendavad haldusorganid, nagu täitevkomitee juures asuv administratiivkomisjon, alaealiste asjade komisjon, joomarlusega võitlemise komisjon, siseasjade organite töötajad, looduskaitseinspektorid jne. Teatavaid administratiivõiguserikkumise asju arutab ka rahvakohus või rahvakohtunik ainuisikuliselt. Administratiivkaristusteks on hoiatus, rahatrahv, paranduslik töö, administratiivarest jne.

Kuriteoks on suurema ohtlikkusega õiguserikkumine, niisugune tegu, mis on ette nähtud kriminaalseaduses ja kriminaalkorras karistatav (tapmine, röövimine, vägistamine, altkäemaksu võtmine, vargus jne.). Kuriteo toimepanemise korral võidakse algatada kriminaalasi. Pärast kohtueelse uurimise toimetamist antakse see kohtule sisuliseks arutamiseks. Kuriteo eest võidakse mõista kriminaalkaristus (vabadusekaotus, asumiseleasaatmine, väljasaatmine, vabadusekaotuseta paranduslik töö jt.).

Õiguserikkumine võib aga olla ka kolmandat laadi. Nimelt kujunevad ühelt poolt kodanike endi vahel, teiselt poolt aga kodanike ja organisatsioonide, samuti organisatsioonide vahel nende elu ja tegevuse protsessis varalised ja isiklikud mittevaralised (omandi-, lepingu-, pärimisjms.) suhted, mida nimetatakse tsiviilõiguslikeks suheteks. Nendes suhetes on nii kodanikel kui ka organisatsioonidel teatavad õigused ja kohustused. Kui keegi jätab oma kohustuse täitmata (võla tasumata, kahju hüvitamata, üüri maksamata jne.), on tegemist õiguserikkumisega. Kodanik või organisatsioon, kes selle tagajärjel kannatab, võib pöörduda kohtusse ja nõuda oma rikutud õiguste ennistamist või endise olukorra taastamist. Säärase vaidluse arutamine ja lahendamine moodustabki tsiviilkohtumenetluse sisu.

NSV Liidu konstitutsiooni, "Aluste" ja teiste normatiivaktide eestikeelses tõlkes räägitakse tsiviil- ja kriminaalasjade arutamisest kohtuistungil. Mõeldud on aga ka nende läbivaatamist, sest venekeelne "рассмотрение" tähendab nii arutamist kui läbivaatamist. Asja arutab esimese astme kohus, vaatab läbi aga teise astme või järelevalveinstantsi kohus (vt. 2. ptk. § 1).

Kohus, mis sisuliselt lahendab tsiviil- või kriminaal-asja, mida ükski teine kohus pole veel otsustanud või milles otsus on tühistatud, nimetatakse esimese astme kohtuks. Asja arutamisele esimese astme kohtus kutsutakse kõik asjaomased isikud (kohtualune, kannatanu, tunnistajad, ekspert jne.), keda kohus vahetult ära kuulab. Kriminaalasi on sisuliselt lahendatud, kui kohtualune on mõistetud kas süüdi või õigeks. Tsiviilasja sisuline lahendamine tähendab esitatud nõude (hagi) rahuldamist või rahuldamata jätmist.

Kõrgemalseisvat kohut, kes selleks volitatud isikute kaebuse või protesti põhjal kontrollib madalamalseisva kohtu otsuse või määruse seaduslikkust ja põhjendatust, nimetatakse teise astme või järelevalveinstantsi kohtuks. See kontroll toimub põhiliselt kohtuasja materjalide alusel.

Õigusemõistmise k o l m a n d a k s t u n n u s e k s on selle teostamine erilises protsessivormis. Protsessiseadused (näiteks "Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeks"^{*)}) sätestavad, milliseid toiminguid kohus teostab kohtuasja arutamisel, milline on nende läbiviimise kord, millises järjekorras ja millistes tingimustes need toimingud tuleb teostada. Kriminaalasjade arutamisel kehtivad näiteks järgmised nõuded: kohtulik uurimine algab süüdistuskokkuvõtte avaldamisega; kohus peab vahetult üle kuulama kohtualuse ja tunnistajad; kohtuotsus tehakse nõupidamistoas, kus ei tohi viibida keegi peale kohtukoosseisu kuuluvate isikute; kirjalikus vormis koostatud kohtuotsus kuulutatakse avalikult kohtusaalis. Protsessiseadusega kehtestatud nõuete rikkumine võib tingida kohtuotsuse tühis-

^{*} Edaspidi KrPK.

tamise. Teiste riigiorganite tegevus, nendepoolsete ülesannete lahendamise protseduur on reglementeeritud mitte seaduse, vaid muude normatiivaktidega ja kaugeltki mitte nii täpselt.

Õigusemõistmise n e l j a n d a tunnuseks nimetatakse riikliku sunni kohaldamise võimalust tsiviilõiguserikkumise või kuriteo toimepanemise eest. See aga pole õigusemõistmise spetsiifiline tunnus, sest kõnesolevat sündi on volitatud kohaldama teisedki riigiorganid ja ametiisikud, näiteks siseasjade osakonna ülem avaliku korra rikkumise eest. Küll on õigusemõistmise spetsiifiliseks tunnuseks kohtu õigus mõista kuriteo toimepanemise eest kriminaalkaristus. Keegi muu peale kohtu ei kohalda kriminaalkaristusi. Tsiviilasjades väljendab riiklik sünd tsiviilõiguslike kohustuste täitmisele sundimise vormis.

J a l õ p u k s , õigusemõistmine on seadusalluv tegevus, mis tähendab seda, et õigusemõistmist teostatakse täpselt vastavuses seadusega ning kohus oma aktidega ei loo õigusnorme. Kohus õigusemõistmisel vaid kohaldab seadust konkreetsete asjaolude suhtes ning otsustab, kas asjast huvitatud isikutele subjektiivsed õigused ja kohustused esinevad või ei esine (tsiviilasi) või kas isiku käitumises on kuriteokoosseis või see puudub (kriminaalasi). Mõnel teistel riigiorganitel on seevastu õigusnormide loomise õigus.

Kasutatakse ka mõisteid "kohtulik tegevus" (vene k. "судебная деятельность" ja "kohtutegevus" (деятельность суда)).

Kohtuliku tegevuse sisusse tuleks arvata seaduses ettenähtud küsimuste arutamine ja lahendamine kohtu poolt kohtuistungil. Peale õigusemõistmise kuuluvad siia administratiivõiguserikkumiste arutamine, meditsiinilise iseloomuga sunnivahendite kohaldamine ja selle lõpetamine, karistuse kandmisest vabastamine isiku parandamatult raskesti haigestumise korral, süüdimõistva kohtuotsuse täitmise aegumise kohaldamise küsimus surma mõistetud isiku suhtes, tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamine, karistatuse kustutamine enne ettenähtud tähtaja möödumist jne.

Kõige avarama sisuga on "kohtutegevus". See hõlmab nii õigusemõistmise ja kohtuliku tegevuse kui ka kogu muu töö,

mis kohtule on seadusega pandud: kohtuaktide täitmisele pööramine, õiguspropaganda, abi seltsimehelikele kohtuile, aruandlus valijate või vastava kohtu valinud organi ees, kohtupraktika uurimine ja üldistamine, statistilise aruandluse toimetamine jms.

Mõned autorid on õigusemõistmiseks lugenud siiski ka niisuguste küsimuste lahendamist, mis eespool on õigusemõistmise kõrval arvatud kohtuliku tegevuse mõistesse /15/. Veelgi enam - õigusemõistmiseks on peetud isegi kohtu kogu tegevust, kaasa arvatud näiteks statistilise aruandluse toimetamine /16/.

Õigusemõistmisele nii avara sisu omistamine tundub kunstlik ja sellepärast vaevalt põhjendatud. Terminiga "õigusemõistmine" assotsieerub ikkagi hinnangu andmine kellegi käitumisele (mingile toimingule) ja vastava otsustuse tegemine. Sellele on suunatud ennekõike tsiviil- või kriminaalasja sisuline arutamine esimese astme kohtus, samuti tehtud otsuse või määruse seaduslikkuse ja põhjendatuse^{*} kontrollimine kõrgemalseisvas kohtus. See, et viimati tähendatud kohus ei lahenda isiku süü küsimust kriminaalasjas, samuti tsiviilhagi põhjendatust, pole määrava tähtsusega. Näiteks kui teise astme kohus jätab kriminaalasjas tehtud otsuse jõusse, siis sisuliselt tähendab see nõustumist isiku süüdi- või õigeks-mõistmisega esimese astme kohtu poolt. Eeltoodu alusel tulekski praegu kehtivatest seadustest lähtudes õigusemõistmiseks lugeda ainult tsiviil- või kriminaalasja sisulist arutamist esimese astme kohtus ning vajaduse korral sellele järgnevat menetlust kõrgemalseisvas kohtus.

Kirjanduses on tehtud ettepanek loobuda väheohtlike kuritegude arutamisest kohtu, s.t. kollegiaalse organi poolt, andes need lihtsustatud menetluse korras arutada rahvakohtunikule ainuisikuliselt /17/. Selle ettepaneku ellurakendamise

^{*} Mõisteid "seaduslik" ja "põhjendatud" kasutatakse kohtuaktide suhtes kõrvuti, sest nad on tihedalt seotud, mitte aga samatähenduslikud. Seaduslik otsus või määrus ei pea olema põhjendatud. Näiteks kui kohus mõistab inimohvriga lõppenud autoavariil eest süüdlasele 10 aastat vabadusekaotust, siis on see otsus (formaalselt) seaduslik, kuna kriminaalkodeksi vastav paragrahv näeb ette niisuguse karistusemäära. Selle kuriteo tehilolusid ja süüdlase isikut arvestades võib mainitud karistus aga olla liialt range, s.t. põhjendamatu.

ne vähendaks rahvakohtu töökoormust tühiste asjade arutamisel ning võimaldaks osutada tõsisemat tähelepanu ohtlikumate ja keerukamate kohtuasjade lahendamisele. Niisugust teed on läinud mitmed teised sotsialistlikud riigid, näiteks Bulgaaria, Rumeenia, Saksa DV, Tšehhoslovakkia ja Ungari. Kui eesseeisva õigusemõistmisereformiga kõnesolev uuendus aktspteeritakse, tuleb õigusemõistmise mõistet vastavalt korrigeerida. Ka tsiviil- ja kriminaalasjade arutamist kohtuniku poolt ainuisikuliselt peaks siis lugema õigusemõistmiseks.

Siiski on väidetud, et kohtuniku ainuisikulist tegevust on tarvis hoopis piirata. Nii leiab I. Petruhhin, et ka administratiivõiguserikkumiste arutamine kohtus tuleb tõsta õigusemõistmise tasemele, s.t. toimetada seda kollegiaalselt, järgides kõiki protsessiseadustega kehtestatud garantiisid. Administratiivasjade kohtulik arutamine oleks siis õigusemõistmise üks liike kõrvalt tsiviil- ja kriminaalasjade arutamisega /18/.

Õigusemõistmise mõiste osas on seega veel nii mõndagi vaieldavat.

Kodanlikud teoreetikud määratlevad õigusemõistmist tavaliselt kui "konkreetses juhtumi allutamist ühele või teisele õigusnormile" või "konkreetses asjas kerkinud vaidluse lahendamist õiguse üle". Nendes määratlustes varjatakse seda, kelle huvides õigusemõistmist teostatakse. Sellega maskeeritakse kodanliku kohtu ja õigusemõistmise klassiiseloomu. Seevastu Nõukogude kohtukorraldust käsitlevad seadused ei varja sotsialistliku õigusemõistmise klassiolemust, vaid avavad selle ühiskondlik-poliitilise sisu.

Kõigis ekspluataatorlikes riikides on kohtu tegevus lõppastmes suunatud ekspluataatorite huvide kaitsele ning ekspluateeritavate vastupanu mahasurumisele. "... Teie õigusküsi," kirjutasiid juba K. Marx ja F. Engels, pöördudes kodanluse poole," on ainult teie klassi tahe, mis ülendatud seaduseks..." /19/.

Sotsialistliku õigusemõistmise ja kodanliku kohtupidamise olulisematest erinevustest nimetagem järgmisi:

a) Nõukogude kohtu kui õigusemõistmise subjekti koos-

seis on komplekteeritud töölistest, kolhoosnikest ja nõukogude haritlastest, kes on ustavad nõukogude korrale, kodanliku kohtu koosseis aga kodanlusele ustavaist isikuist;

b) Nõukogude kohus rakendab seadusi, mis peegeldavad üldrahvalikke huve, kodanlikud kohtud - seadusi, mis kaitsevad ennekoike ekspluateerijate huve;

c) Nõukogude kohus mõistab õigust sellises protsessi-vormis, mis on tõeliselt demokraatlik;

d) sotsialistlik õigusemõistmine põhineb rangel seaduslikkusel ja kohtunike sotsialistlikul õigusteadvusel. See tagab Nõukogude riigi ja kodanike huvide igakülgse kaitse. Kodanlikule õigusemõistmisele on kaasajal iseloomulik kohtu omavoli suurenemine;

e) üldsuse osavõtt sotsialistlikust õigusemõistmisest on märksa ulatuslikum kui kodanlikust õigusemõistmisest;

f) erinevalt ekspluataatorlike riikide kohtute tegevusest on sotsialistliku riigi kohtute tegevuses sund ja veenmine (kasvatamine) tihedas seoses. Sunnil pole seejuures sugugi peamine osa kohtu ees seisvate eesmärkide saavutamisel. Järjest suureneb kohtu kasvatussuunitlusega tegevus.

2. "Aluste" 1958. a. redaktsioonis räägiti õigusemõistmise eesmärkidest ja ülesannetest ühes, kohtu ülesannetest aga teises paragrahvis (vastavalt §-d 2 ja 3). Kehtivates "Alustes" on nende paragrahvide sisu esitatud ühesainsas paragrahvis, nimelt kolmandas, mis pealkirjastatud: "Kohtu ülesanded". Õigusemõistmise eesmäärke seal enam ei mainita, küll fikseeritakse kohtu tegevuse ülesanded õigusemõistmisel (sisuliselt on need õigusemõistmise ülesanded). Näib siiski, et kõnesoleva paragrahvi esimeses lõikes nimetatakse ka õigusemõistmise eesmärki, kui öeldakse: "Kohtu tegevus õigusemõistmisel on suunatud sotsialistliku seaduslikkuse ja õiguskorra igakülgsele tugevdamisele, kuritegude ja muude õiguserikkumiste ärahoidmisele ning selle ülesandeks on...".

See, kas äsja märgitud lugeda õigusemõistmise eesmärgiks või ülesandeks, ei ole vaidlemist vääriv. Igal juhul sisaldub selles põhimõttelise tähtsusega seisukoht: ka kohtu enda tegevus peab olema kooskõlas seadustega. 1958. a.

"Alustes" oli seaduste täpse ja kõrvalekaldumatu täitmise nõue adresseeritud teistele (asutustele, organisatsioonidele, ametiisikutele ja kodanikele). Rõhutatakse kohtu osa õiguserikkumiste ärahoidmises. Selle nõude elluviimiseks on tarvis tõhustada kohtuistungite, aga ka kohtu kogu tegevuse preventiivset toimet.

Peale ülalmainitu loetletakse "Aluste" §-s 3 lg. 1 õigusemõistmise lähemad ülesanded, mille saavutamisele on allutatud konkreetsete tsiviil- ja kriminaalasjade arutamine ja lahendamine. Nendeks on kaitsta igasuguste rünnete eest:

- NSV Liidu konstitutsioonis kinnistatud NSV Liidu ühiskonnakorda, tema poliitilist ja majandussüsteemi;

- NSV Liidu konstitutsiooniga ja Nõukogude seadustega väljakuulutatud ja garanteeritavaid kodanike sotsiaalmajanduslikke, poliitilisi ja isiklikke õigusi ja vabadusi;

- riiklike ettevõtete, asutuste, organisatsioonide, kolhooside, muude kooperatiivsete organisatsioonide ja nende koondiste ning teiste ühiskondlike organisatsioonide õigusi ja seaduslikke huve.

Loetletud objekte kaitseb kohus igasuguste rünnete eest näiteks sel teel, et kuriteo toimepannud isiku isoleerimisega ühiskonnast või talle isegi surmanuhtluse mõistmisega võetakse temalt võimalus toime panna uusi analoogilisi kuritegusid. Ühtlasi avaldab see hoiatavat mõju teistele kuritegelike kalduvustega isikutele. Uute kuritegude toimepanemise ärahoidmiseks on mõeldud ka kohtu erimäärused kuriteo põhjuste ja soodustingimuste kõrvaldamiseks, mida tehakse kriminaalasjade arutamisel ja läbivaatamisel. Kui on rikutud kodaniku tööalaseid õigusi, näiteks ta ebaseaduslikult vallandatud, ennistab kohus ta tööle ja võib ühtlasi selles süüdi oleva ametiisiku suhtes kohaldada varalisi sanktsioone. Ka see aitab ära hoida uusi õiguserikkumisi.

"Aluste" §-s 3 lg. 2 ja 3 fikseeritakse kohtu kogu tegevuse ülesanne, mis on läbinisti kasvatuslik. Nimelt öeldakse, et kogu oma tegevusega kasvatab kohus NSV Liidu kodanikke kodumaale ja kommunismiüritusele ustavuse vaimus,

NSV Liidu konstitutsiooni ja Nõukogude seaduste täpse ja kõrvalekalduumatu täitmise, sotsialistlikusse omandisse säästva suhtumise, töödistsipliinist kinnipidamise, riiklikusse ja ühiskondlikusse kohusesse ausa suhtumise, kodanike õiguste, au ja väärikuse ning sotsialistliku ühiselu reeglite austamise vaimus. Ka öeldakse, et kohaldades kriminaalkaristusi, kohus mitte ainult ei karista kurjategijaid, vaid tema eesmärgiks on ka nende parandamine ja ümberkasvatamine.

Sund, mida rakendab Nõukogude kohus, põhineb veenmisel ja on sellega alati ühendatud. Kohaldades õiguserikkujate suhtes sundi, avab Nõukogude kohus seaduste sisu, kasvatab ja süvendab kodanikes õiget arusaamist Nõukogude õigusest ja seaduste täpse täitmise vajadusest.

Kasvatuslikku mõju avaldab mitte üksnes asja kohtulik arutamine, vaid kohtu kogu tegevus.

Kohus avaldab kasvatuslikku mõju mitte ainult õiguserikkujale, vaid ka teistele ühiskonnaliikmetele. Kohtu tegevuse mõju süüdimõistetu poolt uute õiguserikkumiste ärahoidmisel nimetatakse eripreventsiooniks. Kuid kohus, lahendades konkreetset tsiviil- või kriminaalasja, mõjutab ka teisi kodanikke hoiduma õiguserikkumiste toimepanemisest. Kohtu tegevuse seda mõju nimetatakse üldpreventsiooniks.

§ 5.

NÕUKOGUDE ÕIGUSEMÕISTMISE PÕHIMÕTTED

1. Nõukogude õigusemõistmise põhimõtete mõiste

Kohut kui õigust mõistvat organit on võimalik vaadelda kahest aspektist. Esiteks: millised ülesanded on kohtule pandud, kuidas kohtud moodustatakse, milline on nende süsteem (vt. 2. ptk. § 1), struktuur (vt. 2 ptk. § 3) ja volitused, millistes suhetes on nad teiste riigiorganitega. Need probleemid iseloomustavad kohut organisatsioonilisest küljest ja kuuluvad mõistesse "kohtukorraldus". Kohut on aga või-

malik vaadelda veel sellest küljest, milline on tema tegevuse kord (protsessuaalne aspekt).

Nii kohtute korraldus kui ka tegevus on reglementeeritud seaduste ja muude normatiivaktidega. Kohtukorraldust reguleerib näiteks Eesti NSV 2. detsembri 1981. a. seadus "Eesti NSV rajoonide (linnade) rahvakohtute valimiste kohta", kohtu tegevust aga tsiviil- ja kriminaalprotsessi koodeksid.

Osa kõnesolevate normatiivaktide sätetest on üldisema tähendusega, kehtivad kõigi kohtute suhtes ning väljendavad Nõukogude kohtu sotsialistlikku olemust ja demokraatlikku iseloomu. Säärasteks on näiteks NSV Liidu konstitutsiooni §-des 152 ja 156 sisalduvad teesid, mille kohaselt kõik kohtud NSV Liidus moodustatakse kohtunike ja rahva kaasistujate valitavuse põhimõttel ning õigusemõistmisel on kodanikud seaduse ja kohtu ees võrdsed. On aga ka niisuguseid sätteid, mis reguleerivad kohtute korralduse ja tegevuse kitsamaid, vähem olulisi ja põhimõttelist tähtsust mitteomavaid küsimusi, mis pealegi ei pruugi kehtida kõigi kohtute suhtes (näiteks eri kohtute valimise kord, rahva kaasistujate volituste kestus).

Nõukogude õigusemõistmise põhimõteteks NSV Liidus on õigusnormides sisalduvad Nõukogude kohtute korraldust ja tegevust reguleerivad tähtsamad ja üldisemad sätted, mis väljendavad Nõukogude kohtu ja õigusemõistmise sotsialistlikku olemust ja tõelist demokratismi.

Õigusemõistmise põhimõtted on omavahel orgaaniliselt seotud, igaüks neist tingib ja täiendab mõnda teist, kõik kokku moodustavad nad ühtse süsteemi. Mistahes ühe põhimõtte eiramine (näit. kohtumenetlus kohalikule elanikkonnale ja süüdistatavale raskesti arusaadavas keeles) võib kaasa tuua mõne teise eiramise (näit. süüdistatavale kaitseõiguse piiratuse).

Nõukogude õigusemõistmise olulisemad põhimõtted on fikseeritud NSV Liidu konstitutsioonis ning liidu- ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonides. Neid nimetatakse konstitutsioonilisteks. Käesolevas vahendis käsitletakse ainult neid. Muudeks, konstitutsioonides nimetamata põ-

himõteteks on kirjanduses loetud kassatsiooniasutuste kohtute detsentralisatsiooni, järelevalvestuse kohtute avarat süsteemi, süütuse presumptsiooni kriminaalprotsessis³² jt.

2. Õigusemõistmise teostamine NSV Liidus ainult kohtu poolt

Põhimõte, et õigusemõistmist NSV Liidus teostab ainult kohus, sai konstitutsiooniliseks esmakordselt 1977. a. (NSV Liidu konstitutsiooni § 151). 1936. a. konstitutsiooni §-s 102 küll loetleti õigusemõistmist teostavad kohtud, kuid kusagil polnud öeldud sõnaselgelt, et õigust mõistab üksnes kohus. Seda võis §-st 102 vaid järeldada. Esimene seadus, kus see põhimõte täie selgusega formuleeriti, oli "NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalkohtumenetluse alused". Kehtiva konstitutsiooni § 151 annab ühtlasi meie maal tegutsevate kohtute ammendava loetelu. See erineb 1936. a. konstitutsioonis sisaldunud loetelust selle poolest, et erikohtute asemel nimetatakse nüüd sõjatribunale. Seda põhjusel, et 1936. a. tegutsesid meil erikohtutena veel raudtee- ja veetranspordi liinikohtud. Käesoleval ajal on erikohtuteks üksnes sõjatribunalid. Nii neid nüüd konstitutsioonis nimetataksegi.

Vaadeldav põhimõte on tähtis vähemalt kolmest aspektist.

Esiteks. Kuna 1936. a. konstitutsioonis ei öeldud sõnaselgelt, et õigust mõistab ainult kohus, siis sai Stalini isikukultuse ajal võimalikuks NSV Liidu Siseministeeriumi juures Erinõupidamise tegutsemine, kes sisuliselt oli haldusorgan, kuid kohaldas kriminaalrepressiooni riigivastaste kuritegude eest. Ta polnud rahva poolt valitud ega allunud rahva kontrollile. Kehtiv konstitutsioon välistab temataoliste moodustamise kaasajal.

Teiseks. Õigusemõistmise tulemusena võidakse kodanike õigusi ja vabadusi väga ulatuslikult piirata, kurjategijalt isegi elu võtta. Selles tegevuses on lubamatu vähimigi

³² Kedagi ei loeta süüdi olevaks seni, kuni tema süü pole seadusega kehtestatud korras tõendatud.

seadusetus. Õigusemõistmise panek just nimelt spetsiaalsele riigiorganile kohtu näol tagab kõige paremini selle funktsiooni täitmise ranges vastavuses seadusega. Seda mittel põhjusel. Nii pole ühegi teise riigiorgani tegevus konkreetsete küsimuste lahendamisel nii üksikasjalikult reguleeritud kui kohtuprotseduur, mis suuremal määral tagab asja igakülgselt, täieliku ja objektiivse uurimise, tõe tuvastamise, asja õige lahendamise ning asjas osalevate isikute õiguste kaitse. Kohus on konkreetsete asjade lahendamisel sõltumatu ja allub ainult seadusele, samal ajal kui muud riigiorganid alluvad ka kõrgemalseisvatele organitele ja ametiisikutele ning on nende poolt mõjutatavad. Kohtu tegevus on asjaarutamise avalikkuse tõttu rahva suurema ja vahetuma kontrolli all kui teiste organite tegevus. Jne.

Vaadeldava põhimõttega on tihedalt seotud NSV Liidu konstitutsiooni §-s 160 sisalduv tees, mille kohaselt kehtib ei tohi tunnustada süüdi kuriteo toimepanemises ega kriminaalkorras karistada teisiti kui kohtuotsusega ja vastavalt seadusele. See säte tõstab kohtu prestiiži veelgi ja kehtestab Nõukogude kodanike õiguste järjekordse garantii. 1936. a. konstitutsioonis niisugune säte puudus.

Kolmandaks. NSV Liidu konstitutsiooni §-st 151 tulevalt tohib tsiviil- ja kriminaalasju arutada ja läbi vaadata üksnes kohtunikust ja rahvakaasistujatest või ainult kohtunikest koosnev kolleegium, mitte aga kohtunik ainuiskuliselt.

3. Kõigi kohtute moodustamine NSV Liidus valitavuse põhimõttel

1. NSV Liidu konstitutsiooni § 152 sätestab, et kõik kohtud NSV Liidus moodustatakse kohtunike ja rahvakaasistujate valitavuse põhimõttel. Samas paragrahvis on ka konkretiseeritud iga kohtu, kaasa arvatud sõjatribunalid, valimise kord. NSV Liidu 1936. a. konstitutsioonis niisugune üldsäte puudus, oli vaid määratud kõikide üldkohtute valimise kord, kuid mööda mindud sõjatribunalide valimise korra. Kehtiv konstitutsioon arendab kõnesolevat põhimõtet edasi teisteski suundades.

Kohtute valitavuse põhimõtte avaldub kolmes vormis.

Madalaima, massilisima ja rahvale lähedasima lüli kohtus - rahvakohus, mis lahendab üle 90 % kriminaalasjadest ja peaaegu kõik tsiviilasjad, moodustatakse kõige demokraatlikumal teel. Nimelt valitakse rajoonide (linnade) rahvakohtute rahvakohtunikud vastava rajooni, linna või linnarajooni kodanike poolt üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel salajasel hääletusel viieks aastaks, rahvakaasistujad aga kodanike koosolekutel nende töö- või elukoha järgi, sõjaväelaste koosolekutel väeositi lahtisel hääletusel kaheks ja pooleks aastaks. Meie vabariigi rahvakohtute valimise korda reguleerib Eesti NSV 2. detsembri 1981.a. seadus "Eesti NSV rajoonide (linnade) rahvakohtute valimiste kohta".

Kõrgemalseisvad kohtud - NSV Liidu Ülemkohus, liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemkohtud, krai-, oblasti- ja linnakohtud ning autonoomsete oblastite ja autonoomsete ringkondade kohtud valitakse vastavate rahvasaadikute nõukogude poolt viieks aastaks. Nii valib liiduvabariigi ülemkohtu vastava liiduvabariigi ülemnõukogu, oblastikohtu aga selle oblasti rahvasaadikute nõukogu oma istungjärgul. Silmas peetakse nii kohtunikke kui ka rahvakaasistujaid. Kodanikud valivad vahetult seega üksnes rajoonide (linnade) rahvakohtute rahvakohtunikke ja rahvakaasistujaid.

Omapärane on sõjatribunalide moodustamise kord. Kõige madalama ja keskmise lüli sõjatribunalid, s.t. garnisonide, väekoondiste, flotillide, armeede, laevastike, väegruppide, sõjaväeringkondade ja relvajõudude väelike tribunaliide kohtunikud valitakse NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi poolt viieks aastaks, rahvakaasistujad aga sõjaväelaste koosolekutel kaheks ja pooleks aastaks. Sõjatribunalide kohtunike all mõeldakse tribunaliide esimehi, esimeeste asetäitjaid ja liikmeid. Sõjatribunalide kõige kõrgemaks lüliks peetakse NSV Liidu Ülemkohtu sõjakolleeegiumi. Selle koosseisu kuuluvad kohtunikud ja rahvakaasistujad valitakse NSV Liidu Ülemnõukogu poolt.

Kõrgemalseisvate kohtute ja sõjatribunalide valimise korda ei ole spetsiaalsete aktidega reguleeritud. Küll si-

salduvad sellekohased sätted peale konstitutsioonide veel NSV Liidu 30. novembri 1979. a. seaduses "NSV Liidu Ülemkohtust", "Alustes", NSV Liidu 25. juuni 1980. a. seadusega kinnitatud "Sõjatribunalide põhimääruses" ning liidubariikide kohtukorralduse seadustes.

Kõnesolevast põhimõttest tulenevalt võivad NSV Liidus õigust mõista vaid kehtestatud korras valitud kohtunikud ja rahvakaasistujad. Kui tsiviil- või kriminaalasja arutamiseks võttis osa kohtunik või rahvakaasistuja, kes ei olnud seaduses ettenähtud korras valitud või kelle volitused olid lõppenud, on see kohtuotsuse või -määruse tühistamise tingimatu alus.

Kohtute moodustamine valimise teel on sotsialistliku demokraatias ilming. See tagab kohtute komplekteerimise isikutega, kellele kuulub rahva usaldus ja poolehoid. Sellela poleks kohtutel rahva silmis autoriteeti.

Kohtute valitavuse põhimõttest poleks suurt kasu, kui kohtunike ja rahvakaasistujate edasine käekäik ei sõltuks neid valinud kodanikest või organitest. Seepärast näebki NSV Liidu konstitutsiooni § 152 ette, et kohtunikud ja rahvakaasistujad vastutavad valijate või neid valinud organite ees, annavad neile aru ja võidakse nende poolt tagasi kutsuda. NSV Liidu 1936. a. konstitutsioonis niisugust sätet ei olnud.

Seaduses pole öeldud, milles seisneb kohtunike ja rahvakaasistujate vastutus valijate või neid valinud organite ees. Võib vaid järeldada, et see seisneb nende õiguses tähtsustada kohtunike ja rahvakaasistujate distsipliinar- või isegi kriminaalvastutusele võtmise küsimus või nad enne tähtaega tagasi kutsuda. Mingil juhul ei tohi sellest aru saada nõnda, et valijatel või kohtu valinud organil on õigus ise kohaldada kohtunike ja rahvakaasistujate suhtes mingisuguseid karistusi. See õigus on antud teistele organitele (vt. 2. ptk. § 3).

Vahetult valijate ees vastutavad rajoonide (linnade) rahvakohtute rahvakohtunikud ja rahvakaasistujad, samuti sõjatribunalide rahvakaasistujad. Kõrgemalseisvate kohtute kohtunikud ja rahvakaasistujad ning sõjatribunalide kohtu-

nikud vastutavad neid valinud organite ees. See põhimõte kehtib ka kohtunike ja rahvakaasistujate aruandluse ja tagasikutsumise suhtes.

Kohus, nagu teisedki Nõukogude riigiorganid, tegutseb rahvamasside vahetu kontrolli all. Selle üheks vormiks on kohtunike ja rahvakaasistujate aruandlus valijate või neid valinud organite ees. Seda tuleb korraldada süstemaatiliselt. Seaduse "NSV Liidu Ülemkohtust" § 10 kohaselt esitab NSV Liidu Ülemkohus vähemalt üks kord volituste kestel aruande oma tegevusest NSV Liidu Ülemnõukogule ja kannab oma tegevusest süstemaatiliselt ette NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumile. Analoogiliselt on ette nähtud Eesti NSV Ülemkohtu aruandlus. Rahvakohtute aruandluse sagedust ei ole seadusega reguleeritud.

Kohtunikud ja rahvakaasistujad annavad aru ettekannete vormis, milles tutvustavad nii vastava kohtu kui ka iseenda tööd. Selle põhjal saab otsustada, kas aruandja tuleb toime talle pandud kohustustega ja õigustab osutatud usaldust või mitte. Eritaval korral võidakse tõstatada tema tagasikutsumise küsimus.

Eriline tähtsus on kohtunike ja rahvakaasistujate aruandlusel kodanike koosolekute ees. See on kohtute ja rahva sidemete tugevdamise hea vorm, Nõukogude seaduste propageerimise viis, üks moodus kodanike mobiliseerimiseks võitlusse õiguskorra rikkumiste vastu, omapärane tribüün, kus kodanikud saavad aruannete läbiarutamisel avalikustada seaduserikkumisi oma kollektiivis.

Seaduse mõtte kohaselt peavad rahvakohtud aru andma neid valinud kodanike ees. Kirjanduses aga on tehtud ettepanek hakata juurutama rahvakohtute esimeeste aruandmist rajooni- ja linnanõukogude istungjärgudel /20/. See idee väärrib tähelepanu, sest rahvasaadikute nõukogu istungjärg on tervikuna kompetentsem auditoorium kui mõni kodanike koosolek, mistõttu rahvakohtu töö arutamine istungjärgul tõotab olla rohkem sisuline ja põhjalik.

Kui kohtunik või rahvakaasistuja ei ole õigustanud talle osutatud usaldust või on toime pannud tegusid, mis ei ole kohtuniku või rahvakaasistuja kõrge nimetuse vääri-

lised, võidakse ta enne volituste lõppu tagasi kutsuda. Meie vabariigi rahvakohtunike ja rahvakohtute rahvakaasistujate tagasikutsumine toimub Eesti NSV 2. detsembri 1981. a. seaduse "Eesti NSV rajoonide (linnade) rahvakohtute rahvakohtunike ja rahvakaasistujate tagasikutsumise korra kohta" alusel. Eesti NSV Ülemkohtu koosseisu kuuluvate isikute tagasikutsumist reguleerib seaduse "Eesti NSV kohtukorralduse kohta" § 46 lg. 3, NSV Liidu Ülemkohtu koosseisu kuuluvate isikute tagasikutsumist aga seaduse "NSV Liidu Ülemkohtust" § 12.

Kohtunike ja rahvakaasistujate tagasikutsumisest tuleb eristada nende ennetähtaegset vabastamist seoses pikaajalise haigusega, samuti nende palvel ka muudel põhjustel. Nendel juhtudel ei ole kohtunik või rahvakaasistuja end kompromiteerinud. Ennetähtaegse vabastamise kohta vt. seaduse "NSV Liidu Ülemkohtust" § 12 ja seaduse "Eesti NSV kohtukorralduse kohta" § 47.

2. Ka teiste sotsialistlike riikide kohtud üldjuhul valitakse. Erandiks on vähemalt Poola RV, kus alates 1976. a. nimetab kõik kohtunikud kõrgeim riigivõimuorgan - Riiginõukogu. Erinevalt meil kehtivast korrast on aga omaks võetud ka kõige madalama lüli kohtute kohtunike valimine riigivõimuorganite poolt. Nõndamoodi on see näiteks Bulgaaria RV-s, Rumeenia SV-s, Saksa DV-s, Tšehhoslovakkia SV-s ja Ungari RV-s, kusjuures Bulgaarias valib need kohtunikud isegi kõrgeim riigivõimuorgan - Rahvakogu. Ometi oli sõjajärgsel ajal enam levinud kohalike kohtute valimine vahetult rahva poolt. Ka kõige madalama lüli kohtute rahvakaasistujad valitakse sageli võimuorganite poolt. Äsja nimetatud riikidest moodustavad selles suhtes erandi vaid Bulgaaria RV ja Saksa DV.

Teiste sotsialistlike riikide kohtute moodustamise iseärasustest tasub mainida veel järgmist.

Tšehhoslovakkias valitakse kõik kohtunikud 10 aastaks, Ungaris aga tähtajata. Kõige madalama lüli kohtute rahvakaasistujate volituste tähtaeg on enamikul juhtudel meil kehtestatud pikem - 5 aastat.

Ungaris valitakse konkreetsele ametikohale vaid Ülemkohtu ja sõjatribunalide kohtunikud. Peale nende valitakse veel lihtsalt kohtunikke, kelle justiitsminister hiljem määrab kas rajoonikohtuniku, tööasjade kohtuniku või oblasti-kohtu kohtuniku ametikohale. Analoogilist korda tuntakse ka Rumeenias.

Kui Nõukogude kohtunike kandidaatide suhtes on seadusega kehtestatud ainult kodakondsuse ja vanusetsensus, siis teistes sotsialistlikes riikides on nende suhtes ette nähtud hoopis rohkem nõudeid. Näiteks Bulgaarias nõutakse lõpetatud juriidilist kõrgharidust, aastast stažeerimist kohtus, prokuratuuris, arbitraazis või õigusnõuandlas ning spetsiaalse eksami õiendamist. Kohtunikud (ja kaasistujad) annavad vandetõotuse vastava kohtu esimehe, tema aga kõrgemalseisva kohtu esimehe ees. Rumeenias nõutakse kõige madalama lüli kohtu kohtuniku kandidaadilt kas eksami sooritamist või juriidilise töö staaži vähemalt 5 aastat; et olla valitud kõrgemalseisvasse kohtusse, peab staaž olema veelgi suurem (7 - 10 aastat). Tuntakse kohtunike-stažööride instituuti. Esimese 6 kuu jooksul nad mingisuguseid kohtuvolitusi ei täida. Siis tuleb eksam. Pärast selle edukat õiendamist tohivad teise kohtuniku kõrval osaleda õigusemõistmises. Pärast ühe aasta möödumist võib juba ainuisikuliselt arutada vähetähtsaid kohtuasju. Kahe aasta möödumisel antakse jällegi eksam, pärast mida võib saada täieõiguslikuks kohtunikuks. Tšehhoslovakkias võidakse kohtunikuks valida teovõimelist, kohtu poolt karistamata, sotsialismi üritusele ustavat Tšehhoslovakkia kodanikku, kelle poliitiline ja professionaalne ettevalmistus, vilumus ja moraalsed omadused annavad garantiid selleks, et ta hakkab vajalikul viisil täitma kohtuniku funktsioone; veel nõutakse, et tal on õigus osaleda esindusorganite valimises, on valimiste päevaks saanud vähemalt 24 aastaseks, on kõrgharidusega ja õiendanud spetsiaalse kohtueksami. Pärast valimist annavad nad järgneva sisuga vande: "Töotan, et olen truu Tšehhoslovakkia Sotsialistlikule Vabariigile ja sotsialismi üritusele, hakkan juhinduma konstitutsioonist ja muudest seadustest ning tõlgendama neid kooskõlas sotsialistliku õigusteadvusega."

Kodanlikele riikidele on tüüpiline mitte kohtunike valimine, vaid ametisse nimetamine. Näiteks nimetab kõik USA föderaalkohtute kohtunikud president. Valitavad on seal vaid mõnede osariikide kohtute kohtunikud, ülejäänud osariikides nad nimetatakse kuberneril või seadusandliku organi poolt. Inglismaal nimetab kõige madalama lüli kohtute kohtunikud (rahvakohtunikud, magistraadid) lordkantsler, kõrgemalseisvate kohtute kohtunikud aga kuninganna. Kõik Prantsusmaa kohtunikud nimetab president.

Kodanlikes riikides on levinud kohtunike asendamatus e põhimõtte, mille kohaselt kohtunikuks võib ametist vallandada üksnes seoses kõrgesse ikka jõudmisega, saabunud füüsilise kõlbmatuse tõttu, kohtu otsusel või omal soovil. Seetõttu nimetatakse kohtunikud sageli eluajaks. Osas riikides on siiski kehtestatud vanuse ülempiir, mille saabumisel peab kohtunik ametist lahkuma. Kuna USA-s nimetatakse föderaalkohtunikud eluajaks ning vanuse ülempiiri pole kehtestatud, siis saab neid ametist kõrvaldada vaid nn. impeachment'i^{*} korras. Inglismaal on kohtunike vallandamise küsimust õigustatud algatama ainult parlament; krahvkondade kohtute liikmete vanuse ülempiir on 72 aastat. Prantsusmaal on kehtestatud kaks vanuse ülempiiri - 70 aastat kõrgeima kohtu - Kassatsioonikohtu ja 65 aastat madalamalseisvate kohtute kohtunike suhtes.

Kohtute komplekteerimise niisugust korda põhjendatakse kohtunikele sõltumatuse tagamisega. Säärane kohtunik võib end tõepoolest tunda sõltumatuna kohalikest mõjudest, kuid ta ei saa olla sõltumatu varakatest klassidest, kelle huve ta esindab (tööraha esindaja kohtunikuks ei saa).

3. Kirjanduses on tehtud ettepanek muuta kohtute komplekteerimise korda ka NSV Liidus, kuna kehtiv kord ei taga ei kohtunike ega rahvakaasistujate tõelist iseseisvust ja sõltumatust.

Soovitatakse valida liiduvabariikide kohtute kohtuni-

* Parlamendipoolne kohtumõistmine kõrgemate ametiisikute üle ränkade ametialaste kuritegude eest. Näiteks USA-s teostab seda Senat, Suurbritannias parlamendi ülemkoda (menetluse algatab alamkoda).

kud liiduvabariigi ülemnõukogu poolt või nimetada liiduvabariigi ülemnõukogu presiidiumi poolt, suurendades kõigi kohtunike volituste tähtaega 10 aastani või valida nad kogu tähtajata (pensionileani) /21, 22/.

Ka on tõstatatud küsimus tagasipöördumisest endiste aastate kogemuse juurde, mil kohtuniku kandidaadi suhtes oli seaduses formuleeritud hoopis rohkem kriteeriume /23/.

V. Savitski teeb kohtunike kaadri parandamiseks veel järgmisedki ettepanekud: hakata tulevasi kohtunike kandidaate kogenud kohtutöötajate osavõtul välja valima juba juriidilisse kõrgkooli astuvate abiturientide hulgast; tõhustada spetsialiseerumist õppimise ajal; eelistada statsionaarselt õppinud kandidaate; kehtestada kohtuniku kandidaadi suhtes vähemalt 3-aastane juriidilise töö staaži ning spetsiaalse eksami andmise nõue; tõsta rahvakohtuniku vanusetsensust 30, kõrgemalseisvate kohtute kohtunike oma aga 40 aastale /21/.

J. Andrejev paneb ette fikseerida kohtukorralduse seaduses nõue, et rahvakohtuniku kandidaadil peab olema vähemalt aastane staaž stažöörina kohtus või teises justiitsorganis /24/.

A. Bonner leiab, et kohtunike kandidaate peaks valima konkursi korras, milles võib osaleda iga NSV Liidu kodanik, kellel on juriidiline kõrgharidus, vajalik vanus ning teatav juriidilise töö staaž ja elukogemused; kandidaadid arutada läbi maksimaalse avalikkuse tingimustes valijate koosolekutel, ajakirjanduse, raadio, televisiooni jne. vahendusel; salajase hääletuse sedelile kanda tingimata rohkem kandidaate kui valitakse /25/.

A. Gravina märgib, et tuleks välja töötada rahvakohtuniku isiksuse sotsiaalne karakteristika, mis arvestaks mitte ainult professionaalseid, vaid ka psühholoogilisi ja eetilisi kriteeriume rahvakohtunike kandidaatide valikul; lisaks positiivsele tööalasele iseloomustusele peaks kohtuniku kandidaadil olema piisavalt soovi, otsustavust, võimekust ilmutada kodanikujulgust ja printsiipiaalsust, s.t. kõrgeid moraalseid omadusi /26/.

NIKP Keskkomitee 1986. a. novembrikuu otsuses "Sotsialistliku seaduslikkuse ja õiguskorra edasiseist tugevdamisest, kodanike õiguste ja seaduslike huvide kaitse tõhustamisest" tunnistatakse vajalikuks ümber korraldada nii kohutute kui ka teiste õiguskaitseorganite töö /27/. Partei seatud ülesannete täitmise tähtsaimaks tingimuseks on kohtukaadri kõrge kvalifikatsiooni tagamine. Kohtud peavad olema komplekteeritud professionaalselt hästi ette valmistatud, poliitiliselt küpsete ja moraalselt kindlate spetsialistidega. Kuna ülalmainitud ettepanekud ongi suunatud õigusemõistmise kvaliteedi edasisele parandamisele, väärivad nad põhimõtteliselt heakskiitu. Siiski peaks mõttevahetus kohtute moodustamise korra üle veel jätkuma. Mõni ettepanek vajab põhjalikumat läbimõttlemist. Vastuvälteid võib esile kutsuda mõte hakata kohtunikke ametisse nimetama ning mitte määrata nende volituste tähtaega. See on vaevalt kooskõlas meie ühiskonna edasise demokratiseerimise peasuunaga. Kohtunike tõelist sõltuvust rahvast ja sõltumatust kohalikest võimudest on võimalik saavutada teistmoodi.

Teiste sotsialistlike riikide seadustes on kehtestatud nõuded ka rahvakaasistujate kandidaatide suhtes. Näiteks Saksa DV kohtukorralduse seaduse kohaselt võivad õigusemõistmist teostada ainult isikud, kes on truud rahvale ja oma sotsialistlikule riigile, evivad sügavaid teadmisi ja rikkalikke elukogemusi, kõlbelist küpsust ning tugevat iseloomu. Analoogilised kriteeriumid võiks ette näha ka meie seadustes. Samuti tasuks kaaluda rahvakohtute ja sõjatribunallide rahvakaasistujate volituste tähtaja pikendamist. Kaks ja pool aastat kulub neil ära kohtutõösse sisseelamiseks. Tõsi, rahvakaasistujat on võimalik mitu korda tagasi valida. Õigemana näib siiski seaduses ette näha nende pikem volituste tähtaeg.

4. Asjaarutamise kollegiaalsus ja rahvakaasistujate osavõtt õigusemõistmisest

1. Nõukogude õigusemõistmisele on omane kohtuasjade arutamine ja läbivaatamine kollegiaalselt, kusjuures esimese astme kohtute tegevuses osalevad rahvakaasistujad. See põ-

himõte sätestati juba esimeses kohtudekreedis, samuti 1936. a. konstitutsiooni §-s 103. Siiski võimaldas mainitud paragrahv seaduses eraldi ettenähtud juhtudel arutada asja ka rahvakaasistujate osavõtuta. Suures Isamaasõjas sõjatribunalid nii talitasidki. Pärast sõja lõppu vastuvõetud seadused aga kohustavad arutama kõiki tsiviil- ja kriminaalasju esimese astme kohtus rahvakaasistujate osavõtul. Sellest põhimõttest juhindutakse ka kehtiva konstitutsiooni §-s. 154. Niisiis põhimõtte, et asja arutamine esimese astme kohtus toimub rahvakaasistujate osavõtul, ei tunne enam mingeid erandeid.

Kollegiaalsus Nõukogude õigusemõistmises tähendab vähemalt 3 isiku osalemist kohtukoosseisus[¶]. Kollegiaalsuse kõrvalekaldumatu järgimine aitab kaasa kohtuasjade igakülgselle, täielikule ja objektiivsele kohtulikule uurimisele ning seadusliku ja põhjendatud kohtuotsuse tegemisele. On ju nüüd ühendatud mitme isiku teoreetilised teadmised, samuti töö- ja elukogemused.

Esimese astme kohtus arutatakse tsiviil- ja kriminaalasja alati koosseisus üks kohtunik ja kaks rahvakaasistujat. Asjade läbivaatamine kõrgemalseisvate kohtute kohtukolleegiumides kassatsiooni või järelevalve korras või seoses uute asjaolude ilmnemisega toimub koosseisus kolm kohtuliiget. Kohtu presiidium vaatab asju läbi presiidiumi liikmete enamuse, pleenum aga tema koosseisust vähemalt kahe kolmandiku kohalolekul. Rahvakaasistujate eemalejätmine teise astme kohtu menetlusest on seletatav sellega, et mainitud funktsiooni täitmine eeldab põhjalikke õigusteadmisi ja suuri praktilise töö kogemusi, mis rahvakaasistujatel üldjuhul puuduvad.

Rahvakaasistujate osavõtt õigusemõistmisest on üks töötajate kaasatõmbamise vorme riigi valitsemisse. Rahvakaasistuja ülesannete täitmine on tõeline riigivalitsemise kool. Alatasa vahetuvate rahvakaasistujate osavõtt kohtu tööst muu-

[¶] Tuleb vahet teha mõistete "kohtu koosseis" ja "kohtukoosseis" vahel. Esimesel juhul peetakse silmas kõiki mingisse kohtusse, näiteks rajooni (linna) rahvakohtusse valitud kohtunikke ja rahvakaasistujaid, teisel juhul aga üksnes seda kohtunikku ja neid rahvakaasistujaid või neid kohtunikke, kes osalevad konkreetsete kohtuasjade arutamises või läbivaatamises.

dab kohtu tõeliselt rahvalikuks, tugevdab tema sidemeid töötajatega ja kindlustab tema autoriteedi rahvahulkades. Rahvakaasistujad toovad kohtusse ühiskondlikus arvamuses valitsevad vaated ja hinnangud, oma sotsiaalse kogemuse, aidates sel moel kaasa kohtuliku uurimise igakülgsele ja täielikusele. Kuna rahvakaasistujate tegevus kohtus on ajutine töö, nende õigusteadvus formeerub väljaspool kohut, siis tajuvad nad kõike kohtus toimuvat uudselt. Kuigi ka professionaalsetele kohtunikele on iga lahendatav asi uus, kujunevad nende teadvuses pideva kohtunikuna tegutsemise tõttu välja teatavad stereotüübid, mis võivad mõjutada uuritavate tehiolude tajumise ja hindamise adekvaatsust. Rahvakaasistujad saavad neid professionaalsete kohtunike harjumuste negatiivseid tagajärgi neutraliseerida.

Et rahvakaasistujate osavõtt õigusemõistmisest tooks maksimaalset kasu, on tarvis saavutada nende aktiivsus kohtus. Selle tähtsamaks eelduseks on rahvakaasistujateks niisuguste inimeste valimine, kellel on piisavalt elu- ja töökogemusi, algteadmised õigusest ja õiglusest, inimestega suhtlemise praktika, kes on kõrge moraaliga. Nende teadmisi on tarvis pidevalt suurendada. Sugugi väikese tähtsusega pole järjekordsele kohtuistungile kutsutavate kaasistujate õige valik. Võimaluse korral eelistatagu sääraseid rahvakaasistujaid, kellele eluvaldkond, milles arutamisele tuleb õiguserikkumine toime oandi, on hästi tuttav. Nii saavad liikluskuritegude arutamisel eriti kasulikud olla suurte kogemustega autojuhtidest rahvakaasistujad, majandusalaste kuritegude arutamisel raamatupidamises hästi orienteeruvad rahvakaasistujad jne.* Ükski kohtunik ei suuda põhjalikult tunda iga eluvaldkonda. Edasi on vaja, et rahvakaasistujatele antaks võimalus põhjalikult tutvuda arutamisele tuleva asjaga ja kohaldamisele kuuluvate seadustega ning tagataks nende õigused kohtuistungil käigus (vt. ka 28).

* Tõsi, niisugune soovitus ei ole kooskõlas seadusega, sest "Aluste" § 32 nõuab rahvakaasistujate kutsumist oma kohustuste täitmisele kohtus kordamööda. Arvatavasti mõeldakse kutsumist nimekirja järgi, mis välistaks selle, et vaieldavamate asjade arutamiseks valitakse välja kuulekamad ja järeleandlikumad kaasistujad.

Rahvakaasistujate osa õigusemõistmises saab täiel määral mõjule pääseda vaid siis, kui nad ei ole allutatud kohtuniku tahtele. Sellepärast ongi NSV Liidu konstitutsiooni §-s 154 ja konstitutsioonist alamalseisvates aktides öeldud, et rahvakaasistujatel on õigusemõistmisel kõik kohtuniku õigused. See avaldub peaaesjalikult selles, et rahvakaasistujal on tehjulude uurimisel võrdsed õigused kohtunikuga. Neil on õigus esitada kohtualusele, kannatanule, tsiviilhagejale, tsiviilkostjale ja nende esindajatele, samuti tunnistajatele ja ekspertidele küsimusi, mida eesistuja pole õigustatud maha võtma. Ka võtavad nad osa asitõendi ja sündmuskoha vaatlusest, uurimiseksperimentidest jne. Kõik tekkivad küsimused otsustatakse häälteenamusega, kusjuures rahvakaasistuja hääl on võrdne kohtuniku omaga. Kohtuistungil eesistujaks oleval alalisel kohtunikul pole rahvakaasistujate ees mingeid eeliseid. Eesistuja vaid juhib asja kohtulikku uurimist ja otsuse tegemist nõupidamistoas. Kõigis otsustavates küsimustes ütlevad rahvakaasistujad oma arvamuse alati esimesena, millega välistatakse kohtuniku mõju kaasistuja arvamusele.

Rahvakaasistujate tegevus ei piirdu osavõetuga tsiviil- ja kriminaalasjade arutamisest. Nad osalevad ka muul viisil nõukogude õiguskorra kindlustamises ja õiguserikkumiste ärahoidmises. Nii kontrollivad nad tingimisi süüdimõistatud, tingimisi enne tähtaega karistusest vabastatud, samuti käendusele antud isikute käitumist, abistavad kohtutäitureid kohtuotsuste ja -määruste täitmisel, osutavad abi seltsimehelikele kohtutele, kontrollivad kuritegude põhjuste ja soodustingimuste kõrvaldamiseks tehtud kohtu erimääruste täitmist, propageerivad õigusteadmisi jne. Mainitud tegevuse juhtimiseks moodustatakse rahvakohtutes rahvakaasistujate nõukogud. Need valitakse rahvakaasistujate üldkoosolekul autoriteetsemate ja suuremate kogemustega rahvakaasistujate hulgast. Iga rahvakaasistuja kuulub mõnda sektsiooni (tingimisi süüdimõistatud käitumise kontrollimise sektsioon, seltsimehelike kohtute abistamise sektsioon jne.). Sektsioonid juhivad rahvakaasistujate nõukogu liikmed. Nõukogu enda tegevust suunab vastava rahvakohtu esimees.

2. Kohtumenetluse kollegiaalsus on omaks võetud ka teistes sotsialistlikes riikides, ehkki tuntakse mõningaid erandeid. Nagu ülalgi märgitud, on Bulgaaria, Rumeenia, Saksa DV ja Tšehhoslovakkia kõige madalama lüli kohtute kohtunikud õigustatud seaduses ettenähtud tsiviil- ja kriminaalasju arutama ainuiskuliselt. Näiteks Rumeenias kuuluvad niisuguste hulka kuriteod, mille eest võib mõista kinnipidamist türmis mitte üle 2 aasta või kergemaliigilise karistuse.

Kui NSV Liidus on esimese astme kohtu koosseisus alati üks kohtunik ja kaks rahvakaasistujat, siis sotsialistlikes välisriikides on lubatavad ka teistsugused kohtukoosseisud. Nii arutatakse Bulgaaria Ülemkohtus kriminaalasju kolmest kohtunikust ja neljast kaasistujast koosnevas kolleegiumis. Tšehhoslovakkia keskmise lüli kohtutes arutatakse kriminaalasju koosseisus: kaks professionaalset kohtunikku ja kolm kohtunikku rahva hulgast. Rumeenias lubatakse teatavaid tsiviil- ja kriminaalasju arutada ilma kaasistujateta. Siis on madalaima, samuti keskmise lüli kohtu koosseisus kaks professionaalset kohtunikku, mida arvamuste lahkuminekukorral täiendatakse kolmanda kohtunikuga, Ülemtribunali (kõrgeim kohus) koosseisus aga vähemalt kolm professionaalset kohtunikku.

NSV Liidus ei ole ühtegi niisugust kohut, kuhu poleks valitud rahvakaasistujaid. Tšehhoslovakkia ja Rumeenia ülemkohtutes aga kaasistujad puuduvad.

Mõningaid elanikkonna kohtute tegevusse kaasatõmbamise vorme tuntakse ka kodanlikes riikides. Enam levinumaks on vandekohtunike instituut.

Vandekohtunike osavõtul tegutsev kohus koosneb üldjuhul kahest iseseisvast kolleegiumist: professionaalsete kohtunike ja vandekohtunike kolleegiumist. Vandekohtunike traditsiooniline koosseis on 12 isikut, keda USA-s nimetatakse väikeseks žüriiks. Tema funktsiooniks on vaid kohtualuse süüdioleku küsimuse otsustamine. Asjaajamise käigus nad küsimusi ei esita ega ilmuta muul moel initsiatiivi tõendite uurimiseks. Pärast kohtuliku arutamise lõpetamist eemalduvad vandekohtunikud üksi nõupidamistuppa ja teevad kohtu-

aluse süülisuse kohta lühikese verdikti: "jah, on süüdi" või "ei, ei ole süüdi." Oma seisukohta nad ei pea motiveerima. Vandekohtunike otsus on alalistele kohtunikele siduv. Vastus "ei, ei ole süüdi" toob kaasa õigeksmõistva kohtuotsuse. Kui aga vandekohtunikud lahendasid kohtualuse süü küsimuse jaatavalt, siis kõik muud juriidilised küsimused (kohaldamisele kuuluv seadus, karistumäär jne.) lahendavad alalised kohtunikud vandekohtunike osavõtuta.

Kaugemas minevikus nõuti verdikti kinnitamist ühehäälselt. Kaasajal on sellest nõudest hakatud loobuma. Näiteks Prantsusmaal piisab verdikti tegemiseks lihtsast häälteenamusest, Austrias on nõutav kvalifitseeritud enamus (kahe teistkümnest vähemalt kaheksa), Inglismaal võib vähemusse jääda 1 - 2 inimest.

Kodanlikes riikides on üsna levinud asjade arutamine kohtuniku poolt ainuisikuliselt või kolmest kohtunikust koosneva kogu poolt.

USA-s tuntakse vandekohtunike laiendatud kolleegiumi - 16 - 23 isikut. Seda nimetatakse suureks žüriiks ja tema peafunktsiooniks on ränkade kuritegude toimepanemises kahtlustatavate isikute kohtu alla andmine. Kohus kutsub selle kokku süüdistusorgani nõudmisel, kes ka peab kohtule esitama konkreetse isiku kahtlustamise põhjendatust kinnitavad tõendid. Vandekohtunikud kontrollivad neid, vajaduse korral ära kuulates tunnistajaid. Kuulamised toimuvad kinnisel istungil, milles kohtunikud ei osale. Riigi esindajaks ja konsultandiks on suures žüriis süüdistaja ise. Seega on suur žürii sisuliselt nii kohtu alla andmise organ kui ka uurimisorgan.

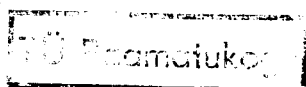
Kui rahva esindajad sotsialistlike riikide kohtutesse valitakse, siis vandekohtunikke ei valita, nende nimekirjad koostavad vastavad riigiametnikud. Näiteks USA-s koostavad spetsiaalsed kohtutöötajad valijate nimekirjade, telefoni-raamatute, maksumaksjate nimistute jms. alusel vandekohtunikenäna kõne alla tulevate isikute esialgse nimekirja. Seejärel seda korrigeeritakse, jättes välja niisuguste elukutsede esindajad, kes peavad tööl olema pidevalt. Nimekirja jäänud isikutest formeeritakse vandekohtunike grupid konk-

reetseteks kohtuprotsessideks. Kohtuliku arutamise algul küsitlevad ilmunud vandekohtunikke süüdistaja ja kaitsja. Kui leitakse, et mõne teadlikkus asjast, isiklikud veendumused, psühholoogiline orientatsioon, religioossed tõekspidamised, sotsiaalsed sidemed jms. ei luba tal suhtuda süüdistatavas- se objektiivselt või hinnata tehiolusid kainelt, võidakse tema suhtes esitada taandus. Kummalgi poolel on samuti õigus teatavale arvule motiveerimata taandustele, mis kuuluvad kohtuniku poolt automaatselt rahuldamisele. Inglismaal koostavad vandekohtunike nimekirjad lordkantsleri määratud ametimehed. Sinna ei kanta õigusemõistmise teostamisega seotud isikuid, vaimulikke, munki, psüühiliste puuetega isikuid jne. Kohtuistungile ilmunud vandekohtunikest moodustatakse liisu teel žürii kas 12 isikust (Kroonikohus, kõrge kohus) või 8 isikust (krahvkondade kohtud). Poolte nõusolekul võib vandekohtunikke olla ka vähem - kriminaalasjas mitte alla 9, tsiviilasjas mitte alla 7.

Vandekohtunike kolleegiumi komplekteerimise omapärane kord annab mõlemale poolele võimaluse saavutada seda, et vandekohtunike pingil istuvad neile sobivate vaadetega isikud. Nii anti ühes Põhja-Carolina kohtus 1972. a. kohtu alla 10 isikust koosnev grupp, kellest 9 olid mustanahalised. Vandekohtunikeks osutusid 10 musta ja 2 valget. Kuna süüdistajale polnud niisugune koosseis vastuvõetav, taotles ta ootamatu haiguse ettekäändel asja arutamise edasilükkamist, hiljem aga uut vandekohtunike kolleegiumi. Teise istungi ettevalmistamise käigus kasutas süüdistaja 39 korda taandamise õigust, kuni vandekohtunike koosseisu jäi 10 valget ja 2 musta.

Kodanlikes riikides tuntakse ka nn. Söffenite* kohut, kus kaasistujad - šöfid - moodustavad mitte eraldi, vaid alaliste kohtunikega ühise kolleegiumi, ning võtavad osa kõigi küsimuste arutamisest ja otsustamisest. Kuulumine ühte kolleegiumi võimaldab professionaalsetel kohtunikel avaldada kaasistujatele märksa suuremat mõju. Söffenite kohtud

* Saksakeelsest sõnast "der Schöffe" (kohtukaasistuja, vandekohtunik).

on näiteks Prantsusmaal, Itaalias ja Saksamaa Liitvabariigis.

3. Kirjanduses on tehtud ettepanekuid reformida Nõukogude õiguses omaks võetud kollegiaalsuse põhimõtet. Nii soovib Z. Tšernilovski asutada ka meil vandekohus tähtsamate kriminaalasjade arutamiseks, anda rahvakohtunikele ainuiskuliselt ja lihtsustatud menetluse korras arutada vähemtähtsasad õiguserikkumised ning suurendada rahvakohtute kohtukoosseise kuni kolme kohtunikuni ja seitsme rahvakaasistujani /17/. Toetamaks vandekohtute moodustamist kirjutab O. Tšaikovskaja järgmist: "Tugevad, sõltumatud kaasistujad on nagu õhk vajalik meie kohtusüsteemile ja las nemad üksinda, ilma eesistujata, lahkuvad nõupidamistuppa (kus loomulikult pole telefoni) ja lukustavad ukse." /29/.

Rahvakaasistujate arvu suurendamise ettepanekutest koorub välja 2 tagamõtet: 1) teha kohus rohkem sõltumatuks, lõpetada kohtutegevusse sekkumise praktika, mis aitaks tõsta austust kohtu ja seaduslikkuse vastu; 2) kaasistujate arvu suurendamine keerukamate asjade arutamiseks on täiendav garantii tõendite objektiivseks uurimiseks ja hindamiseks ning kohtuvigade vältimiseks, samuti tõstab see kohtu autoriteeti ja tugevdab otsuse kasvatuslikku mõju.

Rahvakaasistujate arvu suurendamine on leidnud ka vastuseisu. Nii märgib M. Kiritšenko, et ei tohi a priori arvata, et kaasistujate arvu suurendamine kujuneb kohtuvigade kõrvaldamise allikaks; tähtis on mitte kaasistujate arv, vaid nende oskused: kohtunikeks ja kaasistujateks saagu haritud, moraalselt ja poliitiliselt küpsed töötajad, kellele on otsuste õigsus auasi /30/.

Z. Tšernilovski tehtud ettepanekud on minevikus juba suures osas tegelikkus olnud. Nii võisid rahvakohtunikud VNFSV 1918. a. rahvakohtu põhimääruse alusel ainuiskuliselt arutada teatavaid kohtuasju; raskemaid kuriteoasju arutasid nad koosseisus 1 professionaalne kohtunik ja 6 kaasistujat. Kohtudekreet nr. 2 nägi ette kriminaalasjade arutamise ringkonna rahvakohtutes koosseisus 1 kohtunik ja 12 rahvakaasistujat, tsiviilasjade arutamise aga koosseisus 3 kohtunikku ja 4 rahvakaasistujat. Seejuures oli rahvakaas-

istujatele antud suuremaid õigusi kui kohtunikele. Nii võisid nad kohtuistungil ajal eesistuja taandada; kõiki juriidilisi küsimusi, nii kuriteofaktisse kui karistumäärasse puutuvaid, otsustasid ainult kaasistujad.

Seoses ettepanekuga suurendada rahvakaasistujate arvu Nõukogude kohtumenetluses tuleks märkida järgmist.

Näib, et kõnesoleva ettepaneku tegijates on usk meie kohtunike aususse ja heasse tahtesse liialt tugevasti kõikumema löönud, nad näevad nendes peaaesjalikult niisuguseid isikuid, kes üha püüavad teha ebaseaduslikke ja põhjendamatuid kohtuotsuseid. Kui see tõepoolest nii on ja jääbki, siis kaasistujate arvu lihtne suurendamine olukorda vaevalt parandab. On vähe usutav, et rahvakaasistujad kirjutavad kohtuniku poolt mõjutatuna alla teadvalt valedele otsustele, pigem on nad niisugustel puhkudel kohtuniku autoriteedist pimestatud, lihtsalt järelemõtlematud, kohtuniku poolt eksitusse viidud vms. Veidigi osav kohtunik suudab soovi korral "surnuks rääkida" ka rohkem kui kaht juriidilistes küsimustes tagasihoidlikult orienteeruvat kaasistujat, millised nad enamalt jaolt ongi. Kuid mis peamine: kas ikka on piisavat alust näha meie kohtunikes potentsiaalsete seadusevähendajaid, kelle kõrval rahvakaasistujad peavad täitma ka rahvakontrolöride funktsiooni (A. Bonneri sõnad) /25/? Miks me siis valime kohtunikeks isikuid, keda me juba ette ei usalda? Tuleks nõustuda seisukohaga, et rahvakaasistujate kolleegiumi võimekus teha seaduslikke ja põhjendatud otsustusi ei sõltu kaasistujate arvust, vaid ennekõike isikuomadustest, samuti nende ettevalmistuse tasemest tegutsemiseks kaasistujana pärast valimist ning üldise rahvakaasistujate töö korraldusest (vt. ka 28). Õigusemõistmise kvaliteedi parandamist ilma rahvakaasistujate arvu suurendamiseta tuleks eelistada ka rahvamajanduslikel kaalutlustel, et mitte tõmmata põhitööst eemale veelgi rohkem töötajaid.

Kui käsitledava ettepaneku tegijad arvavad, et rahvakaasistujate arvu lihtne suurendamine tähendab õigusemõistmise edasist demokratiseerimist, siis võib neile vastu vaielda. Isegi 12 "halli" kaasistujat kohtuistungil (nagu näiteks 200 samasugust deputaati rahvaesindusorganis) võib tä-

hendada sisuliselt väiksemat demokraatiat kui 2 igati kvaliteetset kaasistujat (mitu korda vähem samasugust deputaati).

Lühidalt: enne rahvakaasistujate arvu suurendamist kohtukoosseisus tasuks katsetada toime tulla endiselt kahe, kuid nüüd juba äärmiselt hoolikalt valitud ja ettevalmistatud kaasistujaga, parandades samal ajal ka kohtunike endi kvaliteeti ning välistades väiksemadki kõrvalmõjud kohtunikele, millele järele andes võivad nad minna vastuollu oma südametunnistusega.

Küll väärrib toetamist ettepanek anda vähemohtlikud kuriteod ja lihtsamad tsiviilõiguserikkumised arutada rahvakohtunikule ainuisikuliselt, isegi lihtsustatud menetluse korras. Ei maksaks karta, et see on kuigivõrd oluline taganemine demokratismist. On ju ka meie rahvakohtunikud pärit rahva hulgast ega ole temaga sidemeid kaotanud kohtunikuks olemise ajalgi (kasvõi perekonnaliikmete ja omaste kaudu). Rahvakaasistujate osavõtul üksnes rängemate kuritegude ja keerukamate tsiviilasjade arutamine tõstaks nii rahvakaasistujate kui ka kohtu autoriteeti tervikuna.

Rahvakaasistujad teatavasti ei osale teise astme kohtu tegevuses, mida seni ei ole nimetatud demokratismi puudumiseks õigusemõistmises. Ehk ei ole demokratismist taganemine ka eriti keerukate asjade arutamine kõrgemalseisvates kohtutes esimese astmena ainult professionaalsete kohtunike, näiteks kolme kohtuniku poolt. Vaevalt saavad mittejuristidest kaasistujad, keda on meil enamus, niisuguste asjade arutamisel teha asjatundlikke otsustusi. Sellepärast osutub säärestel juhtudel tegelikuks õigusemõistjaks üksainus kohtunik. See just pole sisuline demokratism õigusemõistmisel. Formaalsest ja võltsdemokraatiast on aeg loobuda.

5. Kohtunike ja rahvakaasistujate sõltumatus ja allumine ainult seadusele

NSV Liidu konstitutsiooni § 155 kohaselt on kohtunikud ja rahvakaasistujad sõltumatud ja alluvad ainult seadusele.

Analoogiline säte oli ka NSV Liidu 1936. a. konstitutsioonis. Konstitutsioonist alamalseisvates aktides räägiti

aga sõltumatusest õigusemõistmise teostamisel. Nüüdisajal ei ole seda kitsendust ette nähtud üheski normatiivaktis, millest võib järeldada, et kohtunikud ja rahvakaasistujad on sõltumatud ka niisuguste kohtufunktsioonide täitmisel, mis ei kujuta endast õigusemõistmist.

Puutuvalt õigusemõistmisse tähendab kõnesolev põhimõte seda, et kohtunikud ja rahvakaasistujad lahendavad tsiviil- ja kriminaalasju üksnes seaduse ja uuritud faktiliste andmete alusel, juhindudes seejuures sotsialistlikust õigusteadvusest, ilma vähimagi kõrvalmõjuta. Mitte ükski riigiorgan, asutus, organisatsioon ega ametiisik pole õigustatud andma kohtule juhiseid konkreetse kohtuasja lahendamiseks, kui neid aga peaks antama, pole kohus kohustatud neid arvestama. Üeldu kehtib ka kõrgemalseisva kohtu suhtes. Kui tema leiab, et madalamalseisva kohtu lahend on ebaseaduslik või põhjendamatu, võib ta selle küll tühistada ja suunata asja uueks kohtulikuks arutamiseks, ei või aga anda konkreetset juhist asja lahendamiseks (kas tsiviilhagi rahulda või mitte, kas kohtualune süüdi või õigeks mõista, millist kriminaalseadust isiku süüdimõistmisel kohaldada, milline karistus mõista jne.). Kõrgemalseisev kohus vaid juhib tähelepanu madalamalseisva kohtu vigadele ja näitab, milliseid asjaolusid pole välja selgitatud või arvestatud.

Kohtute sõltumatuse ja ainult seadusele allumise põhimõttega pole vastuolus prokuröri osavõtt kohtuistungist ning prokurörijärelevalve kohtuotsuste ja -määruste seaduslikkuse ja põhjendatuse üle. Kohtuistungist osavõttev prokurör allub üldisele korrale ja täidab kohtu kõiki korraldusi. Prokuröri arvamus mistahes küsimuses pole kohtule siduv. Prokuröri protest kohtuotsuse või -määruse peale pole siduv ka asja läbivaatavale kõrgemalseisvale kohtule.

Vaadeldavat põhimõtet ei riku ka kohtunike ja rahvakaasistujate aruandlus valijate või neid valinud organite ees. Kodanikud ja organid võivad aruannete kuulamisel kritiseerida kohtu puudusi ja vajakajäämisi, anda üldist laadi soovitusi töö parandamiseks, kuid mitte ette kirjutada, kuidas lahendada mingi konkreetne tsiviil- või kriminaalasi.

On endastmõistetav, et kohtule ei saa õigusemõistmisel lubada täielikku ja absoluutset autonoomiat, mis annaks neile võimaluse lahendada kohtuasja isiklikul ärenägemisel olemevalt meeleolust ja suvast. See avaks tee omavolile. Kui seaduses märgitakse, et kohtunikud ja rahvakaasistujad alluvad ainult seadusele, siis sellega on sisuliselt öeldud ka seda, et nad sõltuvad NLKP ja Nõukogude riigi poliitikast, mida seadused väljendavadki. Kohus ei saa olla sõltumatu sotsialistlikust riigist, sest ta on üks riigiorganeid. Olles sõltumatu konkreetsete asjade lahendamisel, on Nõukogude kohus samal ajal kogu oma tegevusega tihedalt seotud partei- ja nõukogude organitega ning ühiskondlike organisatsioonidega, kelle ees seisvaid majanduslikke ja poliitilisi ülesandeid ta aitab ellu viia. Need organid omakorda aitavad kaasa kohtu töö edukusele.

Seadusena mõeldakse kõnesoleva põhimõtte korral mitte ainult seadusi otseses mõttes, mida annavad riigivõimuorganid, vaid ka seadusest alamalseisvaid akte (valitsemisorganite määrused, korraldused jt.).

Kohtunike ja rahvakaasistujate sõltumatus ja ainult seadusele allumine tagab kohtuasja objektiivse lahendamise ning seadusliku ja põhjendatud kohtuotsuse või -määruse tegemise. Ka on selle põhimõtte range järgimine kohtule hädavajalik, omamaks autoriteeti rahva hulgas.

Kohtunike ja rahvakaasistujate sõltumatus on seaduses mitte ainult deklareeritud, vaid ka igakülgsest garanteeritud, seda ennekõike nende valitavuse ja tagasikutsutmise korraga. Asjaolu, et kohtunikud ja rahvakaasistujad valib ning võib enne tähtaega tagasi kutsuda rahvas (kas vahetult või oma esindajate kaudu), stimuleerib neid täitma vaid rahva, mitte üksikisiku tahet.

Kodanike sõltumatuse tagab ka nende kriminaal- ja disziplinaarvastutusele võtmise eriline kord. Nii võib Eesti NSV rahvakohtunikku kriminaalvastutusele võtta vaid Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi nõusolekul, Eesti NSV Ülemkohtu liiget aga Eesti NSV Ülemnõukogu või selle istungjärgude vahelisel perioodil Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi nõusolekul. Eesti NSV rahvakohtunike ja Ülemkohtu liikmete dist-

siplinaarasju vaatab läbi Eesti NSV Ülemkohtu juures olev distsiplinaarkolleegium, Eesti NSV Ülemkohtu esimehe ja tema asetäitjate distsiplinaarvastutuse küsimuse aga otsustab vahetult Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium (vt. 31). Seega oleneb ka kohtunike kriminaal- ja distsiplinaarvastutusele võtmine mitte mõne kohaliku organi või üksikisiku, vaid vastava kollegiaalse keskorgani äranägemisest.

Kohtunike ja rahvakaasistujate sõltumatuse garanteerimisele on suunatud kohtuliku arutamise ja kohtuotsuse tegemise kordki. Kohtuliku arutamise käiku juhib eesistuja. Üksiki protsessiosaline ei tohi kohtule peale suruda oma arvamust. Kõiki kohtueelse uurimise materjale kontrollitakse kohtuistungil. Nende põhjal võib kohtuotsuse teha vaid tingimusel, et need leidsid kohtus kinnitust. Otsuse vastuvõtmise ajal ei või nõupidamistoas viibida mitte keegi peale kohtukoosseisu kuuluvate isikute. Kohtuotsust või -määrust on õigustatud muutma või tühistama üksnes kõrgemalseisev kohus. Jne.

Kohtunike ebaseaduslik mõjutatavus oleneb ennekõike kohtunikest endist, nende meelekindlusest, moraalsest tugevusest. Suuremate nõuete esitamisest kohtunike kandidaatide suhtes ja kohtute komplekteerimise korra muutmisest võib siiski jääda väheks. On tarvis saavutada ka kohtute ja kohtunike materiaalne sõltumatus kohalikest võimudest. Kohtute varustatus heade ruumidega, mööbliga, küttega jms., samuti kohtunike endi olmeprobleemide lahendamine (korteri või suvilakrundi eraldamine, auto ostuloo andmine jne.) peaks olema täienisti justiitsministeeriumi võimuses. Kohtunike sõltumatusele ei tule kasuks ka nende allumine rajooni või linna parteiorganitele.

NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 5. detsembri 1986. a. määruse nr. 15 "Seaduslikkuse edasiseist tugevdamisest õigusemõistmisel" p. 3 kohustab kohtuid tõstatama vastavates organites konkreetse asja lahendamisse sekkuda püüdnud ametisikute vastutusele võtmise küsimus /32/. Kirjanduses on tehtud ettepanek kehtestada nende suhtes isegi kriminaalvastutus /24/.

Kohtuniku mõjutamisest pole vähem kahjulik rahvakaas-

istujate mõjutamine kohtuniku poolt. Niisuguste juhtude likvideerimise teedest oli juttu eespool.

Seega on seadused kehtestanud kohtunike ja rahvakaasistujate sõltumatuseks piisavalt garantiisid. Ometi pole õigusemõistmisse sekkumise katsed olnud haruldased. Näiteks küsitleti 1970-ndate aastate algul 350 Vene NFSV mitme oblasti rahvakohtunikku, kellest 21 % tunnistasid kohalike organite sekkumist konkreetsete kohtuasjade lahendamisse /33/. NSV Liidu TA Riigi ja Õiguse Instituudi andmetel moodustas nende rahvakohtunike osatähtsus, keda ebaseaduslikult mõjutati, 1970-ndatel aastatel 10 % ja 1980-ndate aastate algul juba 25 % /22/.

Õigusemõistmisse sekkumise lubamatusele on tähelepanu juhitud ka NLKP Keskkomitee otsustes. Üks niisugune võeti vastu juba 1954. a. seoses NLKP Tuula oblasti Zaretsenski rajoonikomitee tegevusega. Ka NLKP Keskkomitee 1986. a. novembrikuu otsuses "Sotsialistliku seaduslikkuse ja õiguskorra edasisest tugevdamisest, kodanike õiguste ja seaduslike huvide kaitse tõhustamisest" märgitakse, et ei tohi lubada kelle tahes sekkumist konkreetsete asjade uurimisse ja kohulikku arutamisse /27/.

6.

Õigusemõistmise teostamine kodanike võrdsuse põhimõttel seaduse ja kohtu ees

NSV Liidu konstitutsiooni § 156 sätestab: "Õigusemõistmist NSV Liidus teostatakse põhimõttel, et kodanikud on seaduse ja kohtu ees võrdsed." Seejuures pole nimetatud, milliste tunnuste poolest nad võrdsed on. Mainitud sätte lahtimõtestamiseks tuleb pöörduda põhiseaduse § 34 poole. Seal öeldakse, et NSV Liidu kodanikud on seaduse ees võrdsed olenemata nende päritolust, sotsiaalsest ja varalisest seisundist, rassilisest ja rahvuslikust kuuluvusest, soost, haridusest, keelest, suhtumisest religioonisse, tegevusalast ja -laadist, elukohast ja muudest asjaoludest. Järelikult on kodanikud seaduse ees võrdsed kõigi tunnuste poolest, konstitutsioon märgib nendest vaid osa. NSV Liidu 1936. a. konstitutsioonis räägiti vaid kodanike võrdsusest olenemata rahvusest ja rassist.

Vaadeldava põhimõtte sisu on avatav vähemalt kolme asjaolu kaudu. Esiteks. Kõigi kodanike suhtes, olenemata nende päritolust, sotsiaalsest ja varalisest seisundist, rassilisest ja rahvuslikust kuuluvusest, soost jms., kohaldatakse ühtesid ja samu, kõigile ühiseid seadusi. Teisisõnut-si: pole olemas eri seadusi mõne kategooria isikute suhtes, mis asetaks nad ülejäänutega võrreldes soodsamasse olukorda. Teiseks. Kõigi kodanike õiguserikkumisi arutavad kogu Nõukogude rahvale ühised kohtud. Kohtuasja alluvus rahva-kohtule või kõrgemalseisvale kohtule oleneb mitte asjaomaste isikute isikulistest tunnustest, vaid toimepandud õiguserikkumise laadist. Kolmandaks. Kõik NSV Liidu kodanikud on võrdsel määral kohustatud täitma Nõukogude seadusi, s.t. pole olemas niisuguseid isikute gruppe, kelle seaduserikkumised on andestatavad või vähem hukkamõistetavad.

Kõnesolevat põhimõtet ei riku meie seaduste jagunemine üleliidulisteks ja vabariiklikeks ning üleliiduliste ja liiduvabariikide kohtute olemasolu. Seda põhjusel, et liiduvabariikide seadused, kaasa arvatud koodeksid, on põhiküsimustes kooskõlas üleliiduliste seadustega. Kohtuasjade allumise sõjatribunalidele (üleliidulised kohtud) määrab mit-te kodaniku isikuline, varaline või muu erisus, vaid teatavas teenistuses olek või teatava kuriteo toimepanemine. Sõ-jatribunalid juhinduvad samadest seadustest, millest muudki kohtud.

Kodanike võrdsusest seaduse ja kohtu ees ei tule aru saada nõnda, et kõiki kodanikke, kes on toime pannud sama-laadilise õiguserikkumise, karistatakse ühtemoodi. Karistus mõistetakse alati kriminaalseaduses ettenähtud piirides, ent individualiseeritult. Kohus arvestab paljusid kuriteo ja süüdlase ohtlikkust peegeldavaid asjaolusid, nagu kuriteo toimepanemise viis, kuriteo motiiv ja eesmärk, süüdlase suhtumine ühiskonnakasulikusse töösse, joobeseisundi esinemine kuriteo toimepanemisel jne. Nii võibki juhtuda, et ühele tahtliku tapmise (kriminaalkodeksi § 100) toimepannud isikule mõistetakse 3, teisele aga 12 aastat vabadusekaotust. Konkreetset karistust ei saa aga ühelgi juhul mõjutada sää-rased asjaolud, nagu süüdlase päritolu, sotsiaalne ja vara-

line seisund, rassiline ja rahvuslik kuuluvus, sugu, haridus, keel jms.

Põhimõtte, et kodanikud on seaduse ja kohtu ees võrdsed, rõhutab meie paljurahvuselise riigi erilist hoolitsust üksikisiku seisundi üle. Selle põhimõtte range järgimiseta ei ole võimalik sotsiaalse õigluse võidukäik.

Vaid üldrahvalikus riigis on võimalik reaalselt ellu viia kodanike võrdsust seaduse ja kohtu ees. Kuigi ka paljude kodanlike riikide seadused deklareerivad kodanike võrdsust, jääb see suurel määral paberile. Klassivastuolude kasvades paljastub üha rohkem elanikkonna teatava osa privilegeeritud seisund, kasvõi majandusliku ebavõrdsuse tõttu (tööraha esindaja ei saa kohtus kasutada nii kvalifitseeritud advokaadi abi kui varakasse klassi kuuluv isik, advokaadi võimetest aga oleneb kodanlikus kohtus väga palju).

Huvipakkuv on üks Tšehhoslovakkia SV konstitutsiooni seisukoht. Nimelt on seal ette nähtud, et föderatsiooni ülemkohtusse valitakse Tšehhi ja Slovakkia kodanikke reeglina võrdselt; kui Ülemkohtu esimeheks on Tšehhi kodanik, siis esimehe asetäitjaks valitakse Slovakkia kodanik, ja vastupidi. Arvatavasti lähtutakse eeldusest, et rahvuste võrdsuse tagamiseks seaduse ja kohtu ees peab rahvuse tunnust arvestama ka kohtute koosseisu komplekteerimisel.

7. Avalik asjaarutamine kõigis kohtutes

NSV Liidu konstitutsiooni § 157 kohaselt on asjaarutamine kõigis kohtutes üldjuhul avalik.

Asjaarutamise avalikkuse põhimõtte tähendab, et tsiviil- ja kriminaalasjade arutamisel on sissepääs kohtuistungisaali vaba kõigile kodanikele, kes on vähemalt 16 aastat vanad. Nendest nooremad isikud tohivad kohtuistungisaalis viibida arusaadavalt siis, kui nad on protsessiosalised või tunnistajad. Kõnesolev põhimõtte tähendab ühtlasi seda, et istungisaalis viibivad massiteabetalituse esindajad võivad kohtuliku arutamise käiku ja tulemusi fikseerida (stenografeerida, helisalvestada jne.) ning teatada sellest isikute piiramata ringile.

Asjaarutamise avalikkuse põhimõttest tulenevalt sooritatakse kõik protsessitoimingud kohtuistungil avalikult, välja arvatud kohtuotsuste ja -määruste tegemine nõupidamistoas.

Avalikkuse põhimõtte ei kehti ainult esimese astme kohtus, vaid ka kõigis järgmistes kohtuliku menetluse staadiumides.

Avalikkuse põhimõtte ellurakendamise tõhusaks mooduseks on avalike kohtuistungite korraldamine ettevõtetes, asutustes, kolhoosides, sovhoosides jne., s.t. väljasõidustungid. Sellel on suur kasvatuslik tähtsus. Väljasõidustungid on õiguserikkumiste ärahoidmise ning nende toimepänemise põhjuste ja soodustingimuste kõrvaldamise oluline abinõu, Nõukogude seaduste propageerimise paremaid vorme.

Vaadeldava põhimõtte realiseerimise üheks vormiks on ka kohtuaktide saatmine läbiarutamiseks töökollektiivides ja ühiskondlikes organisatsioonides.

Asjaarutamise avalikkusel on suur tähtsus. See võimaldab kodanikel teada saada, milliseid asju kohtus arutatakse ja kuidas. Sellela ei saaks nad otsustada, mil määral kohus täidab talle pandud ülesandeid ning kas on alust kasutada õigust kohtunikke ja rahvakaasistujaid enne tähtaega tagasi kutsuda. Asjade avaliku arutamiseta oleks kodanikel raske valida kohtunikke ja rahvakaasistujaid asjatundlikult. Kohtuistungil avalikkuse tõttu on valijail kohtunike ja rahvakaasistujatega kohtudes võimalus kritiseerida nende tööd ja sel moel kaasa aidata kohtute tegevuse parandamisele. Avalikkus on kõrgetasemelise õigusemõistmise üks garantii, kuna ta aitab tõsta kohtunike, prokuröride, advokaatide ja uurijate vastutust oma kohustuste täitmise eest. Asjade avaliku arutamiseta ei saaks kohus täita laiaade hulkade kasvatamise ülesannet.

Asjaarutamise avalikkusest vahel siiski loobutakse. Nii-melt öeldakse NSV Liidu konstitutsiooni §-s 157, et seadusega kindlaksmääratud juhtudel võib asjaarutamine toimuda kinnisel kohtuistungil. Need juhud on ette nähtud tsiviil- ja kriminaalprotsessiseadustes. ENSV KrPK § 17 põhjal on kinnine arutamine kohustuslik siis, kui seda nõuavad riik-

liku saladuse hoidmise huvid, lubatud aga juhul, kui arutatakse nooremate kui kuueteistkümnepäevaste isikute ja seksuaalkuritegude asju, samuti muid kriminaalasju, et vältida andmete avaldamist kriminaalasjast osavõtvate isikute intiimelu kohta. Kinnisel istungil võidakse arutada ka tsiviilasju (ENSV TsPK § 9). Kohtuotsus kuulutatakse aga igal juhul avalikult, mis tähendab, et otsuse ettelugemisel on sissepääs kohtusaali kõigile vaba.

Kinnisel arutamisel ei tohi kohtuistungisaalis viibida mitte kedagi peale asjaarutamises osalevate isikute. See keeld peaks kehtima isegi teiste kohtunike, stažööride ja praktikantide suhtes.

Asjaarutamine kinnisel istungil ei tohi toimuda lihtsustatud korras, järgida tuleb kõiki neidsamu eeskirju, mis avalikul arutamiselgi.

Vaadeldava põhimõtte rikkumiseks on kohtuasja arutamine avalikul istungil siis, kui seda tuleks teha kinnisel istungil, samuti asjaarutamine kinnisel istungil juhtudel, kui seadus ei näe seda ette.

NLKP Keskkomitee 1987. a. jaanuaripleenumi otsusest tulenevalt on õiguskaitseorganite, sealhulgas kohtute kaadril tarvis õppida töötama avalikkuse laiendamise tingimustes. On ju avalikkuse süvendamine meie ühiskonna uutmise üks põhi-komponente.

Tõele au andes on kohtuliku arutamise avalikkuse põhimõtte üsna piiratult ellu rakendatud. Kõigil kodanikel (näiteks rajoonikeskusest kaugel elavatel) pole isegi reaalselt võimalust teada seda, milliseid asju nende rahvakohtus arutatakse. Hoopis tühine on nende isikute hulk, kes kohtuistungeid pealt kuulata saavad. Seda takistab nii enamiku kohtusaalide väiksus kui ka asjaarutamise aja sobimatus töötavale või õppivale elanikkonnale. Tõsi, mainitud takistust saab mõnevõrra leevendada väljasõiduistungite korraldamine, kuid üks ole sellelgi omad piirid. Nii ongi kõnesoleva põhimõtte realiseerimine peaaesjalikult seisnenud kodanike informeerimises kohtu tegevusest massikommunikatsioonivahendite kaudu, kohtuotsuste ära kirjade tutvustamises süüdimõistetute töökohas, rahvakohtunike ja rahvakaasistujate aru-

andluse korraldamises valijate ees jms. Kuid ka nõndamoodi on seni avalikustatud väike osa kohtutööst.

Näib, et õigusemõistmise avalikustamise järsk laiendamine on kõige kiiremini ja kõige väiksemate kulutustega teostatav trükisõnas. Rajooniajalehtede lisana võiks regulaarselt ilmuma hakata midagi kohtukroonika taolist. Peale selle näitamise, milliseid kohtuasju on rahvakohus arutanud ja milliseid otsuseid teinud, saab seal pajatada muudki kasulikku (kuritegude toimepanemist soodustanud asjaolud, näpunäited nende kõrvaldamiseks ja ärahoidmiseks tulevikus jne.). Sel viisil edastatav teave on realselt kättesaadav igale kodanikule.

Üldsuse täielik informeeritus kohtutööst ei tohiks olla eesmärgiks omaette. Rahva uudishimu rahuldamisest üksi on vähe. Koos õigusemõistmise avalikustamise laiendamisega peaks suurendama rahva võimalust tegelikult kontrollida õigusemõistmise teostamist. Mõeldav oleks normatiivselt kehtestada töökollektiivide ja ühiskondlike organisatsioonide õigus nõuda ning kohtunike kohustus anda selgitust selle kohta, miks mingi kohtuasi just nõndamoodi lahendati. Kui selgituse nõudja ei peaks saama rahuldust, antagu talle õigus tõstatada kompetentse prokuröri või kohtuesimehe ees küsimus kohtuotsuse protestimisest järelevalve korras. Niisugune kord aitaks kaasa õigusemõistmise kvaliteedi paranemisele ning allutaks õigusemõistmise rahva kontrollile tegelikult.

Samal ajal ei tohiks jätta kasutamata võimalusi pealtkuulajate hulga suurendamiseks kohtuistungitel. Kui hakkaks laiemalt huvi tekitavate ning suurema kasvatusliku mõjuga kohtuasju arutama väljaspool tööaega ja nii suures ruumis (näiteks mõnes klubis), kuhu mahuvad kõik huvilised?

8. Süüdistatavale kaitseõiguse tagamine

NSV Liidu konstitutsiooni § 158 sätestab, et süüdistatavale* tagatakse kaitseõigus. Sedasama konstateeriti ka 1936. a.

* Silmas peetakse mitte ainult süüdistatavat otseses mõttes, vaid ka kahtlustatavat, kohtualust, süüdimõistetut ja õigeksmõistetut. Süüdistatavaks otseses tähenduses on

konstitutsiooni §-s 111, mainiti aga lisaks ka asjaarutamise avalikkust. Süüdistatava kaitseõiguse ettenägemisega keh-tiva konstitutsiooni eriparagrahvis rõhutatakse selle põ-himõtte tähtsust.

Vahel mõistetakse kaitseõigust lihtsustatult - kui süü-distatava õigust kasutada advokaadi abi. Tegelikult on kait-seõigusel hoopis sügavam tähendus. Selleks on niisuguste õi-guste kogum, mis võimaldab süüdistataval tõendada vastutust välistavaid või kergendavaid asjaolusid. Need õigused on fikseeritud kriminaalprotsessiseadustes. Nii on ENSV KrPK § 35 kohaselt süüdistataval järgmised õigused: teada, milles teda süüdistatakse, anda seletusi temale esitatud süüdistu-ses; esitada tõendeid ja taotlusi; eeluurimise lõpuleviimi-sel tutvuda toimiku kõigi materjalidega; omada kaitsjat; osa võtta kohtulikust arutamisest esimese astme kohtus; avalda taandusi; esitada kaebusi juurdlust teostava isiku, uu-rija, prokuröri ja kohtu toimingute ning otsuste peale; koh-tualusel on õigus viimasele sõnale.

Loetletud õigusi võib süüdistatav kasutada isiklikult või kaitsja vahendusel. Kaitsjaks on tavaliselt advokaat, selleks võivad aga olla ka ühiskondlike organisatsioonide esindajad ning muud isikud kohtu või uurija loal.

Süüdistatava kaitseõigus on mitte ainult deklareeritud, vaid ka reaalselt tagatud. Seda nimelt sel moel, et süüdis-tatava igale õigusele vastavad kohtu, prokuröri, uurija või juurdlust teostava isiku teatavad kohustused. Ilma nendeta oleks kaitseõigus tühipaljas fraas. Nii saab isik talle esi-tatud süüdistuse sisu teada süüdistatavana vastutusele võt-

isik kohtueelse uurimise staadiumis, kelle suhtes on tehtud süüdistatavana vastutusele võtmise määrus. Kahtlustatavaks on isik, kes on kinni peetud kuriteo toimepanemises kaht-lustatavana või kelle suhtes on enne süüdistuse esitamist kohaldatud tõkend (vahi alla võtmine, allkiri elukohast mit-telahkumise kohta jt.). Pärast kohtu alla andmise määruse tegemist muutub süüdistatav kohtualuseks, kohtualuse aga pä-rast kohtu poolt süüdi- või õigeksmõistmist vastavalt süü-dimõistetuks või õigeksmõistetuks. Ka õigeksmõistetu võib vajada kaitset, kui vaidlustatud on õigeksmõistmise motiiv või alus (kohus mõistis isiku õigeks näiteks selle tõttu, et pole tõendatud tema osavõtt kuriteo toimepanemisest süü-tõendite puudulikkuse tõttu, õigeksmõistetu aga väidab, et ta pole üldse kuritegu toime pannud).

mise määrusest. Vähe on selle lihtsalt tutvustamisest (näiteks ettelugemisest) süüdistatavale. Uurija on kohustatud süüdistuse sisu talle selgitama arusaadavas keeles. Süüdistatava õigusele anda seletusi temale esitatud süüdistuses vastab uurija kohustus süüdistatav üle kuulata viivitamata pärast temale süüdistuse esitamist. Õigus tutvuda eeluurimise lõpuleviimisel toimiku kõigi materjalidega on tagatud prokuröri kohustusega kontrollida uurijalt saadud toimiku läbivaadatel, kas kohtueelne uurimine oli kooskõlas seadusega. Süüdistatava õigus omada kaitsjat garanteeritakse kaitsja kohustusliku osavõtuga teatavate kriminaalasjade eeluurimisest ja kohtulikust arutamisest. Jne.

Nõukogude kohtumenetluse erilise korra tõttu on süüdistatavale tagatud kaitsese õigus isegi siis, kui ta ise ei soovi end kaitsta. Nimelt kohustab seadus kohut, prokuröri, uurijat ja juurdlust teostavat isikut võtma tarvitusele kõik seaduses ettenähtud abinõud kriminaalasja igakülgselt, täielikuks ja objektiivseks uurimiseks ning välja selgitama ka süüdistatavat õigustavad ja tema vastutust kergendavad asjaolud.

Süüdistatava kaitsese õiguse tagamisel on suur tähtsus kaitsja, eriti advokaadi osavõtul kriminaalprotsessist. Seoses sellega väärneb märkimist, et erinevalt 1936. a. konstitutsioonist sisaldab kehtiv konstitutsioon eri paragrahvi advokaatide kolleegiumi (advokatuuri) kohta (§ 161). See aitab kaasa advokatuuri autoriteedi tõusule.

Kvalifitseeritud õigusabi kättesaadavus meie maal on üldtuntud. Kliendilt võetav tasu advokaadi teenete eest on mõõdukas. Seaduses ettenähtud juhtudel antakse kodanikule õigusabi tasuta. Viimati öeldu on fikseeritud nüüd ka konstitutsioonis (§ 161).

Süüdistatavale kaitsese õiguse tagamise seisukohast on oluline põhimõte, et mitte kedagi ei tohi tunnistada süüdi kuriteo toimepanemises ega kriminaalkorras karistada teisiti kui kohtuotsusega ja vastavalt seadusele (konstitutsiooni § 160). Endises konstitutsioonis seda põhimõtet polnud fikseeritud. Kuriteo toimepannud isik, kellele uurija on süüdistuse esitanud, pole veel süüdi tunnistatud. Alles ko-

hus võib isiku kuriteo toimepanemises süüdi tunnistada ja mõista talle karistuse.

Süüdistatava kaitseõigus on üks sotsialistliku demokraatsia ilminguid, õigusemõistmise tähtis garantii, kuritegevusevastase eduka võitluse vajalik tingimus. Selle õiguse järjekindel realiseerimine aitab kaasa kohtuasja igakülgsele ja objektiivsele arutamisele ning objektiivse tõe tuvastamisele.

Praegu käib elav mõttevahetus kaitseõiguse laiendamise üle Nõukogude kriminaalprotsessis. Kehtiva korra kohaselt lubatakse kaitsjal osa võtta kriminaalasjast alates süüdistatavale eeluurimise lõpuleviimise teatamisest ja talle toimiku tutvumiseks esitamisest, teatavatel juhtudel aga alates süüdistuse esitamisest. On tehtud ettepanek lubada kaitsjal osa võtta kriminaalasjast juba kohtueelse uurimise varasemates staadiumides.

9. Kohtumenetluse toimumine rahvuskeeles

Küsimus sellest, millises keeles toimub kohtumenetlus, on NSV Liidule kui paljurahvuselisele riigile suure tähtsusega. See probleem on meil lahendatud kooskõlas leninliku rahvuspoliitikaga, mis tagab kõigi NSV Liitu asustavate rahvaste õigused ja huvid riikliku ja ühiskondliku tegevuse kõigis valdkondades, ka õigusemõistmisel.

1936. a. konstitutsioon nägi ette kohtupidamise vaid liidu- või autonoomse vabariigi või autonoomse oblasti keeles. Kohtukorralduse seaduseandluse alused lubasid õigust mõista ka rahvusringkonna (praegu autonoomse ringkonna) või rajooni elanikkonna enamuse keeles. Kehtiva konstitutsiooni § 159 kohaselt toimub kohtumenetlus liidu- või autonoomse vabariigi, autonoomse oblasti või autonoomse ringkonna keeles või antud paikkonna elanike enamuse keeles. Formulatsioon "rajooni elanikkonna enamuse keeles" asendamisel formulatsiooniga "paikkonna elanike enamuse keeles" on sügav sisu. Võivad ju teatavas paikkonnas (näiteks alevis) olla ülekaalus sellest rahvusest elanikud, kes kogu rajooni elanikest moodustavad väikese osa. Praegu on kohtul õigus aru-

tada asja (näiteks väljasõiduistungil) selle alevi elanike enamuse keeles, mis 1936. a. konstitutsiooni alusel olnuks lubamatu. Kõnealune täpsustus on ilmeka tõend sotsialistliku õigusemõistmise edasisest demokratiseerimisest.

Konstitutsiooni § 159 sätestab ühtlasi, et asjaosalistele isikutele, kes ei valda keelt, milles toimub kohtumenetlus, tagatakse õigus täielikult tutvuda asja materjalidega ja osa võtta kohtuistungitest tõlgi kaudu ning õigus esineda kohtus emakeeles. Tõlgi töö tasustatakse seejuures riigi summadest.

Kohtumenetluse all mõeldakse käesoleval juhul ka kohtueelset uurimist. Kui mõni kriminaalasjast osavõttev isik ei valda keelt, milles uurimine toimub, kutsutakse uurimistoimingu juurde tõlk. Mõnele uurimisdokumendile, näiteks süüdistuskokkuvõttele, mis on koostatud keeles, mida süüdistatav ei valda, on uurija kohustatud lisama selle tõlke süüdistatava emakeeles või muus, temale arusaadavas keeles.

Kohtumenetluse rahvuskeelsuse põhimõtte väljendub ilmekalt Nõukogude riigi rahvuspoliitika demokratism.

Vaadeldaval põhimõttel on mitte ainult suur poliitiline, vaid ka praktiline tähtsus. Kohtumenetluse rahvuskeelsus võimaldab kõigil kohtusaalis viibijail õigesti aru saada toimuvast. See tagab kohtu sidemed rahvaga, kohtuistungil viibijate kasvatusliku mõjutamise ning annab elanikkonnale reaalse võimaluse kontrollida kohtu tegevust.

Kohtumenetlus kohaliku elanikkonna enamuse keeles teeb võimalikuks õigusemõistmise kohtunike ja rahvakaasistujate kohaliku kaadri poolt. Kohalik kaader teab aga kõige paremini antud paikkonna olustikku, kombeid ja tavasid. See tuleb õigusemõistmisele ja kohtu autoriteedile elanikkonna hulgas vaid kasuks.

Kui mõni kohtusse kutsutu (näiteks tunnistaja) peaks ütlusi andma keeles, mida ta valdab puudulikult, võib kohus temast valesti aru saada. Kui kohtuistungil toimuv jääks arusaamatuks kohtualusele või tsiviilkostjale, ei saaks nad end kaitsta. Kohtumenetlus võõras keeles võtaks kannatanult võimaluse kasutada oma õigusi. Kõige selle tagajärjel võib kannatada asja igakülgne, täielik ja objektiivne uurimine ning koos sellega kohtuotsuse õigsus.

10.
Ühiskondlike organisatsioonide
ja töökollektiivide esindajate
osavõtt kohtumenetlusest

NSV Liidu 1977. a. põhiseaduse vastuvõtmisega sai konstitutsiooniliseks põhimõtte, et kohtumenetlusest tsiviil- ja kriminaalasjades võivad osa võtta ühiskondlike organisatsioonide ja töökollektiivide esindajad (§ 162). Varem oli säärase võimalus ette nähtud vaid konstitutsioonist alamalseisvate aktidega. Selle fikseerimine konstitutsioonis osutab üldsuse suurele osatähtsusele meie kohtumenetluses.

Kõnesolev põhimõtte on üks sotsialistliku õigusemõistmise demokratismi avaldumisvorme, kohtu ja ühiskonna vahel sidemete pidamise hea moodus. Üldsuse esindajate aktiivne osalemine kohtu tegevuses tõstab kohtu prestiiži kodanike silmis, kuna nad saavad veenduda kohtutegevuse allumises ühiskonna kontrollile, ühiskonna esindajate reaalses abis õigusemõistmisele.

Ühiskondlike organisatsioonide ja töökollektiivide esindajate aktiivset osavõttu kohtulikust arutamisest soodustavad neile seadusega antud suured volitused. Neil on õigus osa võtta tõendite uurimisest, esitada taandusi ja taotlusi, osa võtta kohtulikust vaidlusest, esitada kaalutlusi karistuse mõistmise kohta jne. Nad teevad kohtule teatavaks üldsuse arvamuse toimepandud kuriteo, süüdlase isiku, kuriteo põhjuste ja soodustingimuste ja muu säärase kohta.

Ühiskondlike organisatsioonide ja töökollektiivide esindajad valitakse vastava organisatsiooni või kollektiivi üldkoosolekul pärast toimepandud õiguserikkumise läbiarutamist. Sellel on kasvatuslik mõju mitte ainult õiguserikkujale, kui ta viibib koosolekul, vaid ka teistele selle kollektiivi liikmetele.

Enne 1977. a. põhiseaduse vastuvõtmist nimetati kohtulikust arutamisest osavõtva üldsuse esindajaid ühiskondlikeks süüdistajateks ja ühiskondlikeks kaitsjateks. Nendest räägitakse ENSV KrPK-s praegugi. Kirjanduses tehtud ettepanek loobuda üldsuse esindajate jaotamisest ühiskondlikeks süüdistajateks ja ühiskondlikeks kaitsjateks väärrib tä-

helepanu. See tagaks üldsuse esindaja positsiooni objektiivsuse kohtulikul arutamisel.

2. peatükk

NÕUKOGUDE KOHTUSÜSTEEM JA KOHTUTE KORRALDUS

§ 1.

KOHTUSÜSTEEMI PÕHIMÕISTED

1. Kohtusüsteemi mõiste on määratletav kolme tunnuse abil. Esiteks. Kohtusüsteemiks ei saa olla üksainus kohus, selleks on mingis riigis tegutsevate kohtuasutuste teatav kogum. Teiseks. Kohtusüsteem ei ole siiski kohtute mehaaniline kogum, samasse süsteemi kuuluvad üksnes need kohtud, mida ühendab moodustamise ja tegevuse põhimõtete, samuti ülesannete ühtsus. Kolmandaks. Kõigi samasse süsteemi kuuluvate kohtute tegevust juhib neile ühine kõrgeim kohus.

Kohtusüsteemis kui terviklikus mehhanismis on üksikud kohtud õigusemõistmise teostamisel omavahel kindlates suhetes. Sellepärast ei piisa kohtusüsteemi esitamiseks sellesse kuuluvate kohtute loetlemisest, vaid on ka tarvis näidata iga kohtu asend selles kogumis, s.t. milline on temast vahetult kõrgemal- ja (või) vahetult madalamalseisev kohus. NSV Liidu Ülemkohut silmas pidades saab rääkida ainult temast madalamalseisvatest, rajooni (linna) rahvakohu ja kõige madalama lüli sõjatribunalide puhul aga ainult kõrgemalseisvatest kohtutest. Kõigil teistel kohtutel on nii madalamal- kui kõrgemalseisvad kohtud.

Ühes riigis võib olla mitu kohtusüsteemi. Näiteks USA-s on föderaalkohtud ja osariikide kohtud, samuti sõjakohtud iseseisvad, omavahel organisatsiooniliselt mitteseotud kohtusüsteemid; Suurbritannias on ainult tsiviil- ja ainult kriminaalasju arutavad kohtud, samuti sõja-mereväe ning

ülikeolikohtud, mis ei moodusta ühtset kohtusüsteemi.

Kõik NSV Liidu kohtud on moodustatud ja tegutsevad ühtsete põhimõtete alusel, mis on fikseeritud NSV Liidu konstitutsioonis ja muudes seadustes. Meie kohtute tegevus on suunatud ühtede ja samade ülesannete realiseerimisele, mis on formuleeritud "Aluste" §-s 3. NSV Liidu Ülemkohus on kõigi NSV Liidus olemasolevate kohtute suhtes kõrgeim kohus. Järelikult on NSV Liidus ainult üks kohtusüsteem.

NSV Liidu kohtusüsteemina mõistetakse Nõukogude riigi kõigi kohtute kogumit, mida iseloomustab ülesannete, samuti moodustamise ja tegevuse põhimõtete ühtsus ning mille tegevust juhib NSV Liidu Ülemkohus kui kõrgeim kohus kogu NSV Liidus.

Vastavalt "Aluste" §-le 19 tegutsevad meil NSV Liidu kohtud ja liiduvabariikide kohtud. NSV Liidu ehk üleliidulised kohtud on NSV Liidu Ülemkohus ja sõjatribunalid. Liiduvabariigi kohtud on liiduvabariigi ülemkohus, autonoomsete vabariikide ülemkohtud, krai-, oblasti ja linnakohtud, autonoomsete oblastite kohtud, autonoomsete ringkondade kohtud ja rajoonide (linnade) rahvakohtud. Liiduvabariikides, kus autonoomsed vabariigid, samuti kraid, oblastid, autonoomsed oblastid ja autonoomsed ringkonnad puuduvad, tegutsevad liiduvabariikide kohtutena liiduvabariigi ülemkohus ja rajoonide (linnade) rahvakohtud.

NSV Liidu kohtusüsteemi moodustab kõigi nimetatud üleliiduliste ja liiduvabariikide kohtute kogum. Võib aga rääkida ka üksikute liiduvabariikide kohtusüsteemidest. Need on NSV Liidu kohtusüsteemi koostisosad ja nende puhul peetakse silmas vastavate liiduvabariikide kohtute kogumit.

Kohtud arutavad kas ainult kriminaalasju, ainult tsiviilasju või neid mõlemaid. Vastavalt sellele jaotatakse kohtud ühevõimkonna- ja mittevõimkonnakohtuiks. Ü h e - v õ i m k o n n a k o h u s arutab kas ainult tsiviil- või ainult kriminaalasju, m i t m e v õ i m k o n n a - k o h u s aga neid mõlemaid. NSV Liidus on kõik kohtud mittevõimkonnakohtud.

Kohtuid võib jaotada ka üldkohtuteks ja erikohtuteks. Ü l d k o h t u d on kompetentsed lahendama kas kõiki või

enamikku, e r i k o h t u d aga suhteliselt väikest osa tsiviil- või kriminaalasjadest. Erikohtuteks on NSV Liidus üksnes sõjatribunalid. Erikohtu funktsioone täidab ka NSV Liidu Ülemkohtu Sõjakolleegium.

Liiduvabariigi kohtud ja sõjatribunalid ei ole omavalhel organisatsiooniliselt seotud. Silmas peetakse seda, et liiduvabariigi ülemkohus ei kontrolli samas liiduvabariigis tegutsevate sõjatribunalide otsuste ja määruste seaduslikkust ja põhjendatust ega täida nende suhtes muid volitusi. Sõjatribunale ühendab ühtsesse Nõukogude kohtusüsteemi NSV Liidu Ülemkohus, kes seaduses ettenähtud piires teostab järelvalvet nii üldkohtute kui ka sõjatribunalide kohtuliku tegevuse üle.

Vahetud organisatsioonilised sidemed puuduvad ka eri liiduvabariikide kohtute vahel. Et aga kõigi liiduvabariikide kohtute moodustamine ja tegevus põhineb ühtsetel põhimõtetel ja kõik need kohtud on võrdsel määral seotud NSV Liidu Ülemkohtuga, siis moodustavadki nad NSV Liidu kohtusüsteemis üldkohtute ühtse haru. Teise haru moodustavad sõjatribunalid.

Kohtusüsteem koosneb üksikutest l ü l i d e s t. Kohtusüsteemi lülina mõistetakse kõigi nende kohtute kogumit, mille asend kohtusüsteemis ja volitused (kompetents) on üldjuhul ühesugused. Omaette lüli võib siiski moodustada ka üksainus kohus.

NSV Liidu kohtusüsteem tervikuna koosneb üldkohtute osas neljast lülist:

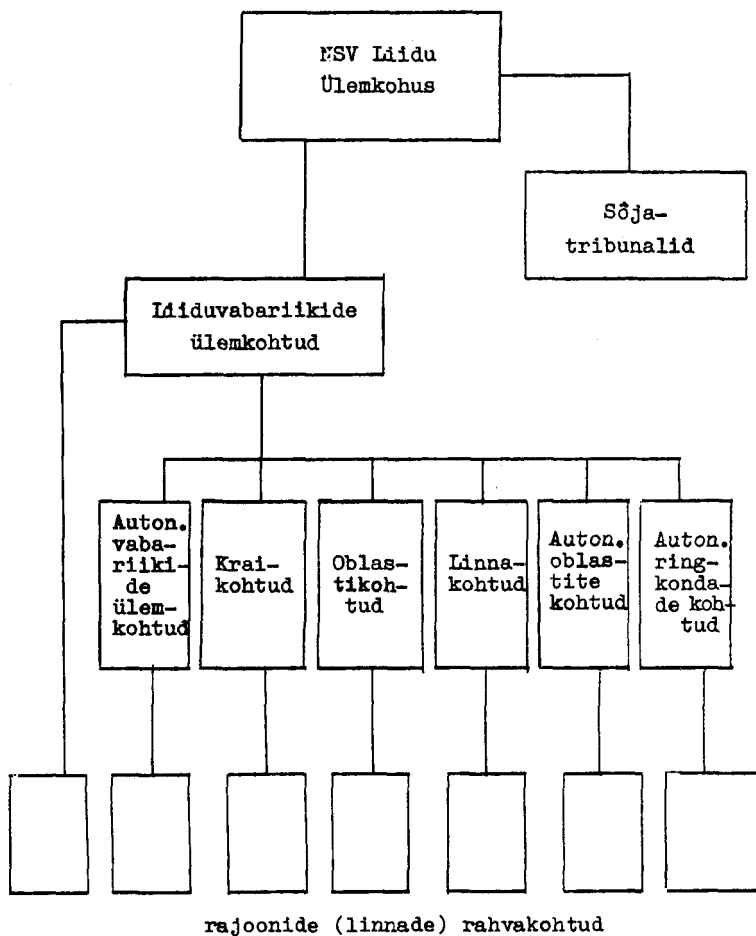
- 1) NSV Liidu Ülemkohus*;
- 2) liiduvabariikide ülemkohtud;
- 3) autonoomsete vabariikide ülemkohtud, krai-, oblasti- ja linnakohtud, autonoomsete oblastite kohtud, autonoomsete ringkondade kohtud;
- 4) rajoonide (linnade) rahvakohtud. Vt. tabel 1.

Üksikute liiduvabariikide kohtusüsteem on kas kolmelüliline, kaheülililine või kahe- ja kolmelüliline.

* Välja arvatud tema sõjakolleegium, mida loetakse sõjatribunalide kõrgeimaks lüliks.

T a b e l 1

NSV Liidu kohtusüsteem

Kolmelüliline kohtusüsteem on Vene NFSV-s, samuti Kasahhi, Ukraina, Usbeki ja Valgevene NSV-des (liiduvabariigi ülemkohus; autonoomsete vabariikide ülemkohtud, krai-, oblastid ja linnakohtud, autonoomsete oblastide kohtud (või mõni nendest); rajoonide (linnade) rahvakohtud). Kahelüliline kohtusüsteem on Armeenia, Eesti, Leedu, Läti ja Moldaavia NSV-des (liiduvabariigi ülemkohus; rajoonide (linnade) rahvakohtud). Kahe- ja kolmelüliline kohtusüsteem on Aserbaidžaanis, Gruusias, Kirgisi, Tadžiki ja Turkmeeni NSV-des, kus liiduvabariigi ülemkohtu ja rahvakohtute kõrval on territooriumi teataval osal veel mõni keskmise lüli kohus (autonoomse vabariigi ülemkohus, oblastikohus, autonoomse oblasti kohus).

Nendes liiduvabariikides, kus kohtusüsteem on kahelüliline, on vabariigi ülemkohtu volitused teatava eripäraga. Kuna ta on rahvakohtute suhtes vahetult kõrgemalseisev kohus, siis on just temale pandud rahvakohtute otsuste ja määruste seaduslikkuse ja põhjendatuse kontrollimine. Ühtlasi arutab ta esimese astme kohtuna neid tsiviil- ja kriminaalasju, mis ei kuulu rahvakohtu alluvusse. Kolmelülilise kohtusüsteemiga liiduvabariikides teostavad neid funktsioone põhiliselt keskmise lüli kohtud. Sellepärast ongi ülal märgitud, et samasse lülisse kuuluvate kohtute volitused on üldjuhul, mitte aga täiesti ühesugused.

Nõukogude kohtusüsteemi struktuur on üldkohtute osas määratud meie maa rahvuslik-riikliku korraldusega: igas administratiiv-territoriaalses ja rahvuslik-territoriaalses üksuses alates rajoonist ja sellega võrdsustatud linnast on moodustatud vastav kohus. Sõjatribunalide süsteem aga pole seotud NSV Liidu territooriumi administratiivse jaotusega, see on määratud relvajõudude struktuuriga.

Sõjatribunalide süsteem on meil kolmelüliline:

- 1) NSV Liidu Ülemkohtu sõjakolleegium;
- 2) NSV Liidu relvajõudude väeliigi, sõjaväeringkonna, väegrupi ja laevastiku sõjatribunalid;
- 3) armeede, flotillide, väekoondiste ja garnisonide sõjatribunalid. NSV Liidu Ülemkohtu sõjakolleegiumi saab sõjatribunaliks lugeda siiski tinglikult.

Nõukogude kohtusüsteemile on omane ühtsus, mis avaldub kõigepealt selles, et kõik NSV Liidus olemasolevad kohtud on moodustatud ja tegutsevad ühtsete demokraatlike põhimõtete alusel, nagu kohtute valitavus, asjade kollegiaalne arutamine, asjaarutamise avalikkus, kohtualusele kaitseõiguse tagamine jne.

NSV Liidu kohtusüsteemi ühtsus väljendub ka selles, et kõigi kohtute korraldust reguleerib ühtne seadusandlus. Liiduvabariikide kohtukorraldust käsitleva seadusandluse ülevõtte 1957. a. liiduvabariikide kompetentsi ei tähenda seda, et oleks likvideeritud NSV Liidu kohtusüsteemi ühtsus. Kohtukorraldust käsitleva seadusandluse aluste kindlaksmääramine on jäetud NSV Liidu kompetentsi, millega on tagatud kõigi liiduvabariikide kohtuorganite moodustamise, struktuuri ja tegevuse ühtsed põhimõtted.

Nõukogude kohtusüsteemi ühtsus avaldub edasi selles, et NSV Liidu konstitutsioon ja seadus "NSV Liidu Ülemkohtust" panevad NSV Liidu Ülemkohtule kui meie maa kõrgeimale kohtule kõigi üleliiduliste ja liiduvabariikide kohtute kohtuliku tegevuse järelevalve.

Nõukogude kohtusüsteemi ühtsusega pole vastuolus ka sõjatribunalide olemasolu. Sõjatribunalid juhinduvad samadest seadustest, millest üldkohtudki. Ka nende kohtuliku tegevuse üle teostab järelevalvet NSV Liidu Ülemkohus, mistõttu nad kujutavad endast mitte erikohtute omaette süsteemi, vaid ühtse Nõukogude kohtusüsteemi eriharu.

Vaatamata sellele, et liiduvabariikides on kehtestatud oma koodeksid, võime rääkida ka Nõukogude kohtute poolt kohaldatavate seaduste ühtsusest. See ilmneb kõigepealt selles, et liiduvabariikide koodeksid on välja töötatud ja kehtestatud vastavate üleliiduliste seaduste põhjal, mis tagab kõigi liiduvabariikide seadustes ühtsete põhimõtete järgimise. Nii on ENSV TsK täies vastavuses "NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse alustega", ENSV KrPK "NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalkohtumenetluse alustega" jne. Seaduste ühtsus avaldub samuti selles, et on kehtestatud rida üleliidulisi seadusi, mis võrdselt kehtivad kõigis liiduvabariikides. Vastavalt NSV Liidu konstitutsiooni §-le

14 kehtib liiduvabariigi seaduse ja üleliidulise seaduse lahkumineku korral viimane.

Kõik kohtud ei pea täitma ühesuguseid funktsioone, eri kohtute poolt teostatav menetlus võib laadilt olla erinev. Ühes ja samas tsiviil- või kriminaalasjas on võimalik mitmelaadiline menetlus: üks kohus arutab asja esmakordselt, teine kohus võib kontrollida tehtud otsuse või määruse seaduslikkust ja põhjendatust, kolmandal kohtul on õigus omakorda kontrollida selle teise kohtu lahendi õigsust jne. Seoses sellega tuntakse k o h t u a s t m e (kohtuinstantsi) mõistet, mis väljendab kohtute funktsioone konkreetsete tsiviil- ja kriminaalasjade lahendamisel. NSV Liidu kohtusüsteemidele on iseloomulik kaheastmelisus.

Kohut, mis arutab tsiviil- või kriminaalasja sisuliselt, nimetatakse e s i m e s e astme kohtuks. Tema tegevuse eesmärgiks on kohtualune kas süüdi või õigeks mõista (kriminaalasi) või tsiviilhagi kas rahuldada või rahuldamata jätta. Iga kohtuasja lahendamine algab sisulise arutamise esimese astme kohtus.

Asja arutamisele esimese astme kohtus kutsutakse kõik asjaomased isikud (kohtualune, kannatanu, tsiviilhageja ja -kostja, tunnistajad jne.), keda kohus peab vahetult üle kuulama. Kriminaalasja sisuline lahendamine tähendab kohtualuse süüdi- või õigeksmõistmist, tsiviilasja sisuline lahendamine aga hagi rahuldamist või rahuldamata jätmist. Neil juhtudel tehakse kohtuotsus. Muud lahendid (kriminaalasja saatmine täiendavaks uurimiseks, asja arutamise edasilükamine jne.) vormistatakse kohtumääruse kujul. Viimati tähendatud juhtudel jääb asi sisuliselt otsustamata. Seda viidakse teha mõnel järgmisel kohtuistungil.

Kõrgemalseisvat kohut, kes prokurööri kassatsiooniprotesti või kriminaalasjades protsessiosaliste*, tsiviilasjades aga asjast osavõtvate isikute^{***} kassatsioonikaebuste

* Protsessiosalistena tulevad käesoleval juhul arvesse kohtualune, tema kaitsja või seaduslik esindaja, kohtu poolt õigeksmõistetu, samuti kannatanu, tsiviilhageja, tsiviilkostja ja nende esindajad.

*** Nendeks on tsiviilhageja, tsiviilkostja, kolmandad isikud, nende esindajad ja teiste isikute õigusi kaitsvad isikud.

põhjal kontrollib madalamalseisva kohtu otsuse või määruse seaduslikkust ja põhjendatust, nimetatakse teise astme ehk kassatsioonikohtu (kassatsioonikohtu). Asja läbivaatamisest³ teise astme kohtus ei ole kassatsioonikaebust esitama õigustatud isikute osavõtt kohustuslik, kuid soovi korral nad võivad sellest osa võtta, samuti on neil õigus esitada täiendavaid kirjalikke tõendeid. Tunnistajaid, eksperte ja üldsuse esindajaid aga teise astme kohtu istungile ei kutsuta. Protest või kaebus vaadatakse läbi peaaesjalikult kohtuasja materjalide põhjal. Teise astme kohus kas a) jätab otsuse muutmata; b) tühistab otsuse ja saadab asja uueks sisuliseks arutamiseks esimese astme kohtule või kriminaalasja uueks kohtueelseks uurimiseks; c) tühistab otsuse ja lõpetab kriminaalasjas menetluse või jätab tsiviilhagi läbi vaatamata; d) või muudab otsuse (näiteks kergendab süüdlasele karistust).

Asja läbivaatamise tulemused teise astme kohtus vormistatakse määruse kujul. See on lõplik ega kuulu protsessiosaliste ja asjast osavõtvate isikute poolt edasikaebamisele. Küll võidakse selle peale esitada järelevalveprotest.

Kassatsioonikaebusi ja -proteste on võimalik esitada kuni kohtuotsuse jõustumiseni. Kohtuotsus jõustub üldjuhul siis, kui teda seaduses ettenähtud tähtaja (kriminaalasjades 7, tsiviillasjades aga 10 ööpäeva) jooksul ei ole edasi kaevatud või protestitud. Edasikaevatud või protestitud kohtuotsus jõustub kohe pärast teise astme kohtu määruse kuulutamist, millega esimese astme kohtu otsus jäetakse jõusse kas tervikuna või muudatustega. Tühistatud kohtuotsus arusaadavalt ei jõustugi. NSV Liidu Ülemkohtu ja liiduvabariikide ülemkohtute otsused ja määrused jõustuvad kohe pärast tegemist (istungisaalis kuulutamist). Ses mõttes on nad lõplikud ega kuulu edasikaebamisele. Neid võidakse protestida vaid kohtuliku järelevalve korras.

On võimalik, et kohtuotsuse ebaseaduslikkus või põhjendamatus avastatakse alles pärast otsuse jõustumist. Sää-

³ Olgu veel kord rõhutatud, et esimese astme kohus arutab asja, teise astme kohus aga vaatab läbi.

rasele kohtuotsusele ei saa esitada kassatsioonikaebust ega -protesti. On aga loomulik, et ebaseaduslik või põhjendamatalt kohtuotsus ei või jõusse jääda. Jõustunud kohtuotsust saab kõrgemalseisvas kohtus läbi vaadata vaid k o h t u l i k u j ä r e l e v a l v e korras. Protseduuri poolest ei erine see kassatsioonimenetlusest. Kitsam on aga nende isikute ring, kes on õigustatud esitama järelevalveprotesti. Nende hulka kuuluvad vaid kõrgemalseisvad prokurörid ja kõrgemalseisvate kohtute esimehed ning nende asetäitjad; Eesti NSV-s seega Eesti NSV prokurör ja Eesti NSV Ülemkohtu esimees ning nende asetäitjad. Asja läbivaatamise tulemused kohtuliku järelevalve korras vormistatakse samuti määruse kujul.

Tuleb silmas pida, et üks ja sama kohus võib olla kas ainult esimese astme kohus või olla nii esimese astme kohus kui ka tegelda kassatsiooni- ja kohtuliku järelevalve menetlusega. Ainult esimese astme kohtuks on üldkohtutest rahvakohus, sõjatribunalidest aga armeede, flotillide, väekoondiste ja garnisonide sõjatribunalid. Kõik muud kohtud võivad tegutseda nii esimese astme kohtutena kui ka läbi vaadata kassatsioonikaebusi või -proteste või järelevalveproteste. Esimese astme kohtutena tegutsevad nad suurema tähtsusega asjades, mida madalamalseisvad kohtud pole kompetentsed arutama. Vähenähtsais asjus, mida võivad arutada madalamalseisvad kohtud, tegelevad nad kassatsiooni- ja kohtuliku järelevalve menetlusega.

NSV Liidus ei ole niisugust kohut, mis ei tegutseks esimese astme kohtuna.

Mingi kohus on kassatsiooni- ja kohtuliku järelevalve organiks üksnes temast vahetult madalamalseisvatele kohtuile, mitte aga kõigile temast madalamalseisvatele kohtuile. Liiduvabariikides, kus kohtusüsteem on kolmelüliline, on liiduvabariigi ülemkohus kassatsiooni- ja kohtulikku järelevalvet teostavaks kohtuks keskmise lüli kohtutele (kraikohutule ja talle vastavatele kohtutele), mitte aga rahvakohutetele. Viimati nimetatutele on kassatsiooni- ja kohtulikku järelevalvet teostavaks kohtuks vastav keskmise lüli kohus. Liiduvabariikides, kus kohtusüsteem on kaheülililine, on lii-

duvabariigi ülemkohus rahvakohtule vahetult kõrgemalseisev ja seepärast ka kassatsiooni- ja kohtulikku järelevalvet teostav kohus.

2. Sotsialistlike välisriikide kohtusüsteem on põhimõtteliselt analoogiline NSV Liidu kohtusüsteemiga, koosnedes enamikus riikides kolmest lülist. Sama lüli kohtud aga ei kanna kõikjal ühesuguseid nimetusi. Kõige madalama lüli kohtuid nimetatakse peale rahvakohtute veel rajoonikohtuteks (Saksa DV, Tšehhoslovakkia SV jt.), lihtsalt kohtuks (Rumeenia), kogukonnakohtuks (Jugoslaavia) jne. Keskmise lüli kohtuteks on kõige sagedamini ringkonna- või oblastikohtud (Bulgaaria, Saksa DV, Ungari jt.), tuntakse aga ka vojevoodkonnakohtuid (Poola), maakonnatribunale (Rumeenia), provintsikohtuid (Hiina, Kuuba), krai ülemkohtuid (Jugoslaavia) jne. Vabariigi kõrgeimat kohut nimetatakse üldjuhul ülemkohtuks, kuid ka teistmoodi (näit. Ülemtribunal Rumeenias ja Tsentraalkohus Hiinas). Jugoslaavias ja Tšehhoslovakkias kui liitriikides on peale vabariikide ülemkohtu veel neljanda lülina föderatsiooni ülemkohus (Jugoslaavia Liidukohus, Tšehhoslovakkia SV Ülemkohus).

Sotsialistlikes välisriikides on moodustatud ka niisuguseid kohtuid, mis NSV Liidus puuduvad. Nimetagem nendest töökohtuid Ungaris ja konstitutsioonikohut Jugoslaavias. Töökohtud on moodustatud Budapestis ja oblastites. Koosnevad nad esimehest, professionaalsetest kohtunikest ja rahvakaasistujatest. Nagu nimetusest järeldada võib, lahendavad nad töövaidlusasju. Jugoslaavia SFV Konstitutsioonikohus koosneb esimehest ja 13 kohtunikust ning tema oluliseimateks funktsioonideks on: 1) otsuste tegemine seaduste vastavuse kohta Liidu konstitutsioonile; 2) otsuste tegemine vabariikide ja kraide seaduste vastavuse kohta liidulistele seadustele; 3) otsuste tegemine liiduorganite üldaktide vastavuse kohta Liidu konstitutsioonile ja liidulistele seadustele; 4) Liidu Skulptšinale arvamuse esitamine selle kohta, kas vabariigi või krai konstitutsioon on vastuolus Liidu konstitutsiooniga.

Tuntakse ka meie seltsimehelike kohtutega sarnanevaid kohtuid, näiteks üleastumisajade kolleegiume Poolas, koh-

tukomisjone Rumeenias, omavalitsuslikke kohtuid Jugoslaavias ja ühiskondlikke kohtuid Saksa DV-s. Seejuures on tähelepanuväärne, et erinevalt seltsimehelikest kohtutest on mainitud kohtute olemasolu fikseeritud kui mitte põhiseaduses, siis vähemalt kohtukorraldust reguleerivates aktides. Saksa DV konstitutsiooni §-s 92 öeldakse otseselt, et ka ühiskondlikud kohtud teostavad õigusemõistmist. Seltsimehelikud kohtud NSV Liidus teatavasti ei kuulu ühtsesse kohtusüsteemi ega mõista õigust.

Sotsialistlike välisriikide kohtusüsteemi erisustest tasub märkida veel seda, et kui NSV Liidus vaadatakse kassatsiooni korras läbi jõustumata kohtuakte, siis Saksa DV-s just nimelt jõustunud kohtuotsuseid.

Kodanlike riikide kohtusüsteem on ääretult kirju ning võrrelda seda NSV Liidu kohtusüsteemiga on raske. Iseäranis käib see Inglismaa kohta, kus on palju mitmesuguseid kohtuasutusi, kuid igaühe kompetents on seadusega täpselt piiritlemata. Ka kodanlikes riikides koosneb kohtusüsteem lülidest, mida on sageli 3 - 4, ning tuntakse madalamalseisvate kohtute otsuste õigsuse kontrollimist kõrgemalseisvate kohtute poolt, seda ka kassatsiooni korras. Kuid sellel menetlusel on Nõukogude kassatsiooniga võrreldes omapära.

Kodanlikule kassatsioonile on iseloomulik nn. puhas kassatsioon, mis seisneb kohtuotsuse läbivaatamises eranditult formaalsetel alustel. See tähendab, et kontrollitakse üksnes seadusenõuete järgimist, võtmata seisukohta selles, kas asi on sisuliselt õigesti lahendatud. Kohtuotsus kas jäetakse jõusse või tühistatakse, otsuse muutmist pole ette nähtud. Nõukogude kassatsioonimenetluse käigus aga kontrollitakse peale seadustest kinnipidamise ka kohtuasja lahendamise sisulist õigsust.

Kodanlikes riikides tuntakse ka apellatsioonimenetlust kõrgemalseisvas kohtus. Siis kontrollitakse madalamalseisva kohtu jõustumata otsuse sisu sel moel, et korratakse nii toimikus olevate kui ka täiendavalt esitatud tõendite uurimist. Seejärel edasikaevatav otsus kas kinnitatakse või tühistatakse. Viimasel juhul tehakse uus otsus, mis asendab endise. Tegelikult on see asja uus sisuline arutamine. Apellatsioon-

nikohtu otsuse peale on võimalik kassatsioonkaebuse esitamine. Nõukogude kohtumenetluses apellatsiooni ei tunta.

Kui konstitutsioonikohus on sotsialistlikes riikides erandlik asutus, siis kodanlikes riikides on see üsna tuntud. Seejuures on ühtedes riikides moodustatud spetsiaalsed konstitutsioonikohtud (Austria, Itaalia, Saksa FV jt.), teistes aga täidavad vastavat funktsiooni kas kõik üldjurisdiktsiooniga kohtud (Argentiina, Mehhiko, Norra, Taani, Jaapan jt.) või ainult ülemkohtud (India, Kanada, Sveits jt.) või eriline mittekohtulik organ (näiteks Konstitutsiooninõukogu Prantsusmaal). Konstitutsioonikohtutega tahetakse demonstreerida kohtuvõimu sõltumatust ja isegi üleolekut teistest võimudest. Nii on see näiliselt. Konstitutsioonikohtu saab valitsev klass kasutada nende seaduste kehtetuks tunnistamiseks, mida esindusorganitel tuli vastu võtta näiteks rahvasside survele.

3. Erialakirjanduses sisaldub ettepanekuid moodustada ka NSV Liidus mõned uued kohtud, sealhulgas konstitutsioonikohus. Näiteks Z. Tšernilovski soovitab täiendavalt moodustada järgmised kohtud:

1) majandus- (või kaubandus- ja tööstus-) kohus nende kriminaalasjade arutamiseks, mis on seotud ametiisikute majandusliku tegevusega, samuti õiguserikkumistega individuaalse töise tegevuse sfääris või mittetöise tulu saamisega. See võivat olla laiendatud koosseisuga Šöffeni kohus;

2) administratiivkohus võimu- ja valitsemisorganite või nende ametiisikute toimingute peale esitatud kaebuste läbi vaatamiseks;

3) ajakirjanduskohus liiduvabariikide pealinnades, kuhu võiksid kaitse saamiseks pöörduda isikud, kelle arvates on nende au, väärikus ja heaolu kannatada saanud ebaobjektiivse või eksliku informatsiooni tagajärjel massikommunikatsioonivahendites. Niisugune kohus pidavat olema vandekohus /17/.

Kahjuks ei esita Z. Tšernilovski veenvaid argumente selle kohta, miks ei tohi või ei saa tähendatud küsimusi lahendada olemasolevad kohtud. See probleem vajab edasist sügavat uurimist.

§ 2.

KOHTUTE ASEND NÕUKOGUDE KOHTUSÜSTEEMIS

1. Rajooni (linna) rahvakohus on üldkohtutest kõige madalama lüli kohus.

Rajooni rahvakohus moodustatakse igas maa- ja linna-rajoonis (näit. Tartu Rajooni Rahvakohus, Tallinna Linna Oktoobri Rajooni Rahvakohus). Linna rahvakohus moodustatakse Eesti NSV-s rajoonilise jaotuseta vabariikliku alluvusega linnades (näit. Tartu Linna Rahvakohus). Rajoonilise alluvusega linnas ei moodustata eraldi kohut, seal toimepandud õiguserikkumisi arutab vastava rajooni rahvakohus (näit. Võru linnas Võru Rajooni Rahvakohus). Arvult on tundukas ülekaalus rajoonide rahvakohtud, mis kajastub ka selle lüli kohtute nimetuses: rajooni (linna) rahvakohus.

Kuna rahvakohus on kõige madalama lüli kohus, siis on ta vahetutes suhetes üksnes kõrgemalseisva kohtuga. Kolmelülilise kohtusüsteemiga liiduvabariikides on selleks kas autonoomse vabariigi ülemkohus, krai-, oblasti- või linna-kohus, autonoomse oblasti kohus või autonoomse ringkonna kohus, kahelülilise kohtusüsteemiga liiduvabariikides aga liiduvabariigi ülemkohus. Nemat teostavad järelevalvet rahvakohtu kohtuliku tegevuse üle*.

Rahvakohut loetakse Nõukogude kohtusüsteemi põhilüliks. Seda mitmel põhjusel. Olles moodustatud territooriumi ühes väiksemas administratiivses jaotuses, on ta kõige arvukam ning kodanikele kõige lähedasem ja kättesaadavam kohus. Tal on elanikkonnaga tihedamad sidemed kui ühelgi teisel kohtul. Rahvakohus valitakse vahetult rahva poolt ning tema teostatavas õigusemõistmises osalevad alati üldsuse esindajad - rahvakaasistujad. Suurem osa kohtute profülaktilisest tööst langeb just rahvakohtute arvele.

* Järelevalvet mingi kohtu kohtuliku tegevuse üle teostab nii prokurör kui ka kõrgemalseisev kohus. Kohtupoolset järelevalvet nimetatakse kohtulikuks järelevalveks ning see seisneb madalamalseisva kohtu otsuste ja määruste seaduslikkuse ja põhjendatuse kontrollimises kõrgemalseisva kohtu poolt. Teostatakse seda kassatsioon- ja järelevalvemenetluse korras, samuti kohtuasja uuendamisel uute asjaolude ilmnemise tõttu.

Rahvakohtu korraldust puudutatakse NSV Liidu konstitutsiooni §-s 152, "Aluste" §-des 20 ja 21, liiduvabariikide konstitutsioonides (Eesti NSV konstitutsiooni § 151), liiduvabariikide kohtukorralduse seadustes ning mõnedes muudes normatiivaktides. Kirjanduses märgitakse, et on saabunud aeg asuda välja töötama ka seadust rahvakohtu kohta. See võib soodustada kõnesoleva kohtu autoriteedi tõusu.

2. Autonoomse vabariigi ülemkohus, krai-, oblasti- ja linnakohus^{*}, autonoomse oblasti kohus ja autonoomse ringkonna kohus on moodustatud vastavates territoriaalsetes jaotustes ning kuuluvad liiduvabariigi kohtusüsteemi keskmisse lülisse. Seega on kahel viimati nimetatud kohtul krai- ja oblastikohtuga võrdväärne asend kohtusüsteemis, kuigi autonoomne ringkond kuulub igalpool krai või oblasti, autonoomne oblast aga mõnelpool krai koosseisu. See tähendab, et kõigi nimetatud kohtute kohtuliku tegevuse üle teostab järelevalvet eranditult liiduvabariigi ülemkohus, ise nad aga on kõrgemalseisvaks kohtuks rahvakohtute suhtes. Erandiks on Neenetsi autonoomne ringkond, kus rajooniline jaotus puudub.

3. Liiduvabariigi ülemkohus on liiduvabariigi kõrgeim kohus. Tema asend kohtusüsteemis on fikseeritud ka liiduvabariikide konstitutsioonidega. Nii öeldakse Eesti NSV konstitutsiooni §-s 152: "Eesti NSV Ülemkohus on Eesti NSV kõrgeim kohtuorgan ja teostab järelevalvet kõigi Eesti NSV kohtute kohtuliku tegevuse üle." Eesti NSV kohtutena tuleb siin mõista ennekõike rahvakohtuid, samuti Eesti NSV Ülemkohtu kohtukolleegiume ja presiidiumi. Kohtukolleegiumide üle teostab järelevalvet presiidium, selle üle omakorda Eesti NSV Ülemkohtu pleenum^{***}. Eesti NSV Ülemkohtu pleenumi enda,

^{*} Linnakohtu ei tohi ära segada linna rahvakohtuga. Linnakohtud on moodustatud Moskvas, Leningradis ja mõnede liiduvabariikide pealinnades (Kiiev, Frunze jt.). Nad on vastava linna linnarajoonide rahvakohtutele kõrgemalseisvad kohtud, volitustelt võrdsed krai- ja oblastikohtutega.

^{***} Eesti NSV Ülemkohus tervikuna ei aruta ega vaata läbi ühtki kohtuasja. Küll teevad seda tema organid - kohtukolleegiumid, presiidium ja pleenum. Sellepärast, kui näiteks pleenum vaatab läbi presiidiumi määrust, võib samuti rääkida Eesti NSV Ülemkohtu järelevalvest vabariigi kohtu kohtuliku tegevuse üle. Analoogiliselt tuleks mõista NSV

teatavatel juhtudel aga ka presiidiumi ja kohtukolleegiumide kohtuliku tegevuse üle teostab järelevalvet NSV Liidu Ülemkohus.

Liiduvabariigi ülemkohtu kui liiduvabariigi kõrgeima kohtu asendit kohtusüsteemis iseloomustavad veel järgmised asjaolud, samuti volitused, mida madalamalseisvatel kohtutel ei ole:

1) liiduvabariigi ülemkohtu valib liiduvabariigi kõrgeim riigivõimuorgan - liiduvabariigi ülemnõukogu;

2) liiduvabariigi ülemkohtu otsused ja määrused jõustuvad kohe pärast kuulutamist, mistõttu neid ei saa kassatsioonikorras edasi kaevata ja protestida: neid on võimalik läbi vaadata vaid kohtuliku järelevalve korras;

3) liiduvabariigi ülemkohtul on õigus esimese astme kohtuna võtta madalamalseisvatest kohtutest oma menetlusse iga kohtuasi;

4) liiduvabariigi ülemkohus annab kohtutele juhendada- vaid selgitusi vabariigi seadusandluse kohaldamise küsimustes, mis tekivad kohtuasjade arutamisel. Need selgitused on kohustuslikud mitte ainult kohtutele, vaid ka teistele organitele ja ametiisikutele, kes kohaldavad seadust, mille kohta on selgitus antud;

5) liiduvabariigi ülemkohtul on õigus algatada seadusi liiduvabariigi ülemnõukogus ja paluda ülemnõukogu presiidiumi tõlgendada vabariigi seadusi*;

6) liiduvabariigi ülemkohus on lõplikuks kohtuastmeks enamikule tsiviil- ja kriminaalasjadest. Vaid suhteliselt väike osa kohtuasjadest saab lõpplahenduse NSV Liidu Ülemkohtus. Seejuures ei tohi mitte ühtki liiduvabariigis arutatud kohtuasja liiduvabariigi ülemkohtust mööda minnes anda NSV Liidu Ülemkohtule läbivaatamiseks, viimane aga vaatab liiduvabariikide ülemkohtute otsuste ja määruste peale esitatud järelevalveproteste läbi üksnes juhtudel, kui need

Liidu Ülemkohtu järelevalvet NSV Liidu kohtute kohtuliku tegevuse üle.

* Juhendavatel selgitustel, seaduste algatamisel ja seaduste tõlgendamisel peatutakse veidi lähemalt allpool §-s 4, kui kõne all on NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi volitused.

on vastuolus üleliidulise seadusega või rikuvad teiste liiduvabariikide huve.

4. NSV Liidu Ülemkohus on meie maa kõrgeim kohus, kes teostab järelevalvet NSV Liidu kohtute, samuti liiduvabariikide kohtute kohtuliku tegevuse üle piires, mis on kindlaks määratud seadusega (NSV Liidu konstitutsiooni § 153). NSV Liidu kohtutena tuleks siin silmas pidada sõjatribunale ja NSV Liidu Ülemkohtu enda kolleegiume. Viimaste üle teostab järelevalvet pleenum. NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi määrus konkreetses tsiviil- või kriminaalasjas on lõplik, juhendavaid selgitusi sisaldavat määrust aga võib tühistada NSV Liidu Ülemkohtu Presiidium⁸.

Kõigi üleliiduliste ja liiduvabariikide kohtute kohtuliku tegevuse järelevalvet teostab NSV Liidu Ülemkohus järelevalveprotestide läbivaatamise teel. Kuigi tema poolt järelevalvekorras tehtud määrused puudutavad konkreetseid kohtuasju ega ole muudele kohtutele analoogiliste asjade lahendamisel juhendumiseks kohustuslikud, arvestatakse neid NSV Liidu Ülemkohtu autoriteedi tõttu siiski. Seepärast tehaksegi NSV Liidu Ülemkohtu kõige tähtsamad määrused konkreetses asjades teatavaks väljaandes "Бюллетень Верховного Суда СССР". See aitab suurel määral kaasa seaduste õigele ja üheaolisele kohaldamisele ning ühtse kohtupraktika väljakujunemisele.

NSV Liidu Ülemkohtu asendit kohtusüsteemis iseloomustavad ka niisugused asjaolud ja volitused, mis oma laadilt on analoogilised seoses liiduvabariigi ülemkohtu kohta öelduga.

⁸ Seaduse "NSV Liidu prokuratuurist" (vt./34/) § 40 redaktsioon lubab siiski järeldada, et NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium võib tühistada ka NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi määrusi konkreetses asjades. Nimelt öeldakse seal, et NSV Liidu peaprokurör on kohustatud tegema esildise NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumile, kui ta leiab, et NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi määrus ei vasta seadusele. Kuna pole konkreetses eritüd, millist määrust silmas peetakse, võib arvata, et igasugust. Samal ajal on NSV Liidu Ülemkohtu esimehel õigus teha NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumile esildisi vaid NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi juhendavate selgituste kehtivale seadusandlusele mittevastavuse kohta (seaduse "NSV Liidu Ülemkohtust" § 35 p. 8). Kõnesoleva probleemi lahendamisel tuleks lähtuda NSV Liidu konstitutsiooni §-st 151, mille kohaselt õigusemõistmist NSV Liidus teostab ainult kohus.

Nimelt valib NSV Liidu Ülemkohtu meie maa kõrgeim riigivõimuorgan NSV Liidu Ülemnõukogu. Ka tema otsused ja määrused jõustuvad kohe pärast kuulutamist. Kui liiduvabariigi ülemkohtul on õigus anda juhendavaid selgitusi üksnes selle vabariigi seaduste kohaldamise küsimustes, siis NSV Liidu Ülemkohtul on samasugune õigus ka üleliiduliste seaduste suhtes. NSV Liidu Ülemkohtul on õigus algatada seadusi NSV Liidu Ülemnõukogus ja paluda NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi tõlgendada üleliidulisi seadusi.

5. Sõjatribunalidest on madalaima lüli kohtuteks armee, flotilli, väekoondise ja garnisoni tribunaliid. Nema aga ei ole mitte mingisugustes suhetes selle liiduvabariigi üldkohtutega, isegi mitte ülemkohtuga, kelle tööpiirkonnas nad dislotseeruvad. Madalaima lüli sõjatribunalide kohtuliku tegevuse üle teostavad kohtulikke järelevalvet vahetult teise lüli sõjakohtud - NSV Liidu relvajõudude väeliigi, sõjaväeringkonna, väegrupi ja laevastiku sõjatribunaliid. Kõnesolevate kohtute kõrgeimaks lüliks loetakse NSV Liidu Ülemkohtu sõjakolleegiumi, kelle kohtuliku tegevuse üle teostab järelevalvet NSV Liidu Ülemkohtu pleenum. Just tema ongi see kohtuorgan, kes tagab seadustest ühesuguse arusaamise nii üldkohtute kui ka sõjatribunalide poolt, samuti nende kohtupraktika ühtsuse.

§ 3.

KOHTUTE KOOSSEIS JA MOODUSTAMISE KORD

1. Mõistel "kohtu koosseis" on mitu tähendust. Esiteks. Kui NSV Liidu konstitutsiooni §-s 153 öeldakse, et "... NSV Liidu Ülemkohtu valib NSV Liidu Ülemnõukogu järgmises koosseisus: esimees, tema asetäitjad, liikmed ja rahvakaasistujad", siis mõeldakse kõiki neid isikuid, kes sellesse kohtusse kuuluvad. On ju kohus teatavate isikute kogum, mitte see hoone, kus õigust mõistetakse. Teiseks. "Aluste" §-s 8 sätestatakse, et esimese astme kohtus arutatakse kõiki tsiviil- ja kriminaalasju järgmises koosseisus: kohtunik ja kaks rahvakaasistujat. Nüüd mõistetakse kohtu koosseisu kitsamalt,

üksnes nende isikute ringina, kes täidavad mingit kohtufunktsiooni. Kolmandaks. Kohtu koosseisu all peetakse silmas ka kohtu struktuuriüksusi. Näiteks öeldakse seaduse "NSV Liidu Ülemkohtust" §-s 13: "... NSV Liidu Ülemkohus tegutseb järgmises koosseisus: 1) NSV Liidu Ülemkohtu pleenum; 2) NSV Liidu Ülemkohtu tsiviilasjade kohtukolleegium; 3) NSV Liidu Ülemkohtu kriminaalasjade kohtukolleegium; 4) NSV Liidu Ülemkohtu sõjakolleegium."

Allpool käsitletakse Nõukogude kohtute koosseisu selle mõiste kõikides tähendustes.

2. Rajooni (linna) r a h v a k o h t u koosseisu kuuluvad rahvakohtunik (rahvakohtunikud) ja rahvakaasistujad. Rahvakohtunike ja rahvakaasistujate arvu igale rahvakohtule määrab Eesti NSV-s kindlaks Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium Eesti NSV justiitsministri esildusel. Näiteks Tartu Linna Rahvakohtus on 5 rahvakohtunikku ja 375 rahvakaasistujat, Tartu Rajooni Rahvakohtu osas on need arvud aga vastavalt 2 ja 150. Seega on ühe rahvakohtuniku kohta valitud 75 rahvakaasistujat.

Rajooni (linna) rahvakohtu valimiste korda sätivad üksikasjalikult vastavad liiduvabariikide seadused, nende hulgas seadus "Eesti NSV rajoonide (linnade) rahvakohtute valimiste kohta".

Rahvakohtute r a h v a k o h t u n i k u d valitakse rajooni, linna või linnarajooni kodanike poolt üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel viieks aastaks. Valimised määrab liiduvabariigi ülemnõukogu presiidium.

Rahvakohtunike valimised toimuvad valimisringkonniti. Igas rajoonis, linnas ja linnarajoonis moodustatakse nii palju valimisringkondi, kui valitakse rahvakohtunikke, sest igast valimisringkonnast valitakse üks rahvakohtunik. Hääletamise läbiviimiseks ja häälte lugemiseks moodustatakse hiljemalt viieteistkümnendal päeval pärast valimiste määramist valimisjaoskonnad. Valimisjaoskonnas on tööorganiks valimiste jaoskonnakomisjon. Moodustatakse ka rajooni-, linna- ja linnarajoonikomisjon. Nii valimisringkondi kui ka valimisjaoskondi moodustavad rajoonide, linnade ja linnara-

joonide rahvasaadikute nõukogude täitevkomiteed. Valimisjaoskondi väeosades moodustavad vastavad komandörid.

Valijate nimekirju koostavad iga valimisjaoskonna kohta linnade, linnarajoonide, oblastite ja külade rahvasaadikute nõukogude täitevkomiteed, väeosades aga komandörid ning valimiste päeval sõidus olevatel laevadel nende kaptenid. Nimekirjad esitatakse üldiseks tutvumiseks 20 päeva enne valimisi **kas** vastava täitevkomitee või valimiste jaoskonnakomisjoni ruumis.

Rahvakohtunikukandidaate seavad üles Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei, ametiühingute ja Üleliidulise Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu organisatsioonid, kooperatiivid ja teised ühiskondlikud organisatsioonid, töökollektiivid, samuti sõjaväelaste koosolekud väeositi.

Hääletamine toimub valimiste päeval kella 6-st hommikul kella 10-ni õhtul.

Hääli loeb valimisjaoskonnas valimiste jaoskonnakomisjon. Valimiskastides olevate sedelite alusel teeb see kindlaks hääletamisest osavõtnud valijate üldarvu, iga rahvakohtunikukandidaadi poolt ja vastu antud häälte arvu, samuti kehtetuks tunnistatud valimissedelite arvu. Häälte lugemise tulemuste kohta koostatakse protokoll. Jaoskonnakomisjonide protokollide alusel teeb rahvakohtunike valimiste rajooni-, linna- või linnarajoonikomisjon kindlaks valijate üldarvu ringkonnas, valimissedelid saanud valijate arvu, hääletamisest osavõtnud valijate arvu, iga rahvakohtunikukandidaadi poolt ja vastu antud häälte arvu, samuti kehtetuks tunnistatud sedelite arvu. Valituks loetakse rahvakohtunikukandidaat, kes on valimistel saanud üle poole ringkonna kõigi valijate häältest.

Ka rajoonide (linnade) rahvakohtute rahvakaasistujate valimised määrab liiduvabariigi ülemnõukogu presiidium, korraldab aga rajooni, linna ja linnarajooni rahvasaadikute nõukogu täitevkomitee. Väeosades korraldab rahvakaasistujate valimised väeosa juhtkond.

Rahvakaasistujate valimised toimuvad kodanike koosolekutel nende töö- või elukoha järgi ja sõjaväelaste koosolekutel väeositi. Koosolekud viiakse läbi töökollektiivides,

väeosades ja asulates, kus valijate arv on vähemalt 100 inimest. Kui valijate arv on neis väiksem kui 100 inimest, viiakse koosolekud läbi koos teiste töökollektiividega, väeosadega või koos valijatega teisest asulast. Koosolek on otsustusvõimeline, kui sellest võtab osa antud töökollektiivi valijate või väeose sõjaväelaste enamik või enamik valijaid nende elukoha järgi.

Rajoonide (linnade) rahvakohtute rahvakaasistujakandidaate seavad üles Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei, ametiühingute ja Üleliidulise Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu organisatsioonid, kooperatiivsed ja teised ühiskondlikud organisatsioonid ning töökollektiivid. Valimised viiakse läbi lahtise hääletamisega, iga kandidaadi kohta eraldi. Rahvakaasistujaiks valituks loetakse isikud, kes on saanud üle poole antud töökollektiivi valijate, väeosa sõjaväelaste või enamuse elukoha järgi valijate häälest.

Rahvakohtunike volituste tähtaeg on viis, rahvakohtu rahvakaasistujate volituste tähtaeg aga kaks ja pool aastat.

Kahe või enama rahvakohtuniku valimisel kinnitab rajooni, linna või linnarajooni rahvasaadikute nõukogu oma istungjärgul vastava rahvakohtu esimehe valitud rahvakohtunike hulgast. Eesti NSV-s teeb selleks esildise meie justiitsminister.

A. Bonner leiab, et rahvakohtu esimehe ametikoha täitmine pole praegu küllaldaselt demokraatlik ja avalik; kõige vääriskama juhi väljaselgitamiseks on õigem ta valida rahvakohtu kollektiivi poolt /25/. Kuna rahvakohtu esimees on tööpoolest ainult kollektiivi juht, ilma et tal oleks õigusemõistmisel suuremaid õigusi kui teistel rahvakohtunikel, võib seda mõtet toetada.

Rajooni (linna) rahvakohtu esimehe ajutise äraoleku korral (haigus, puhkus jm.) paneb rajooni, linna või linnarajooni rahvasaadikute nõukogu täitevkomitee oma otsusega tema kohustuste täitmise ühele sama kohtu rahvakohtunikule, rahvakohtuniku ajutise äraoleku korral aga sama kohtu rahvakaasistujale.

On avaldatud arvamust, et ka rahvakohtu esimehe ja rahvakohtuniku kohustuste panek ajutiselt vastavalt rahvakohtu-

nikule ja rahvakaasistujale peaks kuuluma rahvasaadikute nõukogu, mitte tema täitevkomitee kompetentsi; nõukogu võiks juba ette otsustada, kes rahvakohtunikest hakkab asendama esimeest tema ajutisel äraolekul ning aegsasti välja valida mõned kvalifitseeritumad rahvakaasistujad "varukohtunike" ametikohale /18/. Kõnesoleva küsimuse niisugune lahendamine on muidugi mõeldav, rahvakohtu esimehe ja rahvakohtuniku ametikoha prestiižile tuleb see ainult kasuks. Teatavad küsitavused siiski tekivad, mistõttu see ettepanek vajab veel kaalumist.

Tsiviil- ja kriminaalasju arutab rahvakohus alati koosseisus rahvakohtunik ja 2 rahvakaasistujat. Rahvakohtuniku all mõeldakse ka rahvakohtu esimeest.

Kuna kohtunike arv rahvakohtus ei ole suur ning nende spetsialiseerumine ainult tsiviil- või ainult kriminaalasjade arutamisele on raskendatud, siis pole seal moodustatud niisuguseid struktuuriüksusi nagu kõrgemalseisvates kohtutes (pleenum, presiidium, kohtukolleegiumid).

Peale rahvakohtunike töötab rahvakohtus muidki töötajaid, kes ei kuulu selle kohtu koosseisu sõna täpses tähenduses. Jutt on nn. tehnilisest personalist. Kohtu koosseisu arvatakse üksnes õigust mõistma volitatud isikud.

Igas rahvakohtus on k a n t s e l e i, eesotsas juhataja või kohtusekretär, kes allub vahetult rahvakohtu esimehele. Kantselei juhataja (kohtusekretär) organiseerib kantselei tegevust, juhib sekretärade tööd ja vastutab kohtu arhiivi seisukorra eest. Tema tööülesannete hulka kuulub töö jaotamine kantseleitöötajate vahel ja kontroll nende töö üle, saabuva kirjavahetuse jaotamine, töötajate tööle tuleku kontroll, žurnaalide pidamine, statistilise arvestuse esmasdokumentide vormistamise kontroll ning kontroll statistiliste aruannete koostamise üle jne. Kohtus võib moodustada ka kaks kantseleid. Sellisel juhul üks korraldab asjaajamist seoses kriminaalasjadega, teine aga tsiviilasjadega.

Rahvakohtu kantseleis töötavad peale kantselei juhataja teised kohtusekretärid, kohtuistungisekretärid ja asjaajajad.

Kohtusekretärid tegelevad asjaajamisega tsiviil- ja kriminaalasjades: registreerivad, arvestavad ja säilitavad kriminaal- ja tsiviilasju ning materjale, peavad žurnaale ja kartoteeke, koostavad statistilisi aruandeid, võtavad arvele ja säilitavad asitõendeid, valmistavad ette ja annavad arhiivi kohtutoimikuid, žurnaale ja kartoteeke jne.

Kohtuistungisekretäri kohustuseks on protsessiosaliste ja tunnistajate kohtusse kutsumine, rahvakaasistujate kohtusse kutsumine ja arvestuse pidamine nende töö üle, kohtuistungile arutamisele määratud asjade nimekirjade koostamine ja väljaasetamine, kohtu korraldavate istungite ja kohtuistungite protokollimine, kriminaal- ja tsiviilasjade vormistamine pärast nende arutamist jne.

Asjaajaja täidab kantseleijuhataja (kohtusekretäri) poolt antud ülesandeid.

Rahvakohtus võib olla koristaja, käskjala, konsultant, tõlgi, raamatupidaja, arhivaari, komandandi jt. ametikohad.

Ükski kohus ei saa läbi kohtutäituriteta. Kohtutäiturid on Eesti NSV-s vaid rajoonide (linnade) rahvakohtute juures. Määrab nad ametisse ja vabastab ametist Eesti NSV justiitsminister. Kui kohtus on kaks või enam kohtutäiturit, määratakse üks neist vanemkohtutäituriks. Kohtutäituri tööd suunab ja kontrollib rahvakohtu esimees või rahvakohtunik.

Kohtutäiturite peamiseks funktsiooniks on kohtuotsuste ja -määruste täitmine tsiviilasjades ning kohtuotsuste ja -määruste täitmine varaliste sissenõuete osas kriminaalasjades. Näiteks kui kohus mõistab kurjategijalt välja kannatanule tekitatud materiaalse kahju, mille vabatahtlikust hüvitamisest süüdlane keeldub, siis kohtutäitur nõuab selle sisse sunniviisiliselt (üleskirjutatud vara realiseerimise teel jne.). Kõige muu osas (näiteks süüdimõistetud vahi alla võtmine ja tema toimetamine kinnipidamiskohta) täidavad kriminaalasjades tehtud kohtuotsuseid ja -määrusi teised organid (näiteks miilits).

Peale kohtuotsuste ja -määruste tsiviil- ja kriminaalasjades täidavad kohtutäiturid veel teistegi organite lahendeid, nagu seltsimehelike kohtute otsuseid varaliste sis-

senõuete osas, alaealiste asjade komisjonide otsuseid rahatrahvi sissenõudmiseks, töötülide komisjonide otsuseid, notariaalorganite täitepealdisi, nende administratiivorganite määrusi, kellele on seadusega antud õigus teha kodanikelt sissenõudmisi vastuvaidlematus korras jne.

Otsuste täitmist teostavad need kohtutäiturid, kes töötavad võlgnike elu- või töökohajärgse või tema vara asukoha järgse rahvakohtu juures, on aga võlgnikuks juriidiline isik, siis tema organi või vara asukoha järgse kohtu juures.

Kohtutäituri nõudmised kohtuotsuste ja -määruste ning muude täitmisele kuuluvate otsuste ja määruste täitmiseks on kohustuslikud kõikidele riiklikele ettevõtetele, asutustele, organisatsioonidele, kolhoosidele, muudele kooperatiivsetele organisatsioonidele ja nende koondistele, teistele ühiskondlikele organisatsioonidele, ametiisikutele ja kodanikele kogu NSV Liidu territooriumil. Juhul kui kohtutäiturile avaldatakse otsuse või määruse täitmisel vastupanu, võib kõne alla tulla süüdlase võtmine kriminaalvastutusele.

3. Krai-, oblasti- ja linnakohtu, autonoomse oblasti kohtu ja autonoomse ringkonna kohtu koosseisu kuuluvad esimees, esimehe asetäitjad, kohtu liikmed ja rahvakaasistujad. Kõik nad valib vastav rahvasaadikute nõukogu oma istungjärgul viieleks aastaks. Tähendatud kohtute arvulise koosseisu määrab enamikus liiduvabariikides kindlaks neid valiv nõukogu, mõnes aga liiduvabariigi ülemnõukogu presiidium. Esildise teeb selleks liiduvabariigi justiitsminister.

Krai- ja nendega võrdsustatud kohtud tegutsevad järgmises koosseisus: presiidium, tsiviilasjade kohtukolleegium ja kriminaalasjade kohtukolleegium.

Presiidium koosneb vastava kohtu esimehest, tema asetäitjatest ja osast kohtu liikmetest, kelle arvu määrab kindlaks vastava rahvasaadikute nõukogu täitevkomitee. Tema kinnitab ka kohtu isikkoosseisu. Presiidiumi istung on otsustusvõimeline, kui kohal on enamus presiidiumi koosseisust.

Tsiviilasjade kohtukolleegiumi ja kriminaalasjade kohtukolleegiumi kinnitab presiidium selle kohtu kohtunike hul-

gast. Kohtukolleegiumi tööd juhib esimees, kelle kinnitab vastava rahvasaadikute nõukogu täitevkomitee antud kohtu esimehe asetäitjate, samuti liikmete hulgast. Sageli on kohtukolleegiumide esimeesteks kohtu esimehe asetäitjad. Kõnesolevate kohtute esimeestel on õigus vajalikel juhtudel kaasata ühe kolleegiumi kohtunikke asjade läbivaatamisele teise kolleegiumi koosseisus.

Kohtukolleegiumid tegutsevad esimese astme kohtuna koosseisus üks kohtunik ja kaks rahvakaasistujat, teise ja järelevälve astmena aga kolmest kohtunikust koosnevas koosseisus. Kohtunikuna peetakse silmas nii kohtu esimeest, tema asetäitjaid kui ka kohtu liikmeid.

Krai-, oblasti- ja linnakohtu, autonoomse oblasti ja autonoomse ringkonna kohtu kohta öeldu kehtib põhimõtteliselt ka autonoomse vabariigi ülemkohtu suhtes, kuid selle erinevusega, et neid küsimusi, mida kraikohtu ja temaga võrdustatud kohtute osas lahendab vastav rahvasaadikute nõukogu või selle täitevkomitee, lahendab autonoomse vabariigi ülemkohtu suhtes vastavalt autonoomse vabariigi ülemnõukogu või tema presiidium.

4. Liiduvabariigi ülemkohus koosneb esimehest, esimehe esimesest asetäitjast, esimehe asetäitjast, liikmetest ja rahvakaasistujatest. Valib tema liiduvabariigi ülemnõukogu oma istungjärgul 5 aastaks, määrates ühtlasi kindlaks selle kohtu arvulise koosseisu. 27. märtsil 1985 valiti Eesti NSV Ülemkohus järgmises koosseisus: esimees, esimehe esimene asetäitja, esimehe asetäitja, 17 liiget ja 200 rahvakaasistujat. Võrdluseks: Vene NFSV Ülemkohtusse valiti 1984. a. 76 liiget ja 70 rahvakaasistujat. Rahvakaasistujate suurem arv Eesti NSV Ülemkohtus on tingitud sellest, et meie ülemkohus tegutseb esimese astme kohtuna märksa sagedamini kui Vene NFSV Ülemkohus. Seda põhjusel, et neid asju, mida Eesti NSV-s arutab Ülemkohus, arutavad Vene NFSV-s peamiselt krai- ja nendega võrdsed kohtud.

Liiduvabariigi ülemkohus tegutseb järgmises koosseisus: pleenum, tsiviilasjade kohtukolleegium, kriminaalasjade kohtukolleegium. Liiduvabariigi seadusega võidakse liiduvabariigi ülemkohtus moodustada ka presiidium. Seda õigust on

kasutanud peale Valgevene kõik teised liiduvabariigid.

Liiduvabariigi ülemkohtu pleenumisse kuuluvad liiduvabariigi ülemkohtu esimees, esimehe asetäitjad ja kõik ülemkohtu liikmed. Sellepärast pleenumit eraldi moodustada ei ole vaja. Pleenumi istung on otsustusvõimeline vähemalt kahe kolmandiku koosseisu kohalolekul. Määrused võtab pleenum vastu lahtisel hääletamisel sellest osavõtvate pleenumi liikmete hääletenamusega. Pleenumi istungist võtavad osa liiduvabariigi prokurör ja justiitsminister, kuajuuress prokuröri osavõtt on kohustuslik. Pleenumi istungist, mis ei ole seotud kohtuasjade läbivaatamisega, võivad liiduvabariigi ülemkohtu esimehe kutsel osa võtta teised kohtunikud, samuti ministeeriumide, riiklike komiteede, keskasutuste, teadusasutuste ning teiste riikide ja ühiskondlike organisatsioonide esindajad. Pleenumi istungeil on eesistujaks liiduvabariigi ülemkohtu esimees.

Liiduvabariigi ülemkohtu presiidium moodustatakse järgmises koosseisus: ülemkohtu esimees, esimehe asetäitjad ja osa ülemkohtu liikmetest, kelle arvu määrab kindlaks liiduvabariigi ülemnõukogu presiidium. Tema kinnitab ka presiidiumi isikkoosseisu ülemkohtu esimehe esildusel. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium kinnitas oma 5. mai 1985. a. seadlusega meie vabariigi ülemkohtu presiidiumi koosseisu peale ülemkohtu esimehe ja tema asetäitjate veel 4 ülemkohtu liiget.

Liiduvabariigi ülemkohtu presiidiumi istung on otsustusvõimeline presiidiumi liikmete enamuse kohalolekul. Kui vaadatakse läbi kohtuasju, on kohustuslik liiduvabariigi prokuröri osavõtt. Presiidiumi määrused võetakse vastu istungist osavõtvate presiidiumi liikmete hääletenamusega. Ka presiidiumi istungil on eesistujaks liiduvabariigi ülemkohtu esimees.

Liiduvabariigi ülemkohtu tsiviilasjade kohtukolleegiumi ja kriminaalasjade kohtukolleegiumi koosseisu kinnitab liiduvabariigi ülemkohtu pleenum ülemkohtu kohtunike hulgast. Kolleegiumi eesotsas on esimees, kelle kinnitab liiduvabariigi ülemnõukogu presiidium ülemkohtu esimehe asetäitjate või liikmete hulgast liiduvabariigi ülemkohtu esi-

mehe esildusel. Eesti NSV Ülemkohtu kohtukolleeegiumide esimeesteks on meie ülemkohtu esimehe asetäitjad. Ülemkohtu esimehel on õigus vajalikel juhtudel kaasata ühe kolleeegiumi kohtunikke asjade läbivaatamisele teise kolleeegiumi koosseisus.

Kohtukolleeegiumid arutavad asju esimese astme kohtuna koosseisus: üks kohtunik (eesistuja) ja kaks rahvakaasistujat. Kõrgemalseisva kohtu funktsioone täidavad nad kolmest kohtunikust koosnevas koosseisus, kellest üks on eesistuja. Eesistujaks võib olla liiduvabariigi ülemkohtu esimees, tema asetäitja, kohtukolleeegiumi esimees või ülemkohtu liige.

Peale eelnimetatud struktuuriüksuste tegutseb liiduvabariigi ülemkohtu juures veel distsiplinaarkolleeegium. See pole õigust mõistev organ. Distsiplinaarkolleeegium vaatab läbi kohtunike distsiplinaarüleastumisi. Eesti NSV Ülemkohtu juures asuva distsiplinaarkolleeegiumi kinnitab 5 aastaks meie vabariigi Ülemnõukogu Presiidium ülemkohtu liikmete ja rajoonide (linnade) rahvakohtute esimeeste ning rahvakohtunike seast koosseisus esimees ja 5 liiget. Ühise esilduse teevad selleks vabariigi ülemkohtu esimees ja justiitsminister.

Töö korraldamiseks moodustatakse ka liiduvabariigi ülemkohtus aparaat, mille struktuuri ja arvulise koosseisu kinnitab liiduvabariigi ülemnõukogu presiidium ülemkohtu esimehe esildusel. Selles on osakonnad ja teised struktuuriüksused. Aparaaadi koosseisu kuuluvad konsultandid, inspektorid, kohtukolleeegiumide sekretärid, pleenumi ja presiidiumi sekretärid, kohtuistungisekretärid, asjaajajad jt. Eesti NSV Ülemkohtus on kohtustatistika üldistamise ja seadusandluse süstematiseerimise osakond, üldkantselei, tsiviilasjade kantselei, kriminaalasjade kantselei ning administratiiv- ja majandusosakond.

Liiduvabariigi ülemkohtu juures võib tegutseda ühiskondlikel alustel teaduslik konsultatiivnõukogu. Sellesse kuuluvad kohtu liikmed, teadustöötajad ja teiste õigusasutuste esindajad. Tema koosseisu kinnitab liiduvabariigi ülemkohtu pleenum. Kõnealune nõukogu on nõuandev organ. Ta töötab välja teaduslikult põhjendatud soovitusi kohtuprak-

tika keerukamates küsimustes, arutab läbi seaduste kohaldamise vaieldavaid küsimusi, teeb ettepanekuid seaduste täiustamiseks, vaatab läbi liiduvabariigi ülemkohtu pleenumi määruste projekte jne. Eesti NSV Ülemkohtu juurde ei ole kõnesolevat nõukogu moodustatud.

5. Sõjatribunalid valitakse järgmises koosseisus: esimees, ettenähtud juhtudel esimehe asetäitja (asetäitjad), samuti sõjatribunalide liikmed ja rahvakaasistujad. Sõjatribunalide kohtunikud valib NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium 5 aastaks, rahvakaasistujad aga valitakse sõjaväeosade sõjaväelaste koosolekutel lahtisel hääletamisel kaheks ja pooleks aastaks. Sõjatribunalides on ka töölisi ja teenistujaid, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist vastava sõjatribunali esimees. Nead aga ei kuulu sõjatribunali koosseisu.

Sõjatribunalides, nagu rahvakohtuski, ei ole moodustatud õigust mõistvaid struktuuriüksusi. Kaht kohtukolleegiumi pole sellepärast vaja, et sõjatribunal üldjuhul ei aruta tsiviillasju omaette, tsiviilhagisid arutatakse üksnes koos kriminaalasjadega. Kui puuduvad kohtukolleegiumid, pole tarvidust ka presiidiumi ja pleenumi järele.

Esimese astme kohtuna arutatakse kohtuasju koosseisus kohtunik (tribunali esimees, esimehe asetäitja või liige) ja 2 rahvakaasistujat. Asjade läbivaatamine kassatsiooni- ja järelevalve korras toimub tribunali kolmest kohtunikust koosnevas koosseisus.

6. NSV Liidu Ülemkohtu koosseisu kuuluvad esimees, esimehe esimene asetäitja, esimehe asetäitja, liikmed ja rahvakaasistujad. Valib nad NSV Liidu Ülemnõukogu 5 aastaks, määrates ühtlasi kindlaks selle kohtu arvulise koosseisu. Täpsustus esimese asetäitja osas: NSV Liidu Ülemnõukogu valib esimehe asetäitjad, kelle hulgast NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium kinnitab ülemkohtu esimehe esildusel ühe esimehe esimeseks asetäitjaks. 12. aprillil 1984 valiti NSV Liidu Ülemkohtusse 17 liiget ja 45 rahvakaasistujat. Viimati nimetatutest on kaks Eesti NSV kodanikud. Peale valitud liikmete kuuluvad NSV Liidu Ülemkohtu koosseisu ka liiduvabariikide ülemkohtude esimehed, kes on NSV Liidu Ülemkohtu

liikmed ametikoha järgi. Seega on meie maa kõrgeimas kohtus 32 liiget.

Liiduvabariikide ülemkohtute esimeeste kuulumine NSV Liidu Ülemkohtu koosseisu tuleb kasuks nii NSV Liidu Ülemkohtu kui ka liiduvabariikide ülemkohtute tegevusele. Liiduvabariikide ülemkohtute esimehed, olles kursis oma liiduvabariigi kohtupraktika ja kohtustatistika andmetega ning võttes vahetult osa NSV Liidu Ülemkohtu tööst, aitavad NSV Liidu Ülemkohtul õigeaegselt anda põhjendatud ja eluvajadustest tulenevaid juhendavaid selgitusi seaduste rakendamise küsimustes, mis tekivad kohtuasjade lahendamisel. Ka kindlustab see NSV Liidu Ülemkohtus mitmesuguste küsimuste arutamisel liiduvabariikide rahvuslike iseärasuste arvestamise. Liiduvabariikide ülemkohtute esimeeste osavõtt küsimuste arutamisest ja otsustamisest NSV Liidu Ülemkohtus soodustab vastuvõetud otsuste õiget ja õigeaegset realiseerimist liiduvabariikide kohtute tegevuses. Ei saa jätta märkimata samuti seda, et liiduvabariikide ülemkohtute esimeeste kuulumine NSV Liidu Ülemkohtu koosseisu tõstab liiduvabariikide ülemkohtute autoriteeti.

Liiduvabariikide ülemkohtute esimehed on NSV Liidu Ülemkohtu täieõiguslikud liikmed. Et neid aga nende põhitööst mitte kauaks eemale tõmmata, võtavad nad peamiselt osa NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi tööst. Seni ei ole praktiseeritud nende osavõttu kohtukolleeegiumide tegevusest.

NSV Liidu Ülemkohus tegutseb järgmises koosseisus: pleenum, tsiviilasjade kohtukolleeegium, kriminaalasjade kohtukolleeegium, sõjakolleeegium.

NSV Liidu Ülemkohtu pleenumisse kuuluvad NSV Liidu Ülemkohtu esimees, tema asetäitjad, NSV Liidu Ülemkohtu liikmed, sealhulgas liiduvabariikide ülemkohtute esimehed. Juhul kui liiduvabariigi ülemkohtu esimees on ära, võtab tema asemel pleenumi istungist osa tema asetäitja, kes täidab liiduvabariigi ülemkohtu esimehe kohustusi. Pleenumi istungist võtavad osa NSV Liidu peaprokurör ja NSV Liidu justiitsminister. Prokurööri osavõtt pleenumist on kohustuslik. Pleenumi istungeist, mis ei ole seotud kohtuasjade läbivaatamisega, võivad NSV Liidu Ülemkohtu esimehe kutsel osa võtta kohtu-

nikud, NSV Liidu Ülemkohtu juures asuva Teadusliku Konsultatiivnõukogu liikmed, ministeeriumide, riiklike komiteede, keskasutuste, teadusasutuste ning muude riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide esindajad.

Pleenumi istung on otsustusvõimeline, kui kohal on vähemalt kaks kolmandikku pleenumi koosseisust. Pleenumi määrus võetakse vastu lahtisel hääletusel sellest osavõtnud pleenumiliikmete häälteenamusega. Istungeil on eesistujaks NSV Liidu Ülemkohtu esimees.

Kohtukolleegiumid kinnitab NSV Liidu Ülemkohtu pleenum NSV Liidu Ülemkohtu liikmete hulgast. Kohtukolleegiumide esimehed kinnitab NSV Liidu Ülemkohtu liikmete hulgast NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium NSV Liidu Ülemkohtu esimehe esildusel. Temal on vajalikel juhtudel õigus kaasata ühe kolleegiumi kohtunikke asjade arutamisele teise kolleegiumi koosseisus.

Kohtukolleegiumide koosseis on kohtuasjade arutamisel ja läbivaatamisel analoogiline liiduvabariikide ülemkohtute kohtukolleegiumide koosseisuga. On siiski üks erisus: kolleegiumide kohtuistungel tohib eesistujaks olla NSV Liidu Ülemkohtu esimees, tema asetäitja või vastava kohtukolleegiumi esimees, mitte aga ülemkohtu liige.

NSV Liidu Ülemkohtu tegevusega seotud funktsioonide täitmiseks moodustatakse NSV Liidu Ülemkohtu aparaadis osakonnad ja teised struktuuriüksused. Nende juhatajad ja juhatajate asetäitjad on NSV Liidu Ülemkohtu esimehe vanemabid või abid. NSV Liidu Ülemkohtu esimehel on ka abid tööloikude kaupa. NSV Liidu Ülemkohtu kohtukolleegiumeis ja osakondades on pea- ja vanemkonsultandid, pea- ja vaneminspektorid, konsultandid, inspektorid, samuti teised teenistujad ja abiteeninduspersonal. Aparaaadi struktuuri ja arvulise koosseisu kinnitab NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium NSV Liidu Ülemkohtu esimehe esildusel, NSV Liidu Ülemkohtu sõjakolleegiumi osas aga NSV Liidu Ülemkohtu esimehe ja NSV Liidu kaitseministri ühisel esildusel.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 11. juuni 1980. a. otsusega on NSV Liidu Ülemkohtu aparaadis moodustatud NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi sekretariaat (osakonna õigustes),

tsiviilasjade kohtukolleegiumi juures asuv konsultantide grupp, kriminaalasjade kohtukolleegiumi juures asuv konsultantide grupp, kohtupraktika üldistamise osakond, Nõukogude seadusandluse süstematiseerimise ja propaganda osakond, kantselei (osakonna õigustes), vastuvõturuum (osakonna õigustes), rahandus- ja majandusosakond ning arhiiv (osakonna õigustes).

NSV Liidu Ülemkohtu juures on Teaduslik Konsultatiivnõukogu, kelle koosseis, funktsioonid ja moodustamise kord on üldjoontes analoogilised sama nõukoguga liiduvabariikide ülemkohtute juures (vt. eespool).

§ 4.

KOHTUTE KOMPETENTS

1. Kohtute kompetentsist ehk volitustest saab kõnelda mitmes tähenduses. Nimetagem nendest kolme. Esiteks võib mõelda seda, milliseid õiguserikkumisi on kohus üldse õigustatud arutama. Nüüd peetakse silmas mitte mingit kindlat kohut, vaid kõiki kohtuid. Teiseks võib kohtute kompetentsina mõista mingi lüli kohtute alluvusse antud tsiviil- või kriminaalasju (näiteks rahvakohtule alluvad asjad, liiduvabariigi ülemkohtule alluvad asjad), samuti muude küsimuste lahendamist. Kolmandaks. Võib kõnelda teatava kohtu struktuuriüksuste, näiteks kohtukolleegiumide ja presiidiumi volitustest. Siis vaadeldakse peaaesjalikult seda, millist funktsiooni üks või teine struktuuriüksus täidab (arutab asju esimese astme kohtuna või vaatab neid läbi kassatsiooni- või järelevalve korras või uute asjaolude ilmnemisel).

Käesolevas õppevahendis käsitletakse Nõukogude kohtute kompetentsi kahes viimati mainitud tähenduses.

2. Nagu eespoolgi mainitud, on rajooni (linna) rahvakohtu alluvusse antud põhiline osa tsiviil- ja kriminaalasjadest, seejuures tegutseb ta ainult esimese astme kohtuna.

Seaduse "Eesti NSV kohtukorralduse kohta" § 24 sätestab, et rajooni (linna) rahvakohus arutab kõiki tsiviil-

ja kriminaalasju, välja arvatud need, mis seaduse alusel on antud teiste kohtute alluvusse. Rahvakohtule alluvate asjade ring on näidatud kriminaalprotsessi ja tsiviilprotsessi koodeksites.

Vastavalt ENSV KrPK §-dele 27 ja 28 alluvad rahvakoh-
tule kõik kriminaalasjad, välja arvatud eriti ohtlikud riik-
likud kuriteod, valdav enamik muudest riiklikest kuritegu-
dest ja mõned valitsemiskorraldustes kuriteod, samuti riigi või ühiskonna vara riisumine eriti suures ulatuses, tahtlik tapmine raskendavil asjaoludel, vägistamine üli-
raskendavil asjaoludel jt., kui viimaste eest võib karistusena mõista surmanuhtluse.

ENSV TsPK § 124 kohaselt arutavad kohtuorganite päde-
vusse kuuluvaid tsiviilasju rajooni (linna) rahvakohtud. Eesti NSV Ülenkohus arutab tsiviilasja esimese astme kohtuna vaid siis, kui ta seda vajalikuks peab. Peale kohtuorga-
nite lahendab tsiviilvaidlusi veel arbitraaž.

Rahvakohtu tegevus ei ammendu kriminaal- ja tsiviilas-
jade arutamisega esimese astme kohtuna. Rahvakohtu kompe-
tentsi kuulub ka tingimisi enne tähtaega karistusest vabas-
tamine ja karistuse asendamine kergemaliigilise karistuse-
ga, meditsiinilise iseloomuga sunnivahendite kohaldamine ja nende vahendite kohaldamise lõpetamine, alaealiste suhtes kasvatusliku iseloomuga sunnivahendite kohaldamine ja nende vahendite kohaldamise lõpetamine, administratiivorganite tegevuse peale esitatud kaebuste läbivaatamine jt. küsimuste lahendamine.

Seaduses ettenähtud juhtudel arutab rahvakohus või rah-
vakohtunik administratiivõiguserikkumise asju. Rahvakohtu-
nik arutab näiteks pisiriisumise, pisispekulatsiooni, pisi-
huligaansuse ning miilitsatöötaja või rahvamalevlase sea-
dusliku korralduse või nõudmise kuritahtliku eiramise asju. Rahvakohtuniku poolt kohaldatavateks administratiivkaristus-
teks on hoiatus, rahatrahv, paranduslik töö või administra-
tiivvarest. Teatavate rikkumiste eest on lubatud ka administ-
ratiivõiguserikkumise riistaks või vahetuks objektiks olnud eseme konfiskeerimine.

Peale konkreetsete asjade arutamise uurivad ja üldis-
tavad rahvakohtud kohtupraktikat, selgitavad välja õiguse-

rikkumise põhjusi ja soodustingimusi ning võtavad tarvitusele abinõusid nende kõrvaldamiseks. Näiteks võidakse rahvakohtu ettepanekul võtta vastava rajooni või linna rahvasaadikute nõukogu istungjärgu päevakorda küsimus sotsialistliku seaduslikkuse olukorrast kas antud rajoonis (linnas) tervikuna või mõnes asutuses, ettevõttes, organisatsioonis.

Rahvakohtule langeb üldse tunduv osa kohtute tehtavast profülaktilisest tööst: loengud ja vestlused elanikkonnale, kirjutised ajalehes, esildised partei- ja nõukogude organitele õiguskorra kaitse küsimustes, erimäärused organisatsioonide töös ilmnenu puuduste kõrvaldamiseks jne. Rahvakohtutel on kõrgemalseisvate kohtutega võrreldes rohkem võimalusi koordineerida oma tööd nõukogude, parteiorganite ja ühiskondlike organisatsioonidega.

Viimati nimetatutest on rahvakohtud eriti tihedalt seotud seltsimehelike kohtutega. Rahvakohtud abistavad üldsust seltsimehelike kohtute moodustamisel. Nad osutavad seltsimehelikele kohtutele abi nende töös: instrueerivad seltsimehelike kohtute esimehi ja liikmeid, peavad neile loenguid ja ettekandeid, organiseerivad nõupidamisi kogemuste vahetamiseks ja seadustega tutvumiseks jne. Rahvakohtud saadavad seaduses ettenähtud juhtudel ja korras seltsimehelikele kohtutele arutamiseks niisuguseid asju, mida nad võivad ka ise arutada, ning võtavad enda menetlusse seltsimehelikest kohtutest saabunud asju. Teatavatel juhtudel rahvakohtud täidavad seltsimehelike kohtute otsuseid.

3. Autonoomse vabariigi ülemkohtu, krai-, oblasti- ja linnakohtu, autonoomse oblasti kohtu ning autonoomse ringkonna kohtu k r i m i n a a l a s j a d e kohtukollegium arutab esimese astme kohtuna ohtlikumaid kuritegusid, mida rahvakohtud pole õigustatud arutama. Need kuriteod on seaduses (näit. VNFSV KrPK § 36) ammendavalt loetletud. Nende hulka kuuluvad põhiliselt samad kuriteod, mida ENSV-s arutab esimese astme kohtuna Eesti NSV Ülemkohus, kui nende eest karistusena võib mõista surmanuhtluse (ENSV KrPK § 28). Kõnealuste kohtute kriminaalasjade kohtukollegiumid võivad enda arutada võtta aga ka sellise kuriteo, mis seaduse järgi allub rahvakohtule.

Seaduses ei ole loetletud neid tsiviillasju, mida krai- ja nendega võrdsete kohtute tsiviillasjade kohtukolleeegiumid arutavad esimese astme kohtuna. Tähendatud kolleeegiumid arutavad tsiviillasju vaid siis, kui asja arutamist rahvakohtus ei peeta otstarbekaks (näit. kui asi on eriti keerukas või kui selles tehtud otsus on mitu korda tühistatud).

Erinevalt NSV Liidu Ülemkohtu ja liiduvabariikide ülemkohtute otsustest ja määrustest jõustuvad krai- ja nendega võrdsete kohtute kohtukolleeegiumide otsused (nagu rahvakohutute omadki) mitte kohe pärast kuulutamist, vaid seaduses ettenähtud tähtaegade möödumisel. Järelikult on nende otsuste ja määruste peale võimalik kassatsioonikaebuste ja -protestide esitamine.

Autonoomse vabariigi ülemkohtu, krai-, oblasti- ja linnakohtu, samuti autonoomse oblasti kohtu ja autonoomse ringkonna kohtu kohtukolleeegiumide teiseks funktsiooniks on rahvakohtute jõustumata otsuste ja määruste peale esitatud kassatsioonikaebuste ja -protestide läbivaatamine. Selle tulemusena tehtud kassatsioonimäärused jõustuvad kohe pärast kuulutamist. Järelevalvemenetlusega kõnealused kohtukolleeegiumid ei tegele.

Krai- ja nendega võrdsete kohtute presiidiumid on enekõike kohtuliku järelevalve organid. Nad vaatavad läbi järelevalveproteste, mis on esitatud rajoonide (linnade) rahvakohtute jõustunud otsuste ja määruste peale, samuti rahvakohtunike tehtud kohtu alla andmise määruste ning kohtukolleeegiumide kassatsioonimääruste peale (mitte kolleeegiumide poolt esimese astme kohtuna tehtud otsuste ja määruste peale; neid vaatab läbi liiduvabariigi ülemkohus). Sellekohase protesti esitamise õigus on antud vastavalt autonoomse vabariigi, krai-, oblasti-, linna-, autonoomse oblasti ja autonoomse ringkonna prokurörile ning vastava kohtu esimehele, samuti liiduvabariigi prokurörile ja ülemkohtu esimehele ning nende asetäitjatele, aga ka NSV Liidu peaprokurörile ja tema asetäitjatele*. Ka presiidiumi poolt tehtud

* Seega rajooni (linna) rahvakohtu esimehel ja rajooni (linna) prokuröril pole õigust järelevalveproteste esitada. Kui nad järelevalveprotesti esitamist vajalikuks peavad,

määrused jõustuvad kohe pärast kuulutamist. Nende peale esitatud järelevalveproteste vaatab läbi liiduvabariigi ülemkohtu vastav kohtukolleegium.

Peale õigusemõistmise tegeleb presiidium muudegi küsimustega: vaatab läbi kohtupraktika uurimise ja üldistamise materjale ning kohtustatistika analüüsi andmeid, kuulab ära kohtukolleegiumide esimeeste aruandeid, vaatab läbi kohtuaparaadi töökorralduse küsimusi, abistab rahvakohtuid seaduste õigel ja ühetaolisel kohaldamisel jne.

4. Liiduvabariigi ülemkohtu kohtukolleegiumid täidavad õigusemõistmisel kõiki kohtu funktsioone.

Kohtukolleegiumide esimeseks funktsiooniks on asjade arutamine esimese astme kohtuna.

Nendes liiduvabariikides, kus kohtusüsteem on kahelüliline, on liiduvabariigi ülemkohtu kriminaalasjade kohtukolleegiumile alluvate kriminaalasjade ammendav loetelu antud seaduses (näiteks ENSV KrPK-s § 28). Siia kuuluvad ohtlikumad kuriteod, mida rahvakohtud pole õigustatud arutama. Nendes liiduvabariikides aga, mille koosseisu kuuluvad autonoomsed vabariigid, kraid, oblastid jne., annavad kriminaalprotsessi koodeksid vaid nende asjade üldise iseloomustuse, mida võib liiduvabariigi ülemkohtus arutada. Nii öeldakse VNFSV KrPK §-s 38, et VNFSV Ülemkohtule alluvad eriti keerukad või eriti suure ühiskondliku tähtsusega kriminaalasjad. Sääraseid asju võetakse menetlusse ülemkohtu enda või liiduvabariigi prokuröri initsiatiivil. Järelikult nemad tunnistavad asja eriti keerukaks või suure ühiskondliku tähtsusega olevaks.

Liiduvabariikide tsiviilprotsessikoodeksid ei nimeta neid tsiviilasju, mida esimese astme kohtuna peavad arutama liiduvabariikide ülemkohtud. Praktika näitab, et kõnealuste kohtute tsiviilasjade kohtukolleegiumid arutavad esimese astme kohtuna eriti keerukaid tsiviilasju, millel on printsiipaalne tähendus. Sageli annab need kolleegiumide arutada liiduvabariigi ülemkohtu presiidium või pleenum või NSV Lii-

pöörduvad nad kõrgemalseisva kohtu esimehe või prokuröri poole.

du Ülemkohus madalamalseisvate kohtuorganite määruste tühistamise korral. Tsiviillasja võib oma menetlusse võtta aga ka asja kassatsiooni- või järelevalvekorras läbivaatav tsiviillasjade kohtukolleegium omal initsiatiivil.

Kohtukolleegiumide teiseks funktsiooniks on kassatsioonimenetlus. Nad vaatavad läbi vahetult madalamalseisvate kohtute jõustumata otsuste ja määruste peale esitatud kassatsioonikaebusi ja -proteste. Vabariikides, kus kohtusüsteem on kahelüliline, on sellisteks kohtuteks rahvakohtud, kolmelülilise kohtusüsteemiga liiduvabariikides aga vastavalt autonoomse vabariigi ülemkohus, krai-, oblasti- ja linnakohus, autonoomse oblasti kohus või autonoomse ringkonna kohus. Arusaadavalt on loetletud kohtud tegutsenud siis esimese astme kohtuna.

Ja lõpuks, kohtukolleegiumid tegelevad kohtuliku järelevalve menetlusega. Kahelülilise kohtusüsteemi puhul vaatavad nad läbi järelevalveproteste, mis on esitatud rahvakohtute jõustunud otsuste või määruste peale ja rahvakohtunike määruste peale. Liiduvabariikides, kus kohtusüsteem on kolmelüliline, vaatavad kohtukolleegiumid läbi järelevalveproteste, mis on esitatud autonoomse vabariigi ülemkohtu, krai-, oblasti- ja linnakohtu, autonoomse oblasti kohtu või autonoomse ringkonna kohtu presiidiumi määruste peale, samuti nimetatud kohtute kohtukolleegiumide poolt esimese astme kohtuna tehtud ja jõustunud kohtuotsuste ja -määruste peale, kui neid ei ole liiduvabariigi ülemkohtus kassatsioonikorras läbi vaadatud.

Järelevalveprotestide esitamise õigus asjades, mis vaadatakse läbi liiduvabariigi ülemkohtu kohtukolleegiumides, on vastava liiduvabariigi prokuröril ja ülemkohtu esimehel, samuti NSV Liidu peaprokuröril ning nende asetäitjatel.

Kohtukolleegiumide tegevus ei piirdu õigusemõistmisega. Nad uurivad ja üldistavad kohtupraktikat, analüüsivad kohtustatistikat ning täidavad muid volitusi.

Liiduvabariigi ülemkohtu presiidium on kohtuasjade suhtes üksnes kohtuliku järelevalve organ. Ta ei tegutse ei esimese astme ega kassatsiooniastme kohtuna.

Presiidium vaatab läbi järelevalveproteste, mis on esi-

tatud liiduvabariigi ülemkohtu kohtukolleeegiumide poolt esimese astme kohtuna tehtud otsuste ning kassatsiooni- ja järelevalvekorras tehtud määruste peale, samuti ülemkohtu liikmete tehtud määruste peale. Vastavate protestide esitamise õigus kuulub liiduvabariigi prokurörile ja ülemkohtu esimehele, samuti NSV Liidu peaprokurörile ning nende asetäitjatele. NSV Liidu Ülemkohtu esimehel ja tema asetäitjatel on see õigus aga üksnes juhul, kui liiduvabariigi ülemkohtu otsus või määrus on vastuolus üleliidulise seadusega või rikub teiste liiduvabariikide huve.

Peale kohtuasjade läbivaatamise tegeleb liiduvabariigi ülemkohtu presiidium veel muudegi küsimustega. Näiteks Eesti NSV Ülemkohtu presiidium vaatab läbi kohtupraktika uurimise ja üldistamise ning kohtustatistika analüüsi materjalid, kuulab kohtukolleeegiumide esimeeste aruandeid kolleeegiumi tegevuse kohta, arutab Eesti NSV Ülemkohtu aparaadi töö küsimusi, abistab kohtuid seadusandluse õigel ja ühetaolisel kohaldamisel jne.

Ka liiduvabariigi ülemkohtu pleenum ei tegutse esimese astme kohtuna ega vaata läbi kassatsiooniaebusi ja -proteste. Tema osa kohtuasjade lahendamises seisneb enamikus liiduvabariikides ülemkohtu presiidiumi määruste peale esitatud järelevalveprotestide läbivaatamises. Ukraina ja Valgevene NSV-s vaatab aga pleenum läbi järelevalveproteste, mis on esitatud ülemkohtu kohtukolleeegiumide otsuste ja määruste peale. Vene NFSV-s ülemkohtu pleenum üldse ei vaata läbi konkreetseid kohtuasju. Seal on konkreetsetes asjades kõrgeimaks kohtuorganiks ülemkohtu presiidium.

Pleenumile on järelevalveproteste õigustatud esitada needsamad isikud, kes presiidiumilegi.

Kuna liiduvabariigi ülemkohtu pleenum on vastava liiduvabariigi kõrgeim kohtuorgan, siis on temale pandud kohustus tagada seadustest ühesugune arusaamine ja seaduste ühetaoline rakendamine (ühtne kohtupraktika) kõigis liiduvabariigi kohtuis. Selleks on näiteks Eesti NSV Ülemkohtu pleenum volitatud:

1) läbi vaatama kohtupraktika ja kohtustatistika üldistamise materjale, samuti Eesti NSV prokuröri ja Eesti NSV

justiitsministri esildisi ning andma kohtutele juhendavaid selgitusi vabariigi seadusandluse kohaldamise küsimustes. Nende selgituste andmise küsimuste arutamisel võib ära kuulata rahvakohtute esimeeste ettekandeid kohtupraktikast seadusandluse kohaldamisel;

2) läbi arutama ja otsustama seaduste algatamise korras esildiste tegemise Eesti NSV Ülemnõukogule või Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumile, Eesti NSV seaduste tõlgendamise kohta aga Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumile;

3) kuulama informatsiooni Eesti NSV Ülemkohtu presiidiumi tööst ning Eesti NSV Ülemkohtu kohtukolleeegiumide esimeeste aruandeid kolleeegiumi tegevusest;

4) läbi vaatama NSV Liidu Ülemkohtu esimehe ja Eesti NSV Ülemkohtu esildised Eesti NSV Ülemkohtu pleenumi juhendavate selgituste NSV Liidu ja Eesti NSV seadusandlusele või NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi määrustele mittevastavuse kohta.

Pleenumil on muidki volitusi.

5. Sõjatribunalid arutavad sõjaväelaste ja nendega võrdsustatud isikute kuritegude asju.

Vastavalt "Sõjatribunalide põhimääruse" §-le 11 alluvad sõjatribunalidele:

1) sõjaväelaste, samuti kordusõppusel, õppekogunemistel viibivate sõjaväekohuslaste poolt toimepandud kõikide kuritegude asjad;

2) riikliku julgeoleku organite ohvitserkoosseisu, lipnike, mitšmanite, seersantide, vanemate, sõdurite ja madruste poolt toimepandud kõikide kuritegude asjad;

3) parandusliku töö asutuste juhtiva koosseisu isikute poolt toimepandud kehtiva teenistuskorra vastaste kuritegude asjad;

4) kõik spionaažiasjad;

5) kuritegude asjad, mille on toime pannud isikud, kellega suhtes on eriviide NSV Liidu seadusandluses.

Koos kriminaalasjaga arutavad sõjatribunalid sõjaväeosade, riiklike ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide, kolhooside, muude kooperatiivsete organisatsioonide ja nende koondiste ning teiste ühiskondlike organisatsioonide, sa-

muti kodanike tsiviilhagisid neile kuriteoga tekitatud materiaalse kahju hüvitamiseks. Kohtades, kus erandlike asjaolude (näit. sõjategevus) tõttu ei tegutse üldkohtud, arutavad sõjatribunalid kõiki kriminaal- ja tsiviilasju.

Kohtuasjade alluvus sõjatribunalidele on järelikult määratud kolme põhiprintsiibi alusel: 1) personaalne (alluvad kõik sõjaväelaste ja nendega võrdsustatud isikute kuriteod); 2) materiaalne (alluvad teatavat liiki asjad, näiteks kõik spionaažiasjad); 3) territoriaalne (alluvad teataval territooriumil toimepandud kuriteod).

On võimalik, et isiku või isikute grupi poolt toimepandud kuritegudest vähemalt üks allub sõjatribunalile, ülejäänud aga alluvad üldkohtutele. Sellisel juhul arutab sõjatribunal kõiki nende isikute poolt toimepandud kuritegusid. Isikute grupi puhul on samuti võimalik olukord, kus kohtuasi kas või ainult ühe kurjategija osas allub sõjatribunalile, teiste osas aga üldkohtutele. Nüüd arutab sõjatribunal kohtuasja kõikide isikute suhtes.

Sõjaväelaste ja nendega võrdsustatud isikute poolt sõjaväeteenistuses või riikliku julgeoleku organite teenistuses viibimise ajal toimepandud kuritegude asju arutavad sõjatribunalid ka siis, kui need isikud on asja kohtuliku arutamise ajaks vallandatud.

Isikute poolt enne sõjaväeteenistusse kutsumist või riikliku julgeoleku organitesse teenistusse astumist toimepandud kuritegude asju arutavad üldkohtud vaatamata sellele, et need isikud asja arutamise ajal viibivad sõjaväeteenistuses või teenistuses riikliku julgeoleku organeis.

Nagu eespool tähendatud, on sõjakohtuorganite süsteem kolmelüliline. Kriminaalasja allumine ühe või teise lüli tribunalile sõltub kolmest faktorist: 1) kohtualuse sõjaväe-auastmest, 2) kohtualuse ametikohast ja 3) ähvardava karistuse raskusest.

Nii alluvad esimese lüli sõjatribunalidele nende isikute kuriteod, kellel on sõjaväe-auaste kuni alampolkovnikuni või teise järgu kaptenini (kaasa arvatud). Kohtades, kus erandlike asjaolude tõttu ei tegutse üldkohtud, arutavad kõiki tsiviilasju esimese lüli sõjatribunalid.

Teise lüli sõjatribunalidele alluvad:

1) polkovniku või esimese järgu kapteni auastmega isikute kuritegude asjad;

2) polgukomandöri või esimese järgu laevakomandöri või kõrgemal sõjaväelistel ametikohtadel, samuti ka ametiseisundilt nendega võrdsete isikute kuriteoasjad;

3) kõik kuritegude asjad, mille eest rahuaja tingimustes on seadusega ette nähtud surmanuhtlus.

NSV Liidu Ülemkohtu sõjakolleeegiumile alluvad eriti tähtsad asjad, samuti nende sõjaväelaste kuriteoasjad, kellel on kindrali (admirali) auaste või kes on väekoondise komandöri või kõrgemal ametikohal või nendega võrdsustatud ametikohtadel.

Kõrgemalseisval sõjatribunalil ja NSV Liidu Ülemkohtu sõjakolleeegiumil on õigus võtta oma menetlusse esimese astme kohtuna iga kohtuasi, mis kuulub madalamalseisva sõjatribunali alluvusse.

6. NSV Liidu Ülemkohtu kohtukolleeegiumid (tsiviilasjade kohtukolleeegium ja kriminaalasjade kohtukolleeegium) täidavad õigusemõistmisel kaht funktsiooni - arutavad asju esimese astme kohtuna ja vaatavad neid läbi kohtuliku järelevalve korras.

Esimese astme kohtuna arutavad kohtukolleeegiumid eriti tähtsaid tsiviil- ja kriminaalasju. Seadusega ei ole neid konkretiseeritud. Kohtukolleeegiumid võtavad asju enda menetlusse omal initsiatiivil või NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi initsiatiivil. Ka NSV Liidu peaprokurör võib taotleda asja arutamist kohtukolleeegiumis. Praktika näitab, et kohtukolleeegiumid arutavad esimese astme kohtuna asju, mida on korduvalt arutatud liiduvabariikide kohtuis, samuti asju, mis puudutavad üleliidulise tähtsusega organisatsioonide või mitme liiduvabariigi huve või on muul põhjusel suure ühiskondliku tähendusega (riigi ja ühiskonna vara riisumine eriti suures ulatuses, valuutaoperatsioonide eeskirjade rikumine jne.). Näiteks arutas kriminaalasjade kohtukolleeegium 1987. a. avariid Tšernobõli aatomielektrijaamas, reisilaeva "Admiral Nahhimov" uppumist Novorossiiski sadama piirkonnas, Saksamaa Liitvabariigi kodaniku M. Rusti juhitud len-

nuki maandamist Moskvas Punasel väljakul ning NLKP Buhhaara oblastikomitee endise esimese sekretäri A. Karimovi poolt altkäemaksu võtmist ja andmist eriti raskendavatel asjaoludel.

Esimese astme kohtuna tegutsevad NSV Liidu Ülemkohtu kohtukolleegiumid suhteliselt harva. Rohkem tuleb neil teelda kohtuliku järelevalve menetlusega. Nad vaatavad läbi NSV Liidu Ülemkohtu esimehe, NSV Liidu peaprokuröri ja nende asetäitjate proteste liiduvabariikide ülemkohtute kohtukolleegiumide otsuste peale, kui need on, nagu eespool juuba tähendatud, vastuolus üleliiduliste seadustega või rikuvad teiste liiduvabariikide huve. Teiste liiduvabariikide huve on rikutud näiteks siis, kui ühe liiduvabariigi ülemkohus ebaõigesti kohaldas või tõlgendas teise liiduvabariigi seadust.

Liiduvabariikide ülemkohtute otsuste peale (otsuseid teevad aga vaid kohtukolleegiumid esimese astme kohtuna) esitatud järelevalveproteste on õigustatud läbi vaatama ka liiduvabariikide ülemkohtute presiidiumid või pleenumid (olevalt nende kompetentsist). Järelikult NSV Liidu Ülemkohtu esimees, NSV Liidu peaprokurör ja nende asetäitjad otsustavad igal üksikjuhul eraldi, kellele nad protesti esitavad, kas liiduvabariigi ülemkohtu presiidiumile või pleenumile või hoopiski NSV Liidu Ülemkohtu vastavale kohtukolleegiumile.

Ka NSV Liidu Ülemkohtu sõjakolleegium tegutseb esimese astme kohtuna, arutades teatavat osa nendest kohtuasjadest, mis on antud sõjatribunalide alluvusse. Erinevalt tsiviilasjade kohtukolleegiumist ja kriminaalasjade kohtukolleegiumist on sõjakolleegium aga ka kassatsiooniaseme kohus, vaadates läbi teise lüli sõjatribunalide otsuste ja määruste peale esitatud kassatsiooni- ja erikaebusi ning -proteste. Teise lüli sõjatribunalide suhtes on ta samuti kohtuliku järelevalve organ. Järelevalveproteste on õigustatud esitama NSV Liidu Ülemkohtu esimees, NSV Liidu peaprokurör ja nende asetäitjad. Samuti NSV Liidu Ülemkohtu sõjakolleegiumi esimees ja sõjaväe peaprokurör. Sõjakolleegium vaatab asju läbi ka uute asjaolude ilmnemise korral.

Peale kohtuasjade arutamise ja läbivaatamise on kolleegiumidel muidki volitusi. Nii on tsiviilasjade kohtukolleegium ja kriminaalasjade kohtukolleegium õigustatud lahendama asja läbivaatamise koha üle tekkinud vaidlusi liiduvabariikide kohtute vahel, samuti otsustama teise riigi protsessiseadusandluse kohaldamise võimalikkust kohtute poolt, kui vastavalt NSV Liidu rahvusvahelisele lepingule täidetakse välisriigi kohtu ülesannet üksikute protsessitoimingute teostamiseks.

NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi peamiseks funktsiooniks õigusemõistmisel on järelevalvemenetlus. Ta vaatab läbi NSV Liidu Ülemkohtu esimehe või NSV Liidu peaprokuröri proteste NSV Liidu Ülemkohtu kohtukolleegiumide kohtuotsuste ja -määruste peale, samuti liiduvabariikide ülemkohtute presiidiumide ja pleenumite määruste peale. Samuti vaatab ta uute asjaolude ilmnemise korral NSV Liidu peaprokuröri arvamuse põhjal läbi asju, milles kohtuotsuse või -määruse on teinud NSV Liidu Ülemkohtu kohtukolleegium või on võetud vastu määrus NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi enda poolt.

Õigusemõistmine moodustab vaid osa NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi kompetentsist. Mitte sugugi väiksema tähtsusega pole tema muud volitused, iseäranis need, mille realiseerimine tagab seadustest ühesuguse arusaamise ja ühtse kohtupraktika meie maa kõigi kohtute tegevuses. Seaduse "NSV Liidu Ülemkohtust" § 18 kohaselt täidab NSV Liidu Ülemkohtu pleenum õigusemõistmise kõrval veel järgmisi volitusi:

- vaatab läbi kohtupraktika ja kohtustatistika üldistamise materjali, samuti NSV Liidu peaprokuröri ja NSV Liidu justiitsministri esildisi;

- kinnitab NSV Liidu Ülemkohtu esimehe esildusel NSV Liidu Ülemkohtu liikmete hulgast kohtukolleegiumide koosseisud ja NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi sekretäri;

- kinnitab NSV Liidu Ülemkohtu esimehe esildusel Teadusliku Konsultatiivnõukogu NSV Liidu Ülemkohtu juures;

- arutab ja otsustab esildise tegemise NSV Liidu Ülemnõukogule või NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumile seaduste algamise korras, NSV Liidu seaduste tõlgendamise kohta aga NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumile;

- kuulab ära NSV Liidu Ülemkohtu Kohtukolleegiumide esimeeste aruanded kolleegiumi tegevuse kohta;

- kuulab ära liiduvabariikide ülemkohtute esimeeste, NSV Liidu relvajõudude väeliikide, sõjaväeringkondade, väe-gruppide ja laevastike sõjatribunalide esimeeste ettekanded NSV Liidu seadusandluse kohaldamise praktika kohta, samuti NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi juhendavate selgituste täit-mise kohta;

- vaatab läbi NSV Liidu Ülemkohtu esimehe esildisi liiduvabariikide ülemkohtute pleenumite juhendavate selgi-tuste mittevastavuse kohta NSV Liidu seadusandlusele või NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi määrustele;

- vaatab läbi NSV Liidu peaprokuröri esildisi liidu-vabariikide ülemkohtute pleenumite juhendavate selgituste mittevastavuse kohta NSV Liidu seadusandlusele.

Niisuguseid mõisteid nagu kohtupraktika uurimine ja üldistamine, juhendavad selgitused seadusandluse kohalda-mise küsimustes, seaduste algatamine ja seaduste tõlgenda-mine on tarvitatud eespoolgi, ilma et nendel oleks lähe-malt peatunud. Kuna NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi tegevuses on mainitud terminitega seonduvatel volitustel eriline koht, on neid ja mõningaid teisi küsimusi tarvis käsitleda veidi põhjalikumalt.

Kohtupraktikat mõistetakse laiemas ja kitsamas tähen-duses.

Kohtupraktikaks laiemas tähenduses on kohtute poolt seaduste kohaldamine konkreetsete asjade lahendamisel. Aval-dub see kohtuotsustes ja -määrustes. Seega on kohtuprakti-kast selles mõttes õige rääkida vaid seoses õigusemõistmi-sega. Kuid ega kõik toimingud õigusemõistmise käiguski ole kohtupraktika, näiteks süüdistuskokkuvõtte avaldamine koh-tuliku uurimise alguses. Seda põhjusel, et niisuguse toi-mingu teostamisel kohus küll täidab vastavat seadusenõuet (ENSV KrPK § 238 lg. 1), kuid ei kohalda seadust. Seaduse kohaldamise all tuleks mõelda seaduse raames säärase küsi-muse lahendamist, millele selles aktis ei ole antud ühe-selt mõistetavat vastust, mil on mõeldavad erinevad lahen-did. Seadust on kohaldatud näiteks siis, kui kohus keeldus

isikut eluruumist välja tõstmast või mõistis kuritahtliku huligaansuse toimepannud isikule vabadusekaotuse kolmeks aastaks (seadus lubab mõista ühest kuni viie aastani).

Kohtupraktikaks kitsamas tähenduses on kohtute poolt üht või teist laadi küsimuste lahendamise teatav tendents, mis ilmneb jõustunud kohtuotsuste ja -määruste põhjal. Kohtupraktikast kõnesolevas tähenduses on jutt näiteks siis, kui erialakirjanduses märgitakse, et kohtud loevad sotsialistliku vara riisumise toimepanduks eriti suures ulatuses siis, kui riisutu väärtus on 10 000 rubla või enam.

Uurida ja üldistada saab mõne konkreetse kohtu (näiteks Tartu Linna Rahvakohtu) või mingi lüli kõigi või osa kohtute (näiteks Eesti NSV rahvakohtute) praktikat.

Kohtupraktikat uurivad ja üldistavad kõik kohtud, samuti justiitsministeeriumid ja nende kohalikud organid. Kõnesoleva tegevuse suurele tähtsusele osutab asjaolu, et see on otseselt ette nähtud vastavates seadustes. Seejuures eristatakse kohtupraktika uurimist ja üldistamist ennast ning kohtupraktika uurimise ja üldistamise materjalide läbivaatamist.

Eesti NSV-s on kohtupraktikat uurima ja üldistama volitatud rahvakohus, Eesti NSV Ülemkohtu kohtukolleegiumid ning Eesti NSV Justiitsministeerium koordineeritult meie ülemkohtuga; Eesti NSV Ülemkohtu presiidium vaatab läbi kohtupraktika uurimise ja üldistamise, pleenum aga kohtupraktika üldistamise materjale (vt. seaduse "Eesti NSV kohtukorralduse kohta" §-d 18 lg. 1. p. 4; 24 lg. 3; 32 lg. 2; 36 p. 2. ja 38 lg. 2).

Seaduses "NSV Liidu Ülemkohtust" pole sõnaselgelt öeldud, milline struktuuriüksus kohtupraktikat vahetult uurib ja üldistab. Mainitud seaduse §-st 37 lg. 1 p. 5 ja lg. 2 p. 3 võib vaid järeldada, et see on kohtukolleegiumide volitus. Enesestmõistetavalt tegeleb sellega NSV Liidu Ülemkohtu kohtupraktika üldistamise osakond. Ka NSV Liidu Justiitsministeerium uurib ja üldistab kohtupraktikat, koordineerides seda tegevust NSV Liidu Ülemkohtuga ("Aluste" § 18 lg. 1. p. 4). NSV Liidu Ülemkohtu pleenumile on aga pandud kohtupraktika üldistamise materjali läbivaatamine.

Kohtupraktika uurimine ja üldistamine pole eesmärk omaette. See on õigusemõistmise täiustamise tähtis abinõu, kuna võimaldab anda hinnangut kohtute tööle, selgitada välja tekkinud raskused ja puudused ning kavandada meetmed kohtute tegevuse paremustamiseks. Kohtupraktika uurimine näitab, kuidas kohtud täidavad seaduse ja NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi määruste nõudeid ning millistes küsimustes on lahkavamused ilmnenu.

Kohtupraktika üldistamise tulemused vormistatakse õienäendi kujul. Selles esitatakse kogutud ja analüüsitud materjal, statistilised andmed, iseloomulikud näited praktikast, samuti tehakse järeldusi ja soovitusi olukorra paremustamiseks.

Kohtupraktika üldistamise tulemused realiseeritakse peaaegselt kahes vormis. Esiteks kohtupraktika ülevaadete näol, mis saadetakse kohtutele ning ühtlasi avaldatakse väljaandes "Бюллетень Верховного Суда СССР". Ülevaates kajastatakse õienäendi põhiseisukohad, tuuakse näiteid kohtuasjade õige ja ebaõige lahendamise kohta, analüüsitakse neid seaduse seisukohti, mille suhtes on sagedamini eksitud, antakse soovitusi õiguserikkumiste profülaktikaks jne. Kohtupraktika üldistusmaterjali realiseerimise teiseks vormiks on NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi (ja liiduvabariikide ülemkohtute pleenumite) juhendavaid selgitusi sisaldavate määruste projektide ettevalmistamine. Nagu eespool juba märgitud, on NSV Liidu Ülemkohtu pleenumil õigus anda kohtuile juhendavaid selgitusi seadusandluse kohaldamise küsimustes, mis on tekkinud kohtuasjade arutamisel.

Miks seadusi on tarvis selgitada?

Et õigusnormi kohaldada täpselt vastavuses tema sisule, peaks norm olema formuleeritud selgelt, lihtsalt, kõigile arusaadavalt, ainult üheselt mõistetavalt. Tegelikult see alati nõndamoodi ei ole. Näiteks on ENSV KrK §-s 204 lg. 1 ette nähtud vastutus mootorsõiduki ohutu liiklemise või ekspluaateerimise eeskirjade rikkumise eest isiku poolt, kelle juhtimisel on mootorsõiduk, kui selle rikkumisega tekitati kannatanule raske või kerge kehavigastus või põhjustati oluline varaline kahju. Sellest tekstist ei saa vastust vähemalt kahele küsimusele: 1) kas mootorsõiduki all mõeldakse ka näi-

teks abimootoriga jalgratast ning 2) mitme rubla suurune varaline kahju on oluline. KrK-s on üsna palju teisigi mõisteid, mille sisu ei ole seal avatud (raske tagajärg, tunduv kahju, õnnetusjuhtum inimesega, kahju inimese tervisele jne.). Seaduse ühetaolise kohaldamise tagamiseks ongi niisugustel juhtudel tarvis ametlikku selgitust, mida peavad arvestama kõik organid ja ametiisikud.

Juhendavaid selgitusi annab NSV Liidu Ülemkohtu pleenum määruste kujul. Nendes analüüsitakse teatava seaduse kohaldamise praktikat, juhitakse kohtute tähelepanu selles osas esinenud vigadele, selgitatakse, kuidas seadusest tuleb aru saada ja kuidas seda kohaldada jne. Kõnesolevate selgituste kohta olgu esitatud järgmised näited.

ENSV KrK § 164 lg. 2 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavad paragrahvid loevad üheks altkäemaksu võtmise raskendavaks asjaoluks altkäemaksu väljapressimise. Kuna selle mõiste sisustamisel tekkis praktikas raskusi, andis NSV Liidu Ülemkohtu pleenum oma 23. septembri 1977. a. määruse nr. 16 "Altkäemaksuasjade kohtupraktikast" punktis 7 g järgmise selgituse: "Altkäemaksu väljapressimine tähendab altkäemaksu nõudmist ametiisiku poolt ähvardusega panna toime selliseid ametialaseid tegusid, mis võivad tekitada kahju altkäemaksu andja seaduslikele huvidele, või viimase asetamist teadlikult sellisesse olukorda, kus ta on sunnitud andma altkäemaksu ära hoidmaks kahjulikke tagajärgi tema õiguslikult kaitstud huvidele." (Vt./354)

Kriminaalvastutuseks eeskirjade rikkumise eest ehitustööl on minimaalse tagajärjena nõutav kahju tekitamine inimese tervisele (ENSV KrK § 206 lg. 1). Seoses sellega ütleb NSV Liidu Ülemkohtu pleenum, et mõiste "kahju inimese tervisele" ... tähendab ühele isikule raske kehavigastuse või ühele või mitmele isikule lühiajalise terviserikkega kerge kehavigastuse tekitamist" (vt./364).

NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi juhendavad selgitused pole aga pühendatud ainult ühe konkreetsete seadusenormide kohaldamise küsimustele. Neid antakse ka kohtuliku tegevuse üldküsimustes eesmärgiga tõsta õigusemõistmise kvaliteeti

tervikuna (vt. näit./32), seoses uue üleliidulise seaduse kehtestamisega (vt. näit./37), NSV Liidu Ülemkohtu või liiduvabariikide ülemkohtute tegevuse kohta (vt. näit./38), NLKP kongresside ning NLKP Keskkomitee otsustest ja määrustest, samuti NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu tähtsamatest ühismäärustest tulenevate kohtu ülesannete täitmiseks (vt. näit./39) ja veel muudeski küsimustes.

Kuna sellekohastes aktides pole öeldud, kelle antud seaduste kohaldamist NSV Liidu Ülemkohtu pleenum selgitab, siis on alust järeldada, et ka liiduvabariikide omi. Niisugune vajadus tekib näiteks siis, kui liiduvabariikide samasisulisi seadusenorme on eri liiduvabariikide ülemkohtute pleenumid selgitanud erinevalt. Tavaliselt annab NSV Liidu Ülemkohtu pleenum siiski selgitusi üleliiduliste seaduste kohaldamise küsimustes, seda ka siis, kui üleliiduline norm on lülitatud liiduvabariikide koodeksitesse. Viimasel juhul pole liiduvabariigi ülemkohtu pleenumil üldse õigust seda normi selgitada (vt./40).

Juhendavad selgitused antakse, nagu eespoolgi mainitud, kohtupraktika uurimise ja üldistamise ning kohtustatistika analüüsi põhjal. Vastavate projektide ettevalmistamises osalevad kohtutöötajate kõrval teistegi justiitsorganite (prokuratuuri, siseministeeriumi jne.) esindajad. Et juhendavad selgitused oleksid praktika ja teooria süntees, nüüdisaegse õigusteaduse tasemel ning rikastaksid seda, arutatakse selgituste projektid eelnevalt läbi NSV Liidu Ülemkohtu Teaduslikus Konsultatiivnõukogus. Seejärel saadetakse projekt arvamuse saamiseks liiduvabariikide ülemkohtutele, NSV Liidu Prokuratuurile, NSV Liidu Justiitsministeeriumile, NSV Liidu Siseministeeriumile, samuti teistele asjaomastele ametkondadele ja organitele, aga ka juriidilistele kõrgkoolidele ja teaduslikele uurimisinstituutidele. Alles siis esitatakse projekt arutamiseks NSV Liidu Ülemkohtu pleenumile.

1957. a. kinnitatud "NSV Liidu Ülemkohtu põhimääruses" ei olnud midagi öeldud juhendavate selgituste kohustuslikkuse kohta kohtutele, mistõttu oli alust lugeda neid üksnes soovitusteks. Praegu kehtiva seaduse "NSV Liidu Ülemkoh-

tust** §-s 3 on aga sõnaselgelt märgitud, et kõnealused juhendid on kohustuslikud, seejuures mitte ainult kohtuile, vaid ka teistele organitele ning ametiisikutele, kes kohaldavad seda seadust, mille kohta on selgitus antud.

Kuna konstitutsiooni kohaselt alluvad kohtunikud ainult seadusele, NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi juhendavad selgitused aga pole seadus, siis on vaidlustatud nende selgituste kohustuslikuks tunnistamise vajadus (vt. /41). See probleem väärrib tähelepanu, sest mainitud selgitused võivad tööpoolest piirata kohtu vabadust seaduse kohaldamisel. Kui seadus on formuleeritud mitmeti mõistetavalt, kas ei peaks siis igal kohtul olema õigus ise otsustada, kuidas seadusest aru saada, ilma et teine kohus talle oma arvamuse peale suruks? Tõsi, probleemi nõndamoodi lahendamisel võib NSV Liidu Ülemkohtul muutuda raskeks täita talle pandud kohustust tagada seaduste õiget ja ühetaolist kohaldamist õigusemõistmise teostamisel ("Seaduse" § 1 lg. 3). Seda saaks ära hoida selgituste veenvuse tõstmisega, sest veenvaid selgitusi arvestatakse ka siis, kui nad on esitatud soovitusena.

Vaidlusi on tekitanud ka NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi juhendavate selgituste juriidiline loomus, peaaegjalikult see, kas nad kujutavad endast seaduste tõlgendamist.

Seaduse tõlgendamise all mõeldakse selle ühiskondlik-poliitilise eesmärgi ja täpse sisu väljaselgitamist tuginedes seaduse tekstile. Tõlgendamise tulemusena jääb õigusnorm kehtima endises redaktsioonis, uut õigusnormi ei teki. Vastavalt NSV Liidu konstitutsiooni §-le 121 p. 5 tõlgendab üleliidulisi seadusi NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium; Eesti NSV seaduste tõlgendamise õigus on Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumil (Eesti NSV konstitutsiooni § 108 p. 6).

Vaatamata sellele, et konstitutsioonid on seaduste tõlgendamise pannud üksnes ülemnõukogude presiidiumidele, räägitakse siiski ka seaduste kohtulikust tõlgendamisest, mille üheks liigiks peetakse ülemkohtute pleenumite juhendavate selgituste andmist (vt. näit./42). Kohtulikud tõlgendu-

* Edaspidi ka "Seadus".

sed ja ülemnõukogude presiidiumide poolt antavad tõlgendused pole aga identsed mõisted. Peamine erinevus - viimati nimetatud tõlgendused on legaalsed, esimesena nimetatud aga mitte. Ka seadus eristab neid mõisteid, lugedes juhendavate selgituste andmist ja esildise tegemist seaduste tõlgendamiseks NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi eri volitusteks ("Seaduse" § 18 p. 3 ja 6). Ka NSV Liidu Ülemkohtu esimeses põhimäärustes aastatest 1923 ja 1929, mil Ülemkohtule oli antud seaduste tõlgendamise õigus, mainiti seda kõrvuti juhendavate selgituste andmisega. Hilisemates aktides loobuti seaduste tõlgendamist nimetamast NSV Liidu Ülemkohtu volituseks.

Kas ülemnõukogude presiidiumide antud seaduste tõlgendused ja ülemkohtute juhendavad selgitused seaduste kohaldamiseks oma sisu poolest erinevad? Alati mitte.

Näiteks öeldakse Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 29. jaanuari 1982. a. otsuse "'Eesti NSV kriminaalkodeksi" § 151² kohaldamise korra kohta" p-s 2 järgmist: "Ebaseadusliku tasu väljapressimise all tuleb mõista elanike teenindamise alal töötaja poolt kodanikule mitte ainult otseselt väljendatud nõudmist maksta teatud tasu selle töötaja ametikohustuste hulka kuuluva teatava töö tegemise või konkreetse teenuse osutamise eest, vaid ka kodanike tahtlikku asetamist sellistesse tingimustesse, kus ta on sunnitud maksuma ebaseaduslikku tasu, vältimaks kahjulikke tagajärgi oma seaduslikele huvidele." (vt. 43). Sel kommentaaril on seaduse tõlgenduse tähendus. Eespool on kirjeldatud altkäemaksu väljapressimise mõiste avamist NSV Liidu Ülemkohtu poolt, mis kujutab endast seaduse selgitust. Kvalitatiivselt nad ei erine. Sama laadi mõisteteks võib lugeda ka näiteks suurt ulatust spekulatsiooni ja rasket tagajärge mäetööde ohutuseeskirjade rikkumise korral, kuid esimese mõiste on sisustanud Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium (seaduse tõlgendus), teise aga NSV Liidu Ülemkohus (seaduse selgitus). (Vt. vastavalt 43 ja 36.)

Kui seaduse tõlgendamist riigivõimuorgani poolt ja seaduse kohaldamiseks juhendavate selgituste andmist kohtu poolt lugeda eri funktsioonideks, siis on normaalne, et

nende organite õigused seaduste lahtimõtestamisel on erinevad. Kohtu selgituses ei tohiks olla midagi niisugust, mis loogiliselt ei tulene õiguse, eriti aga vastava õigusharu printsiipidest või seadusenormide võrdlevast analüüsist, mille käigus selgitatakse välja normidevahelised seosed ja vastastikused sõltuvused. Seaduse tõlgendajal võiks selles suhtes olla veidi vabamad käed. Näide. Eristatakse pisispekulatsiooni ning spekulatsiooni mitte suures, suures ja eriti suures ulatuses, samuti sotsialistliku vara pisiriisumist ning riisumist väikeses, tunduvas, suures ja eriti suures ulatuses. KrK-s ei ole neid spekulatsiooni ja riisumise liike piiritletud. Seadusesätete võrdlev analüüs ei võimalda seda teha. See, millist tegu lugeda pisiriisumiseks, millist toimepanduks eriti suures ulatuses jne., sõltub väga suurel määral nende kuritegude piiritleja äranägemisest. Sellepärast peaks vastavaid kuriteo tunnuseid (väike ulatus, tunduv ulatus jne.) selgitama just nimelt seaduse legaalse tõlgendamise vormis, mida osaliselt ongi tehtud *.

Kuna ülemkohtu juhendavad selgitused on antud seaduste kohaldamise küsimustes, siis seadus on primaarne, selgitus aga sekundaarne, mis ei loo uusi õigusnorme. Selgitus ei tohi olla seadusega vastuolus, vahel aga tegelikult on. Näiteks loeb ENSV KrK § 40, mis on koodeksisse lülitatud üleliidulisest seadusest, kuritegude kogumisse kuuluvaks üksnes need kuriteod, mis on ette nähtud KrK eriosa erinevates paragrahvides. NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 31. juuli 1981.a. määruse nr. 3 "Karistuse mõistmise praktikast mitme kuriteo toimepanemise puhul ja mitme kohtuotsuse järgi" p-s 2 aga tähendatakse, et seadusega ettenähtud eeskirju karistuse mõistmiseks kuritegude kogumi eest kohaldatakse siis, kui

* Siin kõnesolevatest tunnustest on kahjuks ametlikult tõlgendamata väike, tunduv, suur ja eriti suur ulatus sotsialistliku vara riisumise puhul. See on lausa lubamatu, eriti kui arvestada seda, et sotsialistliku vara riisumise eest eriti suures ulatuses on ette nähtud isegi surmanuhtlus. Isikule ühe või teise kuriteo inkrimineerimine ei tohiks oleneda kohtu äranägemisest; kuriteo olulised tunnused (näiteks eriti suur ulatus riisumisel) peaksid olema fikseeritud seaduses.

toimepandu on kvalifitseeritav kriminaalseaduse eri paragrahvide kui ka ühe paragrahvi eri lõigete (punktide) järgi... (vt. 45).

NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi juhendavad selgitused paistsid 1920-ndail aastail silma lühiduse ja lakoonilisuse poolest ning olid nagu vastused kohtute ja teiste organite töös tekkinud küsimustele (vt. 46). Kahjuks ei saaseda öelda kõikide kaasajal antud selgituste kohta, mis nii mõnigi kord on laialivalguvad, refereerivad (tsiteerivad) seaduses juba öeldut või juhivad kohtute tähelepanu enesestmõistetavatele nõudmistele. Näiteks mainitakse 18. aprillil 1986. a. määruse nr. 8 "Seadusandluse kohaldamisest autoriõigussuhetest tekkinud vaidluste arutamisel kohtus" p-s 9, et VNFSV TsK § 474 ... kohaselt on autor kohustatud tagastama saadud autoritasu, kui organisatsioon maksis selle välja arvutusvea või saaja pahatahtluse tõttu (vt. 47). 3. aprilli 1987. a. määruse nr. 3 "Protsessiseadusandluse rangest järgimisest õigusemõistmisel tsiviilasjades" p-s 1 aga juhitakse kohtute tähelepanu vajadusele rangelt järgida seaduslikkuse, kohtunike ja rahvakaasistujate sõltumatuse ning avalikkuse printsiipi, samuti protsessipoolte võrdsuse ning kollegiaalsuse printsiipi küsimuste arutamisel ja lahendamisel arutatavas asjas ning sotsialistliku õigusemõistmise teisi demokraatlikke printsiipe (vt. 48). Analoogilist ballasti leidub ka Eesti NSV Ülemkohtu pleenumi määrustes. Näiteks kohustatakse kohtuid altkäemaksuasjade arutamisel rangelt järgima seadusandlust ja NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 23. septembri 1977. a. määrust nr. 16 "Altkäemaksuasjade kohtupraktikast" (vt. 35). Ühes teises määruses aga öeldakse, et asjad tuleb läbi vaadata 10-päevase või 20-päevase tähtaja jooksul (TsPK § 87 lg. 2), mis seda liiki asjadele on kehtestatud (vt. 49). Liiduvabariikide ülemkohtute juhendavatele selgitustele heidetakse üldse ette seda, et nad peaaegjalikult kordavad NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi selgitusi, liialt sageli tuletavad kohtutele meelde vajadust rangelt järgida seadusandlust ja NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi juhendavaid selgitusi, omaenda selgitused aga peaaegu puuduvad (vt. 40).

Et NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi juhendavad selgitused oleksid kõigile kättesaadavad, avaldatakse nad väljaandes "Бюллетень Верховного Суда СССР". Peale nende ja eespool juba mainitud kohtupraktika ülevaadete publitseeritakse bülläänis ka NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi ja kohtukolleegiumide määrusi konkreetsetes tsiviil- ja kriminaalasjades, kohtupraktika kommentaare, kohtukolleegiumide vastuseid kohtutele, ametkondadele ja organisatsioonidele seaduste kohaldamise küsimustes, uusi üleliidulisi seadusi, artikleid seoses tähtsate ühiskondlik-poliitiliste sündmuste või partei ja valitsuse otsustega, informeeritakse NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi ja liiduvabariikide ülemkohtute pleenumite tegevusest, kohtute rahvusvahelistest sidemetest, uuest õiguskirjandusest jne. Kuigi NSV Liidu Ülemkohtu määrused konkreetsetes tsiviil- ja kriminaalasjades, kohtupraktika kommentaarid ning kohtukolleegiumide vastused seaduste kohaldamise küsimustes pole kohtutele kohustuslikud, neid Ülemkohtu autoriteedi tõttu siiski arvestatakse.

NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi juhendavad selgitused ei jää püsima dogmana. Ülemkohus kontrollib pidevalt selgitustes sisalduvate seisukohtade efektiivsust, kõrvutab neid uute seadustega ja muudatustega seadustes, samuti kohtupraktika vajadustega. Vajalikel juhtudel tehakse juhendavates selgitustes muudatusi ja täiendusi või tühistatakse vananenud selgitused.

NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi juhendavate selgituste kohustuslikkusest tuleneb vajadus kontrollida nende täitmist kohtute poolt. See kohustus lasub ennekõike NSV Liidu Ülemkohtul ("Seaduse" § 3 lg. 2).

Kõnesolevate selgituste kontrollimist reglementeerisid ka varem kehtinud seadused, kuid ebajärjekindlalt. Nii ei olnud 1957. a. "NSV Liidu Ülemkohtu põhimääruse" esialgses redaktsioonis seda kohustust Ülemkohtule pandud. Küll nähti see ette NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 30. septembri 1967. a. seadlusega, mis tegi muudatusi ja täiendusi "Põhimääruses". Nelja aasta pärast see seadusenorm aga tühistati. Oma juhendavate selgituste täitmise kontrollimist hakkati NSV Liidu Ülemkohtult hiljem siiski nõudma. NSV Liidu

Ülemnõukogu Presiidiumi 12. detsembri 1977. a. otsuses, mis võeti vastu seoses NSV Liidu Ülemkohtu aruande ärakuulamisega, on see nõue sõnaselgelt fikseeritud.

Juhendavate selgituste täitmist saab kontrollida kahel moel - protsessuaalses ja protsessivälises vormis. Protsessuaalseks vormiks on kohtuasjade läbivaatamine kassatsiooni- ja järelevalvekorras, mil kõrgemalseisev kohus peab kontrollima mitte ainult seaduste, vaid ka NSV Liidu Ülemkohtu ja liiduvabariikide ülemkohtute juhendavate selgituste täpset järgimist madalamalseisvate kohtute poolt. Seda funktsiooni täidavad kõik kassatsiooni- ja järelevalveastme kohtud. Juhendavate selgituste täitmist kontrollitakse protsessiväliselt peaaesjalikult kolmel viisil: 1) tsiviil- ja kriminaalasjade väljanõudmine ja tundmaõppimine kõrgemalseisvas kohtus; 2) spetsiaalsed kontrollimised kohtadel; 3) kohtute esimeeste ettekannete kuulamine juhendavate selgituste täitmise kohta.

Seadusandlikult on reglementeeritud viimati nimetatud moodus. Nimelt paneb seaduse "NSV Liidu Ülemkohtust" § 18 p. 8 NSV Liidu Ülemkohtu pleenumile kohustuse ära kuulata liiduvabariikide ülemkohtute esimeeste ja teise lüli sõjatribunalide esimeeste ettekanded NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi juhendavate selgituste täitmise kohta. Üldjuhul kontrollivad NSV Liidu Ülemkohtu töötajad enne neid ettekandeid olukorda kohapeal. Vajaduse korral annab NSV Liidu Ülemkohtu pleenum oma juhendavate selgituste täitmise kontrollimise tulemuste kohta eraldi määruse.

Kontrollides juhendavate selgituste täitmist kohtute poolt, kontrollib NSV Liidu Ülemkohus ühtlasi liiduvabariikide ülemkohtute antud juhendavate selgituste vastavust seadustele ja NSV Liidu Ülemkohtu juhendavatele selgitustele.

Kui NSV Liidu Ülemkohtu esimees leiab, et liiduvabariigi ülemkohtu pleenumi juhendav selgitus ei ole kooskõlas üleliidulise või liiduvabariigi seadusega, siis teeb ta selle kohta esildise liiduvabariigi ülemkohtu pleenumile, andes viimasele võimaluse tehtud viga ise parandada. Kui esildis tagasi lükatakse, teeb NSV Liidu Ülemkohtu esimees esildise NSV Liidu Ülemkohtu pleenumile või liiduvabariigi ülem-

nõukogu presiidiumile ("Seaduse" § 35 p. 9). Seejuures ei täpsustata, millest sõltub esildise adressaat. "Seaduse" §-st 18 p. 9 võib järeldada, et vaadeldava küsimuse lahendus oleneb sellest, millist seadust arvatakse olevat rikutud. Kui NSV Liidu Ülemkohtu esimees leiab, et rikutud on liiduvabariigi seadust, teeb ta esildise liiduvabariigi ülemnõukogu presiidiumile, üleliidulise seaduse rikkumise korral aga teeb esildise NSV Liidu Ülemkohtu pleenumile. Esildisi liiduvabariikide ülemkohtute pleenumite juhendavate selgituste mittevastavuse kohta NSV Liidu seadusandlusele on volitatud tegema ka NSV Liidu peaprokurör.

"Seaduse" §-s 18 p. 9 ja 10 on küll öeldud, et NSV Liidu Ülemkohtu pleenum vaatab läbi NSV Liidu Ülemkohtu esimehe ja NSV Liidu peaprokuröri esildisi liiduvabariikide ülemkohtute pleenumite juhendavate selgituste ebaseaduslikkuse kohta, kuid pole täpsustatud, millist otsust on pleenum kompetentne tegema. Kas nende selgituste tühistamise õigus ikka on nii enesestmõistetav, et seda ei tasu mainidagi? Muide, ega "Seaduses" pole öeldud sedagi, millise otsustuse võib NSV Liidu Ülemkohus teha konkreetse kohtuasja läbivaatamisel. Sellele küsimusele saab siiski vastuse protsessiseadusest.

NSV Liidu Ülemkohtu esimehe esildised liiduvabariikide ülemkohtute pleenumite juhendavate selgituste mittevastavuse kohta NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi määrustele esitatakse läbivaatamiseks üksnes NSV Liidu Ülemkohtu pleenumile. Jääb arusaamatuks, miks ei anta liiduvabariigi ülemkohtu pleenumile võimalust ise parandada seegi viga (nagu siis, kui eksiti seaduse vastu).

NSV Liidu Ülemkohtu juhendavate selgituste täitmist peavad kontrollima ka liiduvabariikide ülemkohtud, samuti NSV Liidu Ülemkohtu sõjakolleegium (tsiviil- ja kriminaalasjade kohtukolleegiumidele pole seda kohustust pandud) ning teise lüli sõjatribunalid.

Seaduste kohaldamisel õigusemõistmise käigus, samuti seaduste teoreetilisel läbitöötamisel võib ilmneda seaduste täiustamise vajadus - kõrvaldada seaduses esinev lünk, teha mõnes seadusenormis ühiskonna arenguvajaduste poolt diktee-

ritavaid muudatusi ja täiendusi, tühistada oma aja ära elanud seadusenorme. Selleks peab keegi üles näitama initsiaatiivi.

NSV Liidu konstitutsiooni § 113 annab seaduste algatamise õiguse NSV Liidu Ülemnõukogus ka NSV Liidu Ülemkohtule. Seesama põhimõtte on fikseeritud seaduse "NSV Liidu Ülemkohtust" §-s 4, kuid seal pole öeldud, milline struktuuriüksus kõnesolevat õigust kasutab. Sellele küsimusele on vastus antud §-s 18 p. 6, mille kohaselt esildise tegemine NSV Liidu Ülemnõukogule või tema Presiidiumile seaduste algatamise korras on üks NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi volitusi.

Seaduste algatamise õigusena mõistetakse kompetentsete isikute või asutuste õigust esitada seadusandlikule orgaanile arutamiseks seaduseelnõu (-projekt) või ettepanek uue seaduse vastuvõtmiseks või kehtiva seaduse muutmiseks või tühistamiseks. Niisuguse õigusega kaasneb seadusandliku organi kohustus esitatud seaduseelnõu või ettepanek läbi arutada.

NSV Liidu Ülemkohtu pleenumil on üleliiduliste seaduste algatamise õigus. Liiduvabariikide seadusi algatavad vastava liiduvabariigi kompetentsed ametiisikud või asutused, sealhulgas liiduvabariigi ülemkohtu pleenum.

Ettepaneku seaduste täiustamiseks võivad NSV Liidu Ülemkohtule teha nii NSV Liidu Ülemkohtu koosseisu kuuluvad isikud kui ka liiduvabariikide ülemkohtud, samuti muud orgaanid. Arvesse võivad tulla ka teaduslike uuringute resultaatidest tulenevad ettepanekud õiguskirjanduses.

Seaduste algatamise küsimus arutatakse läbi NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi istungil. Üksnes pleenumi otsusel saadetakse esildis uue seaduse andmiseks või kehtiva seaduse muutmiseks või tühistatakse NSV Liidu Ülemnõukogule või tema Presiidiumile. Esildisele lisatakse seaduse või seadluse projekt.

Seaduse täiustamise ettepaneku esitamine NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumile ei ole vastuolus NSV Liidu konstitutsiooni §-ga 113, mille kohaselt NSV Liidu Ülemkohtul on seaduste algatamise õigus Ülemnõukogus. Vastavalt konstitutsiooni §-le 122 p. 1 on NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium vo-

litatud Ülemnõukogu istungjärkude vahelisel ajal tegema muudatusi NSV Liidu kehtivates seadusandlikes aktides, esitades need Ülemnõukogule kinnitamiseks tema järjekordsel istungjärgul. Ka NSV Liidu Ülemnõukogu reglement sätestab, et seaduseelnõud, otsuste ja muude aktide projektid, mis esitatakse läbivaatamiseks NSV Liidu Ülemnõukogule, antakse koos vajaliku põhjendusega NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumile, istungjärkude ajal aga võidakse anda ka Liidunõukogu või Rahvuste Nõukogu juhatajatele (§ 39).

NSV Liidu 1924. a. konstitutsioon ning NSV Liidu Ülemkohtu põhimäärused aastatest 1923 ja 1929 andsid Ülemkohtule õiguse kontrollida teatavate riigiorganite, isegi NSVL RKN, samuti muude keskasutuste ja üksikute rahvakomissariaatide aktide vastavust konstitutsioonile. Kontrollimisele ei kuulunud üksnes NSVL KTK ja tema Presiidiumi aktid. Siiski polnud Ülemkohtul õigust lõplikult otsustada, kas kontrollitav akt vastab konstitutsioonile või ei vasta. Seda oli pädev tegema NSVL KTK või viimase Presiidium, kellele Ülemkohus esitas oma põhistatud arvamuse. NSV Liidu Ülemkohus oli oma tegutsemise algusaastatel seega ka mingil määral seaduslikkuse üle järelevalvet teostav organ. Seoses NSV Liidu Prokuratuuri moodustamisega 1933. a. vabastati Ülemkohus sellest kohustusest.

On tehtud ettepanek ennistada NSV Liidu Ülemkohtule kõnesolev funktsioon. Näiteks leiab V. Savitski, et konstitutsioonilisuse kontrolli teostamine on otstarbekas panna niisugusele organile, kes oma loomuselt on kõige rohkem suuteline autoriteetselt lahendama vaieldavaid küsimusi, millel suur riiklik tähtsus. Sääraseks organiks peab V. Savitski NSV Liidu Ülemkohut, kellele peab otstarbekaks panna veel järgmised volitused:

- 1) kesksorganite nõudmisel arvamuste andmine liiduvabariikide kõrgemate võimu- ja valitsemisorganite aktide konstitutsioonile vastavuse kohta;

- 2) omal initsiatiivil küsimuse tõstatamine kõrgemate võimu- ja valitsemisorganite aktide konstitutsioonile vastavusest;

- 3) üleliiduliste seaduste ja muude normatiivaktide töö-

gendamine NSV Liidu ja liiduvabariikide kõrgemate võimu- ja valitsemisorganite järelepärimisel;

4) konkreetsete tsiviil- ja kriminaalasjade läbivaatamisel ministeeriumide ja ametkondade normatiivaktide tunnistamine konstitutsioonile või teistele seadustele mitte vastavaks ühes nende kehtivuse peatamisega (vt. 21).

V. Savitski kahe esimese ettepaneku ratsionaalne tuum seisneb selles, et seadusandlikult ette näha võimalus kontrollida liiduvabariigi kõrgemate riigivõimuorganite aktide vastavust liiduvabariigi konstitutsioonile, mida seni pole tehtud (liiduvabariigi ministrite nõukogu määruste ja korralduste kontrollimine on reguleeritud ~~ni~~ NSV Liidu konstitutsiooni kui ka liiduvabariikide konstitutsioonidega). Raskesti võib aga tekitada selle otsustamine, millisele organile kõnesolev kontroll ja vaidlusosaluse küsimuse sisuline lahendamine panna, ilma et rikutaks liiduvabariigi suveräänsust.

Mis puutub ministeeriumide ja ametkondade normatiivaktide tunnistamisse NSV Liidu Ülemkohtu poolt konstitutsioonile mitte vastavaks, siis see tähendab sisuliselt prokuröri funktsiooni panekut Ülemkohtule. Miks on see vajalik ja kas prokuröride volitusi tuleb siis kärpida?

Jääb arusaamatuks, millistel kaalutlustel V. Savitski soovitat panna üleliiduliste normatiivaktide tõlgendamise NSV Liidu Ülemkohtule. Kas NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumilt peab siis selle õiguse ära võtma või hakkavad nad mõlemad täitma ühesugust funktsiooni? Tundub siiski, et normatiivakti tõlgendamise õigus peaks kuuluma akti andnud organile. Seda, mida keegi midagi öeldes silmas pidas, saab tõepäraselt selgitada vaid ütleja ise.

Idee anda NSV Liidu Ülemkohtule õigus kontrollida seaduste konstitutsioonilisust väärrib tähelepanu, kuid vajab veel läbimõtlemist.

VIIDATUD KIRJANDUS, NORMATIIV- AKTID JA KOHTUPRAKTIKA

1. Lenin V. I. Karl Marx (Lühike ülevaade eluloost ja marksismist) // Teosed. - Kd. 21. - lk. 55.

2. Lenin V. I. Riik ja revolutsioon // Teosed. - Kd. 25. - Lk. 440.
3. Lenin V. I. Ettekanne Rahvakomissaride Nõukogu tegevusest 11. (24.) jaanuaril // Teosed. - Kd. 26. - Lk. 427.
4. Lenin V. I. Lõppsõna VK(b)P Keskkomitee poliitilise aruande kohta 28. märtsil // Teosed. - Kd. 33. - Lk. 281.
5. Engels F. Anti-Dühring. - Tln., 1954. - Lk. 247.
6. Lenin V. I. Tööstuskohtutest // Teosed. - Kd. 4. - Lk. 265.
7. NSV Liidu Ülemkohtust: NSV Liidu 1979. a. 30. novembri seadus // NSVL ÜT. - 1979. - Nr. 49. - Art. 842.
8. NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandluse alused kohutukorralduse kohta NSV Liidus: Kinnit. NSV Liidu 1980. a. 25. juuni seadusega // NSVL ÜT. - 1980. - Nr. 27. - Art. 545.
9. Sõjatribunalide põhimäärus: Kinnit. NSV Liidu 1980. a. 25. juuni seadusega // NSVL ÜT. - 1980. - Nr. 27. - Art. 546.
10. Eesti NSV kohtukorralduse kohta: Eesti NSV 1981. a. 2. detsembri seadus // ENSV ÜVT. - 1981. - Nr. 38. - Art. 583.
11. Eesti NSV rajoonide (linnade) rahvakohtute valimiste kohta: Eesti NSV 1981. a. 2. detsembri seadus // ENSV ÜVT. - 1981. - Nr. 38. - Art. 582.
12. Eesti NSV rajoonide (linnade) rahvakohtute rahvakohtunike ja rahvakaasistujate tagasikutsumise korra kohta: Eesti NSV 1981. a. 2. detsembri seadus // ENSV ÜVT. - 1981. - Nr. 38. - Art. 585.
13. Lenin V. I. Bolševike liidrite kohtusse ilmunuse küsimusest // Teosed. - Kd. 25. - Lk. 155.
14. Семенов В.И. Суд и правосудие в СССР. - М., 1984. - 314 с.
15. Козлов А.Ф. Организация народных судов в истории советского государства // Правоведение. - 1967. - № 3. - С. 22.
16. МВД СССР: Суд, прокуратура и органы расследования в СССР. - Волгоград, 1978. - С. 9.

17. Черниловский З.М. О реформе правосудия // Сов. гос-во и право. - 1987. - № 9. - С. 86.
18. Петрухин И.Л. Правосудие в системе государственных функций // Правоведение. - 1983. - № 3. - С. 31, 43.
19. Marx K., Engels F. Kommunistliku partei manifest // Valitud teosed. - Kd. 1. - Lk. 32.
20. Всесторонне понимать и активно осуществлять перестройку судов и органов юстиции // Сов. юстиция. - 1987. - № 10 - С. 6.
21. Савицкий В.М. Правосудие и перестройка // Сов. гос-во и право. - 1987. - № 9. - С. 30, 33.
22. Петрухин И.Л. Правосудие и законность // Сов. гос-во и право. - 1987. - № 6. - С. 75 - 77.
23. Гравина А. Выборность судей - демократическая основа организации судебной системы // Сов. юстиция. - 1987. - № 6. - С. 18.
24. Андреев Ю. Что мешает совершенствованию деятельности судов // Сов. юстиция. - 1987. - № 10. - С. 27.
25. Боннер А. Суд: пути перестройки // Сов. юстиция. - 1987. - № 10. - С. 13 - 14.
26. Гравина А. Институт народных заседателей и повышение эффективности правосудия // Сов. юстиция. - 1987. - № 17. - С. 7.
27. Sotsialistliku seaduslikkuse ja õiguskorra edasisest tugevdamisest, kodanike õiguste ja seaduslike huvide kaitse tõhustamisest: NLKP Keskkomitee 1986. a. novembrikuu otsus // Rahva Hääl. - 1986. - 2. detsember.
28. Rahvakaasistujate õigusemõistmisest osavõttu reglementeeriva seadusandluse järgimisest: NSV Liidu Ülemkohtu plenumi 1987. a. 3. aprilli määrus nr. 1 // Nõukogude Õigus. - 1987. - Nr. 3. - Lk. 223 - 226.
29. Чайковская О. Обижайтесь на меня, не обижайтесь // Лит. газета. - 1986. - 22 окт.
30. Кириченко М.Г. Конституционные основы судебной системы в СССР. - М., 1979. - С. 74 - 75.
31. Eesti NSV kohtute kohtunike distsiplinaarvastutuse määrustik: Kinnit. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1976.a. 24. septembri seadlusega // ENSV ÜVT. - 1976. - Nr. 39. - Art. 372.

32. Seaduslikkuse edasisest tugevdamisest õigusemõistmisel:
NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 1986. a. 5. detsembri määrus nr. 15 // Nõukogude Õigus. - 1987. - Nr. 1. - Lk. 64 - 65.
33. Радутная Н.В. Критерии профессиональной подготовленности судей // Сов. гос-во и право. - 1974. - № I. - С.100.
34. NSV Liidu prokuratuurist: NSV Liidu 1979. a. 30. novembri seadus // NSVL ÕT. - 1979. - Nr. 49. - Art. 843.
35. Altkäemaksuasjade kohtupraktikast: NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 1977. a. 23. septembri määrus nr. 16 // Nõukogude Õigus. - 1978. - Nr. 1. - Lk. 89.
36. Ohutute töötingimuste kaitseks ning mae-, ehitus- ja muu töö ohutuse kaitseks antud kriminaalseadusandluse kohaldamise praktikast kohtutes: NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 1986. a. 5. detsembri määrus nr. 16 // Nõukogude Õigus. - 1987. - Nr. 1. - Lk. 71.
37. NSV Liidu uus konstitutsioon ja ülesanded kohtutegevuse edasiseks täiustamiseks: NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 1978. a. 3. veebruari määrus nr. 1 // Nõukogude Õigus. - 1978. - Nr. 3. - Lk. 228 - 231.
38. NSV Liidu Ülemkohtu kriminaalasjade kohtukolleegiumi tegevusest: NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 1987. a. 18. juuni määrus nr. 7 // Nõukogude Õigus. - 1987. - Nr. 6. - Lk. 464 - 466.
39. Kohtutegevuse täiustamisest õigusemõistmisel ja seaduslikkuse tagamisel NLKP XXVII kongressi otsuste põhjal: NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 1986. a. 18. aprilli määrus nr. 7 // Nõukogude Õigus. - 1986. - Nr. 3. - Lk. 236 - 240.
40. Гусев С.И. Руководящие разъяснения Пленумов Верховных Судов - важное средство укрепления законности // Сов. гос-во и право. - 1985. - № 10. - С. 15 - 16.
41. Чистяков Н.Ф. Верховный суд СССР / Отв. ред. М.С. Строгович. - М., 1984. - С. 148.
42. Шейнин Х.Б. Руководящие разъяснения Пленума Верховного суда СССР // Сов. гос-во и право. - 1980. - № 9. - С. 73.

43. "Eesti NSV kriminaalkodeksi" § 151² kohaldamise korra kohta: Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1982. a. 29. jaanuari otsus // ENSV UVT. - 1982. - Nr. 2. - Art. 42.
44. "Eesti NSV Kriminaalkodeksi" §-de 152 ja 153 ja ... kohaldamise korra kohta: Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1984. a. 23. veebruari otsus // ENSV UVT. - 1984. - Nr. 7. - Art. 78.
45. Karistuse mõistmise praktikast mitme kuriteo toimepanemise puhul ja mitme kohtuotsuse järgi: NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 1981. a. 31. juuli määrus nr. 3 // Nõukogude Õigus. - 1981. - Nr. 5. - Lk. 387.
46. Шейнин Х.Б. Руководящие разъяснения Пленума Верховного суда СССР и контроль за их выполнением. - Высший Судебный орган СССР / Ред. колл. Л.Н. Смирнов и др. - М., 1984. - С. 94.
47. Seadusandluse kohaldamisest autoriõigussuhetest tekkinud vaidluste arutamisel kohtus: NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 1986. a. 18. aprilli määrus nr. 8 // Nõukogude Õigus. - 1986. - Nr. 3. - Lk. 242.
48. Protsessiseadusandluse rangest järgimisest õigusemõistmisel tsiviilasjades: NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 1987. a. 3. aprilli määrus nr. 3 // Nõukogude Õigus. - 1987. - Nr. 3. - Lk. 233.
49. Tervise kahjustamisega tekitatud kahju hüvitamist reguleeriva seadusandluse täitmisest kohtutes: Eesti NSV Ülemkohtu pleenumi 1987. a. 27. mai määrus nr. 2 // Nõukogude Õigus. - 1987. - Nr. 3. - Lk. 235.

KIRJANDUST

- Смоленцев Е.А. Научно-практический комментарий к Закону о Верховном суде СССР / Под ред. Л.Н. Смирнова. - М., 1981. - 175 с.
- Суд в СССР. - М., 1977. - 383 с.

LÜHENDEID

"Seadus" - seadus "NSV Liidu Ülemkohtust"

"Alused" - "NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandluse alused kohtukorralduse kohta NSV Liidus"

KrK - kriminaalkodeks

KrPK - kriminaalprotsessi kodeks

TsK - tsiviilkodeks

TsPK - tsiviilprotsessi kodeks

KTK - Kesktäitevkomitee

ÜKTK - Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee

RKN - Rahvakomissaride Nõukogu

SISUKORD

Saateks	2
1. ptk. KOHUS KUI ÕIGUST MÕISTEV RIIGIORGAN	3
§ 1. Marksistlik-leninlik õpetus kohtust	3
§ 2. Nõukogude kohtusüsteemi loomise ja arengu ülevaade	6
§ 3. Kohus Nõukogude riigiorganite süsteemis	10
§ 4. Nõukogude õigusemõistmise mõiste ja ülesanded.	25
§ 5. Nõukogude õigusemõistmise põhimõtted	34
1. Nõukogude õigusemõistmise põhimõtete mõiste	34
2. Õigusemõistmise teostamine NSV Liidus ainult kohtu poolt	36
3. Kõigi kohtute moodustamine NSV Liidus valitavuse põhimõttel	37
4. Asjaarutamise kollegiaalsus ja rahvakaasistujate osavõtt õigusemõistmisest	45
5. Kohtunike ja rahvakaasistujate sõltumatus ja allumine ainult seadusele	54
6. Õigusemõistmise teostamine kodanike võrdsuse põhimõttel seaduse ja kohtu ees	58
7. Avalik asjaarutamine kõigis kohtutes	60
8. Süüdistatavale kaitseõiguse tagamine	63
9. Kohtumenetluse toimumine rahvuskeeles	66
10. Ühiskondlike organisatsioonide ja töökollektiivide esindajate osavõtt kohtumenetlusest	68
2. ptk. NÕUKOGUDE KOHTUSÜSTEEM JA KOHTUTE KORRALDUS ..	69
§ 1. Kohtusüsteemi põhimõisted	69
§ 2. Kohtute asend Nõukogude kohtusüsteemis	81
§ 3. Kohtute koosseis ja moodustamise kord	85
§ 4. Kohtute kompetents	98
Viidatud kirjandus, normatiivaktid ja kohtupraktika	124
Kirjandust	128
Lühendeid	129

Калле Н и г о л а.
СУДОУСТРОЙСТВО В СССР.
Учебное пособие для студентов юридического
факультета.
На эстонском языке.
Тартуский государственный университет.
СССР, 202400, г.Тарту, ул.Вликооли, 18.
Vastutav toimetaja J. Ginter.
Korrektor A. Karner.
Paljundamisele antud 22.11.1988.
Formaat 60x84/16.
Kirjutuspaber.
Masinakiri. Rotaprint.
Tingtrükipoognaid 7,67.
Arvestuspooznaid 7,38. Trükipoognaid 8,25.
Trükiarv 600.
Tell. nr. 1013.
Hind 25 kop.
TRÜ trükikoda. ENSV, 202400 Tartu, Tiigi t. 78.